Присвячую своїм онукам

Денисові,

Йосипові,

Соломійці,

Єлесикові,

чиє дитинство вже далеко не таке,
як було моє, повоєнне

Автор висловлює вдячність
за фінансування цієї книжки
дочці **Мирославі**,
а також меценатові
Іванові Якібчуку
з с. Микитинців

Іван КАРП'ЯК

МІЙ РІДНИЙ КРАЙ

У двох частинах

Короткі нариси історії, роздуми та спогади

"Писаний Камінь"
Косів
2014

ББК 63.3 (4УКР)
К 26

Карп'як І.І.

К 26 **Мій рідний край.** Короткі нариси історії, роздуми та спогади/ Карп'як – Косів: Писаний Камінь, 2014 – 262 с.

ISBN ???

Багата й цікава історія села Микитинців Косівського району, оригінальні народні традиції. Висвітлити цю історію на основі своїх безпосередніх дитячих, юнацьких і пізніших дорослих вражень взявся уродженець села Іван Карп'як. Автор детально, зі смаком описує своїх земляків, причетних до тих чи інших подій, подаючи їх, ці події, у контексті історії рідного краю.

ББК 63.3 (4УКР)

© І.І. Карп'як, 2014
© Видавництво
«Писаний Камінь», 2014

ISBN ???

МОЄ СЕЛО

Спогади і роздуми

ПОШТОВХ ДО НАПИСАННЯ СПОГАДІВ

Так сталося, що я опинився в США якраз у тому віці, коли людина починає задумуватися, як же вона прожила життя?

У віці 60+ не складають планів на майбутнє. Людина відчуває, що вона стає незадіяною, якщо не сказати, що непотрібною. Так, саме непотрібною – діти мають вже свою сім'ю, і, що гріха таїти, ти потрібний тоді, коли тебе можна використати, наприклад, доглядати за внуками. Або якщо ти матеріально забезпечений, то також, до деякої міри, потрібний. А що ж робити «совковій» людині, якій вже за 60 і яка проробила понад 40 років на державній роботі, але не державний службовець, бо так комусь схотілося, а простий «радянський інженер» (люди, не смійтеся з чужого горя) і на старості літ отримує пенсію ~ $ 100 і на ці гроші треба не тільки прожити, але й оплатити дах над головою?!

А що ж в Америці? В такому віці тут ще працюють, а якщо після 65-67 років вийдуть на пенсію, то перш за все поїдуть в якийсь круїз, щоб відпочити. Їздити є за що, пенсію вони зароблять собі за життя достатню для цього. Але і в Америці тому ж таки «простому радянському інженерові» в цьому віці нема що робити, бо, по-перше, щоб знайти роботу, треба хоч трохи розмовляти англійською, по-друге, треба мати своє авто, щоб доїжджати на роботу, а по-третє, в такому віці просто ти працедавцеві непотрібний, бо є молоді. Так що роботу знайти – перспективи ніякої. І що ж робити ? А нічого, бо якщо ти перебуваєш в Америці на законних підставах, тебе не залишать напризволяще.

По-перше, дадуть медичну страхівку, а це вже дуже багато значить, бо в США страхова медицина і без страхового полісу тебе можуть допустити на прийом до лікаря за дуже великі гроші. По-друге, тобі дадуть карточку, на яку зможеш купити собі їжу, і, головне, нічого крім їжі. По-третє, можуть надати дах над головою, виділивши квартиру за недорогу плату, на яку тобі також виділять гроші, а ще трохи грошей залишиться на дрібні витрати і незначна кількість на купівлю одежі. Правда, одежу ти можеш собі купувати на розпродажах за символічну плату.

Таким чином, тебе утримуватимуть платники податків деякий час з надією, що ти все ж таки знайдеш роботу, або ж тобі виділять постійну державну допомогу, пенсію.

Так що є час подумати, наприклад, чому ти став нахлібником після більш як 40-річного стажу праці. Я не думаю, що мої внуки колись мене зрозуміють, якщо не поясню їм цього. А пояснити можна тільки на папері, розповівши про все своє життя. А це, відповідно, неможливо описати без того, щоби не познайомити з місцевістю, де ти виріс, з ким ти виріс, з ким працював?

І ще одне весь час підштовхує писати – туга за рідним краєм. Це почуття не можна збагнути тоді, коли ти вдома, як не можна зрозуміти, що таке голод, коли хліб лежить на столі.

Я зрозумів, що лише тут, на чужині, зможу скласти ці рядки. А приступивши до написання їх, я хочу пояснити майбутньому читачеві, як я це сам розумію.

Спогади пишуть з різних причин. Здається, що рушійною силою тут залишається бажання в думці пережити все вже прожите і далеке. Здебільшого спогади пишуть під старість, коли людина майже відійшла від гомону життя, втратила багато своїх ровесників, а для молодших робиться невідомою, чужою, іноді навіть зайвою. Хочеш не хочеш, а

доводиться як равликові сховатися у свою раковину, замкнутися в собі і в самотині жити тим, що минуло (все погане час згладжує). А може, навіть і можливістю виправдати себе перед тими, хто не знав тебе в минулому. Але ці чинники не для мене. По характеру, по властивості моєї пам'яті, минуле виражало і виражає для мене цінність лише в тому, наскільки я міг черпати з нього досвід для нинішнього і майбутнього.

Таке ставлення до життя давало мені перевагу, яку я дуже цінував. Це ставлення збіглося з тим, як ставиться до життя молодь: вона не рахується з тим, що було зроблено старшими за них у минулому, молодь вся в нинішньому і майбутньому. Це полегшувало мені сходитися з молодими. Цьому відповідала і характерна властивість моєї пам'яті. Події, показники, іноді дріб'язкові назви, характеристика осіб, з якими мене зводила доля, залягати в моїй пам'яті міцно, якщо мали стосунок до мене. Пам'ять була негармонічна: завжди було важко нагадувати події, які мене не стосувалися. Легко забувалися слова і події недавні, а випадки та події давно минулого з'являлися раптово.

Раз уже почав писати спогади, звичайно, переживання минулого і спомини про тих, з ким ділився радістю і горем, і про все те, що приходилося робити в житті, неодмінно випливуть на ці сторінки.

Отже, мої спогади мають бути перш за все письмовим свідченням відповідного часу, а це потребує повної об'єктивності, правди і тільки правди. І тому писати про тих, що були добросовісними людьми, неважко. Важче про інших, а також про самого себе. Я не знаю, чи колись будуть надруковані ці спогади, навіть після моєї смерті, але є відчуття того, що їх будуть читати ще до моєї смерті, так що кожний, хто прочитає ці рядки, може мені докорити за те, що я напишу про себе, і напасти на мене за все, що

буду писати про інших. Це неприємне відчуття, і я вирішив писати про все без винятку і правдиво, але і відзначити ті місця, стосовно яких хотів би, щоб їх читали вже після моєї смерті, причому за згодою моїх дітей.

Прожите життя переконало мене в тому, що люди значно кращі, ніж ми звикли про них думати.

Треба було завжди пам'ятати, що від людей можна вимагати тільки те, що вони можуть дати, і що безмежні вимоги можна і слід ставити тільки до себе.

Чи повинні бути в спогадах автобіографічні дані? Мені здається, і в цьому я переконуюсь, читаючи чиїсь спомини, конче потрібні, оскільки важливо знати оцінку показів свідка, його характеристику, духовне і моральне обличчя. Дитинство, юність, середовище в якому свідок виростав, виховання, яке він отримав, мають важливе значення. Тому постараюсь, щоб автобіографічні дані не грали першу роль у спогадах, а вже якщо деякі місця читачам набриднуть, то нехай просто їх не читають.

Ще одне хотів би підкреслити. Кожній людині доводилось казати неправду, але це не означає, що цій людині не можна вірити. Брехливою людиною я б назвав ту, що дозволяє собі брехати з метою себе вигородити або ввести в блуд інших. Краще вже помовчати або відмовитися від відповіді.

Звичка так робити виробилася в мене поступово. Спочатку, ще в дитинстві, я говорив тільки правду, і це певним чином настроювало проти мене. Я почав зрідка говорити неправду, але склад моєї пам'яті такий, що я міг забути все те, що говорив іншим. З цієї причини я постійно потрапляв би в неприємні ситуації, плутав би, що кому казав, бо довелося б говорити одним правду, іншим неправду. Уявляєте, що б виходило з цього. Оце й основна причина того, чому я в більш-менш серйозних випадках особистого життя, громадської і ділової діяльності ніколи не казав того, про що не

думав. Через це я багато страждав, бо начальству потрібна була тільки його «правда».

У крайньому разі до цих пір ніхто не може сказати, що я був необ'єктивним і неправдивим.

Тому й постараюся в своїх спогадах бути об'єктивним, справедливим і точним, наскільки це можливо для людини взагалі. І під кінець життя приходиш до висновку, що мав рацію той мудрець, що сказав: «Я знаю тільки те, що нічого не знаю».

Я часто спостерігаю, як мої внуки граються у комп'ютерні ігри, як вони опановують ту чи іншу електронну іграшку, і починаю згадувати своє дитинство, ту лямпу з циліндром розміру № 7 і як ми навколо неї читали.

Які колосальні зміни відбулися тільки за одне не ціле людське життя!

Усно пояснити внукам, що означає та лямпа з ґнотом та ота нафта, щоб купити яку, треба було відстояти чергу, – неможливо, бо сиплеться ціла купа запитань: що таке лямпа, що таке ґніт, що таке нафта... А такі цілком зрозумілі речі для старшого покоління досить важко пояснити теперішньому.

І це є ще однією причиною того, що необхідно все викласти на папері в тому вигляді, в якому я бачив сам або мені розповіли старші.

Це для мене нелегке завдання, я не професійний писака і ніколи ніде не друкувався, а писати треба про ті події, що відбувалися 60 років тому, але спробувати зобов'язаний. Що ж з того вийде, судити нащадкам.

МОЄ СЕЛО

Я не ставлю собі мету написати історію села, її писали вже інші люди, не берусь судити достовірність тих чи інших фактів, я все ж таки хочу написати про село і сільських людей те, що я запам'ятав. І хай простять мені ті люди, котрих я не згадав, бо людська пам'ять не безмежна і людина здатна забувати, а може деякі речі й не знати. Я довго думав, як же це написати, чи людей писати по прізвищах, але я не всі прізвища згадав, чи так, як їх люди тоді називали, і зупинився на тому, що буду писати так як згадаю,щоб нікого не розпитувати.

Мальовниче село Микитинці – так тепер пишуть на запрошеннях на весілля і навіть на наклейках на самогонці. І не помиляються, бо воно направду мальовниче, особливо коли подивитися на нього зверху – з рипів або з гір. Воно розміщене по долині річки Пістиньки, яка буває то лагідною, дзюркотливою, то страшною, ревучою, що може котити і столітні дуби. Отака вона гірська річечка Пістинька!

Село невелике, розташоване між селами Пістинь і Спас і належить до Косівського району. Цікаво, що Спас завжди належав до Коломийського району, але одного часу село було переведено в Косівський район. А причина була така: в Долішньому Спасі повінь зруйнувала міст, а тоді вийшла постанова, що село неодмінно має бути сполучене з районом автобусом, то чиновники, щоб не будувати моста, село віднесли до сусіднього району (в Горішньому Спасі міст уцілів). І хоч частина села за річкою на відстані кількох кілометрів від Коломиї – чиновників це не зупинило. То були радянські чиновники. Але чи тепер кращі?

Від Пістині село Микитинці відділяє потік, що витікає з Красника, проходить через Вільшник і впадає в Пістиньку. Через усе село пролягає дорога, що сполучає Косів з Коло-

миєю і Заболотовом. Цю дорогу в селі називають «шлях» (якщо живеш при цій дорозі, то живеш на шляху), так коротше і зрозуміліше.

Село поділене на кутки. Тут же від Пістині до школи – Верхній кут, за річкою і лугом – Рівні, далі вниз – Матієво і Воронець, і аж за рипами і за Циганчиною скалою розміщено куток, де я народився. Куток назвали Кореєю. Від Горішнього кута до «канцелярії» – центр села.

Далі вниз по дорозі – Долішній кут, з правого боку якого до річки простяглися долини, їх часом називають Сафатовою долиною.

Зліва вздовж села від гори Красник простяглися микитинські гори, що тягнулися до лазів (перелісків на території Спаса). З правого боку за річкою ці підвищення називають ґруні та рипи, за якими завжди був державний ліс, що його називали камаром. Ліс тягнувся над селами Гуцулівкою, Кривобродами і Хімчином і розділявся гравійною дорогою, т. зв. шутрівкою. Це була колись гарна тверда дорога, що сполучала с. Кривоброди через Вербовець з Косовом.

Вздовж річки тягнуться луги – Зім'яків луг, Вільшник, Мочари, Шинкарукові луги, луги під рипами, Сафатків луг, толока напроти Циганчиної скали, Максимків луг та луги за рікою (на Кореї).

Цими лугами були протоптані стежки. Так, з Кореї через толоку, Сафатків та Шинкаруків луги можна вийти на Воронець, а далі – Макієво, Рівні, пістинські Теребіжі, Барвінний ліс і вже Вербовець біля Косова. Я тому це описую, що в той час дуже багато людей ходили пішки до Косова чи до Коломиї. Я ходив також пішки до Косова босими ногами на храмове свято Йвана, а там, як пощастило, то купували мені баранчика з бринзи, глиняну зозульку, в хвіст якої я цілу дорогу дув. Ну, звичайно, ще мусили купувати калачик чи булку, та й баранчика не завжди цілого приносилося додо-

му, все хотілося полизати, а потім і куснути то ногу,то хвіст.

У ті 50-ті роки в селі було близько 300 хат.

Діда мого звали Юрко Андрійшів, і всіх його дітей звали Копецькими, а носили прізвище Карп'як. Родина була велика, і я буду про тих говорити, яких знав, та ще про тих, що про них мені розповідала мама. Я навіть не знаю, чи зможу дотримуватися послідовності, але вже як вийде.

Марія була заміжня за Юрком Варвариним і мала дві дочки – Марію і Анну. Марія була заміжня за Іваном Козаковим (Палагнин), одного сина яких звали Славком. Вони померли молодими, а Славка виховував дід Юрко. Юрко був вдівцем, але був дуже порядним, вмів варити смачну їжу і вгощати нею, чим і запам'ятався. Як витягував з печі горщик з борщем, то смачно пахло аж на вулицю. А Славко виїхав в центральну Україну і, взявши за дружину жінку з трьома дітьми, побудував хату. Ще мав і свого сина, яким дуже дорожив. Та доля розпорядилася інакше – син загинув в аварії, а Славко повернувся ненадовго в село, ще побудував хатчину на городі, який йому виділили, але невдовзі й сам помер.

Анна вийшла заміж за Василя Максимового (Атаманюка), і виростили вони троє дітей: Івана, Марію та Юрка. Двоє перших живуть у селі, а Юрко в Коломиї.

Друга батькова сестра Параска вийшла заміж за Івана Павлишиного, що був протилежністю Юркові Варвариному. Він любив випити, поспівати та потанцювати. Вони мали три дочки: Параску, Анну і Марію. Старша Параска була заміжня за Дмитром Якобишиним (Ориняком) і мала з ним трьох синів: Василя, Романа та Дмитра.

Два останні проживають у селі, а Василь, відслуживши 25 років в радянській армії, ненадовго повернувся в село і передчасно помер. Анна з Михайлом Гаврилюком мала троє дітей: Дмитра, Орисю і Марію. Дмитро проживав в

Івано-Франківську (помер у 2012 р.), Орися в селі недавно поховала чоловіка (Василя Максимкового), а Марія десь за кордоном. Молодша дочка Параски Марія була заміжня за Миколою Юріяком, який з єдиним сином Віталієм живе в селі. На жаль, він осліп.

Слід сказати, що всі ці мої двоюрідні племінники давно вже подружились і мають своїх дітей та внуків.

Тепер про Федора Копецького – найстаршого батькового брата. Він жив на долинах, недалеко від ріки. Федір був майстром на всі руки – умів і столярні роботи робити, і кравецькі, і все, що побачить. А ще був дуже грамотною, начитаною людиною. Через свої переконання він з червоним прапором зустрічав у вересні 1939 р. «визволителів», чи як їх у селі називали, «перших совітів». Цей режим не забарився розпочати терор на Західній Україні. Була цілком знищена інтелігенція, до якої крім учителів та лікарів належали й лісники. Сотні родин були вивезені до Сибіру та Казахстану. А невдовзі, уже в 1941 та 1944 рр., тотальна мобілізація забрала сотні тисяч молодих, здорових чоловіків і юнаків від коси та серпа і, не навчивши воєнного ремесла, кинула в кроваву бійню як гарматне м'ясо. Так загинув мій батько, так загинув і Федорів син Михайло, так загинуло багато односельців, так загинули мільйони українців.

Другий Федора син, Іван, на війні був поранений, але йому пощастило вернутись додому, женитись з Параскою Вандичевою і виростити двох дітей: Василя і Марію.

Вуйко Федір жив недалеко від нас, деякий час працював у млині і чим міг допомагав нам. Поки ми підросли, він і косив нам, а потім ми бігали до нього то штани зацерувати, то бурки пошити, то ще щось. Він мав звичку рано лягати спати, а вставати разом з сонцем. Мама розказувала один випадок. Одного разу, коли вже стемнілося, вона підійшла до Федорової хати і постукала у вікно. Довго ніхто не від-

чиняв, аж нарешті виходить ґазда, бере з-під стріхи косу і мантачить –він мав зранку йти косити і спросоння не розібрався, що то ще вечір. Він ніколи не сидів без діла: коли пастушив, то стругав граблі, плів кошики на гриби і на черешні. Бувало, ми обступимо його і спостерігаємо, і він нам кожному сплів по кошичку, а мене вчив, як це робити, що й досі пам'ятаю. На дрова він використовував пні з прогнилим корінням, якого було багато в Камарі і яке він тачкою з лісу тягав додому. Дрова були з них дуже добрі, тільки було тяжко колоти їх. А до Коломиї до глибокої старості їздив на велосипеді, хоч уже курсував автобус. Його дружину називали не інакше, як Федориха, вона була родом з Якібчуків (Петрових). Крім двох синів, в них була дочка Анна, що вийшла заміж за Костя Атаманюка (Дмитра Костевого) і мала трьох синів: Дмитра, Володимира і Юрка. Цікаво, що син Дмитра – Кость і його так же будуть звати, як діда.

Кость мав прокомуністичні переконання до кінця, він їх ніколи не міняв, як і не міняє свої комуністичні переконання і його син Дмитро. Проте Кость був дуже працьовитим, мав здібності до агрономії і зоотехнії, збирав найбільші врожаї та вирощував найкращих бичків. Дмитро вже звик керувати за радянської влади і не проявляє бажань до фізичної праці. Цікаво, що ці рядки я давав прочитати йому. Він у цілому позитивно відізвався, але таки спитав: «Вуйку Йване, скажіть, правда, за радянської влади було таки легше жити, можна було безплатно одержати вищу освіту, як ви?» Я не буду коментувати ці запитання, нехай читач сам це проаналізує, бо, враховуючи сьогодення, він певною мірою має рацію. Сини Костеві Дмитро, Володимир та Юрко, подруживши своїх дітей, небідно живуть у селі в наш час, як і їхній батько не жив бідно за радянської влади.

Ще хочу сказати про Федора те, що він свої здібності передав синові Іванові, відповідно той – своєму синові Ва-

силеві, а той, своєю чергою, синам: Романові й Іванові. Крім того, вони єдині з великої родини Копецьких мають синів – спадкоємців прізвища Карп'як.

Вуйко Лесь Копецький був протилежністю своєму братові Федору. З перших же днів заснування колгоспу (імені М.Хрущова) став його головою. Мабуть, він все ж таки був чесною людиною, бо коли в нас забрали всю кращу землю до колгоспу, а нам виділили присадибу 0,43 га замість 0,50 га, то він сказав, що не може інакше, бо що люди скажуть. Не знаю, не берусь про те судити, бо був ще дуже малий. Не пам'ятаю досконало, і як зав'язували колгосп. Знаю тільки, що в людей позабирали землю. Тим, що працювали в колгоспі, виділили присадибну ділянку в розмірі 0,50 га, а всім іншим наділяли 0,15 га. Також забрали худобу – всіх коней, а корів залишали по одній. Позабирали і весь реманент – плуги, борони, сани, вози. Навіть забирали стодоли, в кого були дві. Ліс, що був у власності селян, також прилучили до земель колгоспу, поставили польових сторожів і масово вирубували на будівництво стаєнь, токів та інших приміщень.

Люди в колгоспі працювали за трудодні. Потрібно було виробити встановлений мінімум трудоднів, інакше забирали до масиву присадибну ділянку, яка була годувальницею всієї сім'ї. Я все це коротко розповідаю тільки тому, щоб краще зрозуміти характер мого рідного дядька Олекси, який насмілився взяти на себе керівництво колгоспом від самого початку його заснування.

От у такий час і працював Лесь головою колгоспу. Пізніше він мав якусь неприємність, його за щось мали судити. За що, не знаю. Я коли одного разу йшов до школи, то побачив його дуже засмученим – він ще погладив мене по голові та дав карбованця. Це був один з дуже рідкісних випадків, коли він проявив до мене увагу. Скоро після цього вуйко Лесь помер, а колгосп об'єднали з пістинським колгоспом,

що називався «Перше Травня». В селі була залишена так названа бригада. А по суті це був той же колгосп – була ферма з великою рогатою худобою, з конюшнею, з током для обмолоту зерна та кормозапарником, а пізніше і льонопереробним цехом. А орної землі було замало, то виорали і громадські пасовища – пастівник і рипи. Бригадирів, шо керували в Микитинцях, було багато, але останнім бригадиром перед розвалом колгоспу був онук Федора Копецького, Костів син – Дмитро Костів.

Дружиною Леся Копецького була Анна. Я вже забув, з якої вона була родини, знаю, що її мама Николиха Вуланова жила деякий час з нашим сусідом, дідом Юлининим. Лесь з дружиною мали двох дітей – дочку Марію та сина Юрка. Маріїним чоловіком був Михайло Іванюк (Доцьик) – в них було четверо дітей, але один хлопчик помер ще малим, а дочка померла вже заміжня. На даний час Марія була одна з усіх моїх двоюрідних сестер по батьківській лінії, що жила недодавна, всі інші вже повмирали.

З сином його Юрком ми довго товаришували. Юрко був старший за мене на 5 років,але ми разом ще хлопчаками ходили в ліс по гриби, а потім і парубкували разом, і навіть випивали по чарці. Він закінчив торгово-економічний інститут і працював у системі торгівлі. На той час це була престижна і поплатна робота. Він оженився зі Славкою з Львівської області, купив хату в Косові, ростив трьох донечок. Та важка хвороба ще молодим забрала його в могилу.

Тета Олена Копецька вийшла заміж за Василя Слюсарчука. Він працював у міліції в Яремчі, а потім у Косові. Там, недалеко на Смодному, вони купили хату і в село навідувались зрідка. Був у них один син Славко, в якому тета дуже любила. Так і виріс він маминим синком. А коли вже женився, то для неї також залишився «маленьким». Тому між нею і молодими погіршились стосунки, які тривали аж до тетиної

смерті (Василь помер раніше). Славко залишився жити в Косові і з родиною майже не спілкується.

Тета Анна жила за рікою на Кореї, я про неї напишу нижче.

Дідом по матері був Юрко Ганцяків. У селі це також була велика родина, про яку я як слід і не знаю, бо було дуже давно, і які Ганцяки були рідними, і які двоюрідними... Чув, що Ганцяками називали і Леся, і Петра, і Федора, і Михайла, і Василя, і Юрка. Знаю, що рідними були два останні – мій дідо Юрко і Василь. Я пам'ятаю тільки Михайла – він жив на фільварку, замолоду їздив до Канади, і його дітей: Івана, що жив на Матієві; Марію, що була заміжня за Дмитром Якібчуком (Миханьковим); Анну, що живе на Березові та була заміжня за Гаврилом; Миколу, що живе в Кутах.

Лесь Ганцяків жив за рікою (Кореєю ще тоді не називали).

Знав Михайла Петра Ганцякового, що жив на Гуцулівці зразу ж за Малою дубиною і ми приходили до нього стригтися.

Знав Івана Федора Ганцякового, що жив на Макієві, і його сестру Анну, що жила на Долішньому куті, та її дітей Дмитра й Івана.

Знаю, що Василь Ганцяків працював лісником у селі Шешорах і його вбили. І знаю його дочок Параску та Марію, що були заміжні. Параска мала чоловіка Дмитра Якубишиного, а Марія – Івана з Грицулиних.

У мого діда Юрка було четверо дітей: Іван, Микола, Параска і Василь.

Дідо з бабою померли молодими. Моя мама Параска залишилася сиротою в 11 років. Не набагато старший був Микола. А наймолодшому Василеві мама не тільки була сестрою, але й замінила маму. Мама, коли про це згадувала, завжди плакала, бо ці діти страшно набідувалися, вони най-

митували. Опікуном їх був Василь Козлан (Юлинин), якого вже я дуже добре знав, бо також виріс на його очах.

Василь Юлинин був нашим найпершим сусідом і, напевно, непоганим опікуном, бо мама аж до його смерті ставилася до нього з повагою, і ця повага передалася і нам, дітям.

Першим оженився найстарший Іван – він взяв Анну Копецьку і вже почав ґаздувати. Його поставили лісником громадського лісу в урочищах Стоморґи та Перерівщина, що означало для нього повагу серед людей.

Вони мали одного сина Дмитра, та не довго доводилось ним тішитися. Вже в 1939 р., з приходом «перших совітів», Івана як забрали, так і навіки, ніхто відтоді не знав, де він подівся.

Ходили чутки, що їх усіх розстріляли поблизу Станіслава (тепер Івано- Франківськ). А тету з Дмитриком повезли на стацію до Коломиї, звідти аж у Казахстан. Вона доглядала худобу, а Дмитрові тоді було 8 років. Повернулись вони уже в 1950-их. Розумний Дмитро здав екстерном за середню освіту і вступив до Станіславського педінституту. Після закінчення вчителював у Трачі, одружився зі вчителькою з Болехова Надією Олексин, і вони разом працювали в Спасі та Воскресінцях. Потім довший час працював у відділі освіти в Коломиї, звідки перейшов викладачем Коломийського технікуму механічної обробки деревини.

Нелегке життя він пройшов, бувало різне, та найбільшим ударом була втрата сина Романа, що загинув при нещасному випадку на металозаводі. Ця рана не заживала на серці ні йому, ні Надії Володимирівні. Не дожив він і до 70-ти, не витримало серце. Недовго пережила його і тета Анна, хоч і прожила більше 90. Залишилася самотньою його дружина Надія. Його дочка Галя, за фахом художниця, вийшла заміж за скульптора Влодка зі Львова, проживають у Вижниці та виховали гарних, розумних дітей: Юрка, Марічку і

Дзвінку. Проте вже тепер вони повернулися в Микитинці й живуть на Кореї, в старій родинній хаті.

Також дуже скоро женився і вуйко Микола з Анною з Макієвих, побудував хату поблизу своєї тещі Петрунихи та виховував чотирьох синів – Юрка, Дмитра і Василя та ще одного Василя, якого всі називали Василь Бабин, або Петрунишин. Незважаючи на те, що виховував чотирьох хлопців, він ніколи не залишав і нас поза увагою і що міг, допомагав. Йому доводилось не розлучатись зі швейною машинкою «Zinger» – заробляв на прожиття своєї сім'ї і разом з нею і нас обшивати, то шити для нас бурки і кашкети, церувати та рейтувати штани, бо ще щось, а штани в хлопців рвалися дуже часто. Мушу пояснити, що таке церувати і рейтувати: перше – це тільки дірки на машинці зашивати, друге – це коли вже нема що зашивати, то пришивали спереду і ззаду штанів таку велику фігурну латку з іншого матеріалу. Але недовго він прожив, пилюка з-під цієї машинки та ще тютюн, бо був завзятий курець, швидко привели його в могилу.

Старший син його Юрко оженився в Спасі з Катериною, все життя в Долішньому вчителював. Вони виховали трьох синів: Ігоря, Романа та Олега, з яких Ігор та Олег проживають у селі, а Романа доля занесла аж до Канади. А Юрко тепер, після смерті дружини, залишився самотнім.

Середній син Дмитро вчився на фельдшера, молодим женився з Марією Влад з Розтоків (тепер поетеса), жив з нею спочатку в Косові, потім у Ставищах під Києвом, закінчивши до цього журналістський факультет. А вже понад 20 років проживає зі всією родиною в Києві. З Марією виховали двох дочок: Людмилу та Олену. Старша Люда з чоловіком Павлом –лікарі, працюють у санаторії, мають внучку, а Дмитро – правнучку. Молодша Олена була заміжня за Владом Каськовим (теперішним політиком) і виховує сина Максима. Дмитро ж, розлучившись з Марією Влад і вийшовши

на пенсію, відбудував батьківську оселю в селі й провадить досить активний спосіб життя, курсує з Києва до села і в зворотньому напрямку.

Молодший Василь оженився в селі з Анничкою Марії Гнатової. Закінчив педінститут, працював недовго в горах, у селі Черемошна, і перейшов до Коломиї, працює в педагогічному коледжі. Мають з дружиною троє дітей: Мирославу, Людмилу та Миколу. Дочок подружили, але діти виїхали працювати за кордон. Василь з дружиною після смерті батьків дружини, крім своєї хати, доглядають і господарство в селі. А Миколу занесло аж до Америки.

Трагічно склалося життя у прийомного сина Василя. До речі, Василя Васильовича, бо він син молодшого маминого брата Василя і дуже подібний до свого батька лише зовнішністю. Національні інтереси в ньому заглушила служба в радянській арміі та проживання за межами України. Він, як тільки закінчив школу, вступив у військове училище у Василькові під Києвом і, закінчивши, зразу ж женився з Ніною, батьки якої були добрі знайомі вуйка Миколи. Службу проходив у різних місцях, навіть два роки відбув в Афганістані, а найбільше в Естонії. Повернулись до Коломиї, одержали квартиру, женили сина Сашка, також у Спасі, і було б усе добре, та раптово помирає Сашко. Це дуже тяжко, коли батьки ховають своїх дітей. Ніна після цього тяжко захворіла, і так вони обоє і живуть, втішаючись онуками.

Третій був наймолодший і наймиліший мамин брат Василь. Залишившись сиротою, він наймався в людей, а коли підріс і прийшли «визволителі», він записався добровольцем у ФЗУ і поїхав на Донбас. Тяжке там було життя шахтарів, а ще більше вихідців із Західної України. Намучившись, він втікає назад. Там він побачив, як знущалась радянська влада над людьми, і сказав мамі: «Скільки буду жити – буду боротися з совітами». За вказівкою Проводу ОУН він пішов

служити в німецьку поліцію, щоб потім зі зброєю в руках влитися в ряди УПА. Мій батько також хотів вступити в УПА, але Василь його розрадив: «Хто знає, як воно вийде, а в тебе двоє дітей» (мене ще не було). Тоді, мабуть, не думали, що можна забрати годувальника на війну і лишити напризволяще його дітей. Але така вже доля, тато пішов на війну, а Василь став станичним УПА.

Неоднозначне ставлення до нього було людей тоді, та ще може й тепер. Називали його і бандитом, і всякими іншими словами, але ніхто не міг сказати прямо чи доказати, що Василь когось убив чи закатував. Що він був справедливим, мені вже порівняно недавно розповідав Михайло Ґоянюк, що жив на Березовах, та й раніше я те ж чув від різних людей. Василь інколи навідувався до нас вечорами, але про це не можно було нам голосно говорити. Я його ледь пам'ятаю, надто вже був малим, але мені дуже сподобався дерев'яний ґудзик на його кожушку, і він мені його відрізав і подарував.

То були тяжкі часи, насамперед для мами з маленькими дітьми. Тато з війни не вернувся, а Василь змушений іти в підпілля. Вони діяли тільки вночі, а вдень переховувались у спеціально збудованих схронах – бункерах. Всі сили кинула совіцька влада (їх ще називали «другими совітами») на боротьбу зі жменькою народних месників. Були задіяні військові гарнізони, НКВД, на службі яких були і місцеві посіпаки, «стрибки». Вишкіл УПА проводило в селі Космачі, і, як розказували, один радянський генерал захотів подивитися на Космач – бандерівську столицю, як він це село сам назвав. І вже десяток автомашин із солдатами супроводжували цей останній рейд генерала. Такого, що сталося, він не міг передбачити: коли перша автомашина в Рушорі (присілок Космача) наблизилась до одного з мостів, а остання тільки-но переїхала інший міст, ці мости злетіли в повітря і перехресним вогнем були знищені майже всі, лише

декільком солдатам вдалося врятуватися повзком по річці. Це була справа рук Березівської сотні, провідник якої Симчич сам розповідав про це по телебаченню і в мережі інтернет. Він тільки уточнив, що це були енкаведисти, а не прості солдати.

Після цього активізувався НКВД –були створені групи провокаторів, що під маркою вояків УПА чинили насильства. Влада оголосила амністію, але месники добровільно не здавалися, а тих небагатьох, що повірили в амністію, та ще тих, кого совіти підозрювали в підтримці, запроторили до Сибіру відбувати 25 –річну каторгу.

Вуйко Василь воював до останнього. Якби не місцеві активісти, то ще довго б воювали народні месники, але саме сексоти видали його місцеперебування і після кількагодинного бою Василь останню кулю пустив у себе.

Так закінчилося життя мого вуйка, великого патріота України – Василя Ганцяка. Казали, що після того бою месників закопали в Шепарівському лісі. Пам'ятник жертвам, як німців, так і совітів, стоїть у Шепарівському лісі – це величний металевий хрест.

Розповідь про родичів була б неповною, якби коротко не розповісти про своїх рідних братів. І хоч я час від часу згадую їх, та все ж по порядку. Славко двадцятирічним юнаком оженився з Анною Михайла Слюсарчука і перейшов жити на присілок Воронець. Бідували, він працював за копійки в лісі лісорубом, але таки побудували хату там же. Виховали одного сина Юрка, що закінчив Львівський лісогосподарський інститут і працює лісником у Камарі. Вже Юрко побудував нову хату в Спасі та перебудував стару в селі, де тепер і живе. Виховав і подружив своїх двох дочок і має внуків, а Славко з Анною, відповідно, правнуків. Славко вже за незалежної України одержав статус інваліда війни й отримує ледь більшу пенсію та деякі пільги, що дає йому

можливість час від часу відвідувати санаторії й поправляти здоров'я. Але при недавній нашій зустрічі (2013) мені було жалко дивитись на них, хоч і сам я серйозно хворий. Славкові відкрилась рана на раненій нозі, йому тяжко ходити. Анна ж страждає на гіпертонію та серцеву недостатність. А ще тримають корову, за якою доглядають обидвоє з великим трудом, працюють на городі.

Другий брат Дмитро здав екстерном за середню освіту й закінчив педінститут. Оженився в Спасі з Євдокією Леся Піґуляка, довгий час працював у Спаській середній школі істориком. Він залишився жити на Кореї, відремонтував батьківську хату. Має з Євдокією двох дочок, яких уже подружив. Старша Оксана вийшла заміж за Василя Ґоянюка, що доводиться старому Іванюку внуком. Вони обоє вчителі, але працюють у різних школах. Побудували нову хату, зробили реконструкцію старої. Виховали сина Івана, що закінчив університет, та дочку Уляну, що вчилась у коледжі, а недавно (2012) вийшла заміж, і Дмитро з Євдокією дочекалися правнука. В молодшої Надії, що вийшла заміж за Славка, дочка Віта і син Роман. Вони також на Матієві побудували хату, але живуть з дітьми на одному подвір'ї з Дмитром і допомагають йому на господарстві та доглядають Євдокію, яка часто хворіє. У Дмитра четверо внуків, якими він дуже тішиться. Проте і він починає здавати, хоч і працює ще як віл на господарстві. Я дуже тішуся тим, що ми ще живемо, хоч і маємо за українськими мірками вже солідний вік. Я їм часто розповідаю приклади з життя американців і закликаю їх жити за американськими мірками, відповідно до яких наш вік ще молодий, до 100 ще далеко.

От і розповів про своїх найближчих родичів, але насмілюся згадати ті родини, які жили на той час в селі і яких я знав. Звичайно, що всіх не міг знати, а декого й забув.

Я вже сказав, що з родини Копецьких прізвище Карп'як,

коли вже ми помремо, далі носитимуть тільки нащадки Федора Копецького.

Але це прізвище носили не тільки вони, але й декілька родин у селі. До речі, як записано у Вікіпедії, один із перших поселенців нашого села мав також прізвище Карп'як. Якщо це правда, то всі теперішні Карп'яки є його далекими нащадками.

Карп'як писався Петро Гарасимів на Кореї (дід моєї дружини). Його дружина була з роду Юлиниих, мали вони двох синів і трьох дочок. Старший Микола був бездітним, зате Михайло також мав двох синів, що живуть у Коломиї.

Носив прізвище Карп'як і Іван, по-вуличному Поліціян. У нього було три сини: старший Микола (недавно помер) носив жіноче прізвище –Бондаренко, у середущого Славка одні дочки, зате у молодшого Дмитра два сини, правда, обидва вони живуть у Києві. А Дмитрові я завдячую тим, що він перший прочитав мої спроби викласти спогади на папері й не тільки мене не висміяв, але підтримав.

Ще були брати Людвінині – Іван і Михайло. Іванів син Володимир (також недавно помер) проживав у Коломиї. Носили прізвище Карп'як і Юрашеві на Кореї, там одні жінки, та Калинині на Матієві – їх було два брати, один з них десь давно виїхав з села, а другий Іван проживав у Кутах.

І хоч Карп'якам нема переводу, та в селі їх незабаром не буде. У селі поженились дуже багато сторонських чоловіків, які тут пустили, як кажуть, коріння, мають своїх дітей та внуків і вже вважаються жителями села. Їх, я думаю, опише в майбутньому хтось із небайдужих до села людей.

Писати про село Микитинці, мабуть, багатьом спадало на думку. Окремою книжкою видано спогади, що їх написав Маркіян Сав'юк. Я, ще навчаючись у середній школі, ходив до його батька Федора Сав'юка. Але тепер не хочу повторювати ті банальні слова, що був поміщик (дідич) Микита

і звідти пішла назва села. Можливо, це й так, хто його знає. Якби ще в архівах покопатися, але в яких – австрійських, польських, німецьких чи радянських? Не думаю, що там можна багато знайти. Я одного разу звернувся в Коломийський архів, і мені ввічливо відповіли, що архів згорів і документи збереглися тільки післявоєнні.

Але що село давне, то, мабуть, правда. Є легенда про те, що під час татаро-монгольської навали один селянин повів усіх людей через Зарваницю у Городище і таким чином врятував від неволі. Люди вигукували, що «Іван спас», і назвали село Іспас. А села Пістинь і Уторопи вже були, бо там варили сіль і возили до Коло моя. Отже, якщо були вже Коломия, Іспас, Пістинь, то цілком імовірно, що було село Микитинці. Якщо перша згадка про Коломию датується 1241 роком, про Косів 1424 роком, про Пістинь – 1375 роком, приблизно такими роками датуються згадки про Уторопи та Спас, то можна сміло припускати, що вже були перші поселенці і в Микитинцях. Може один Микита там поселився, може з гір прийшло плем'я карпів, чи прийшли Карп'як з Валіхновським, так це чи ні, ми не знаємо, але що село має давню історію, то це безперечно. До речі, в Карпатах жили народи тракійського походження, що їх греко-римські письменники прозвали бессами, костобоками й карпами, і саме в поріччі Дністра і Пруту жили карпи.

Село мало і має свої традиції, мало і має своїх відомих людей. Чи мало воно своїх депутатів у Відні – не знаю, ніде про це не читав, а от що вихідці з села ставали вченими, лікарями, учителями та юристами – це правда. Хто саме, я не переймався спеціально цим питанням, хоч і треба було б.

Дуже інтелігентною родиною буля сім'я згаданого вже Федора Сав'юка – його сини були лікарями і вчителями. А внуки –сини Маркіяна Сав'юка стали знаними бізнесменами в Україні. Та не тільки вони – в Києві успішно працює внук Івана Ри-

бака, що працював учителем фізкультури, дочка Івана Кривчишиного з Воронця працює лікарем у столиці. Дочка Дмитра Ганцяка Людмила з чоловіком Павлом працюють лікарями в санаторії, сини вже згаданого мною Дмитра Карп'яка (Поліціянового) працюють журналістами, та й моя дочка Олександра працює в посольстві США в Києві. Син мого троюрідного брата Василя Ганущака – кореспондент на телебаченні... Я певен, що список таких людей значно більший.

Частина людей виїхала до Росії і там працює на солідних посадах. Так, **Михайло Якібчук працює керівником великої нафтової компанії зі своїм братом** Іваном. Вони не тільки працюють, але й працевлаштували багатьох молодих людей з села, які заробляють у Росії гроші й будують чудові хати-котеджі в Микитинцях. Крім того, вони меценати і багато вкладають у розвиток села, в благоустрій і ремонт церкви. Ці рядки я дописую вже в жовтні 2013 р., а написане раніше з допомогою патріотів села Дмитра Карп'яка та Івана Маруняка було розміщено на сайті села в інтернеті, тож багато людей могло прочитати ці мої спогади і висловити свою думку. Декому я давав прочитати роздрукований на папері варіант. І що цікаво – всі позитивно поставилися до написаного і навіть схвалювали, а от щодо спонсорування для друку книжки скромно мовчали. І тільки два чоловіки прямо сказали: Василь Ганцяк, що гроші давати на книжку не буде, а другий, Іван Якібчук, що допоможе у виданні книжки. Дай Боже їм усім здоров'я!

Я всього знати не можу і був би дуже радий, якби хтось ґрунтовно взявся за це й описав не тільки історію села, але й біографічні дані відомих людей – вихідців з села. Я ж пишу тільки те, що пам'ятаю, це мої спогади, а не дослідницькі матеріали.

Як я вже сказав, була велика родина Сав'юків. Я можу помилятися, але думаю, шо старші Петро та Славко були лі-

карями, Юрко й Маркіян – учителями, і тільки п'ятий син Микола не мав вищої освіти. Про родини перших двох братів я, на жаль, нічого не знаю. Юрій Федорович працював у сільській школі й користувався в селі величезним авторитетом, це був педагог та інтелігент від Бога. Дружина Юрка Ніна працювала на фельдшерсько-акушерському пункті і за будь-якої погоди вдень і вночі поспішала на допомогу людям. Велике їм спасибі за все. Я також мало знаю про їхніх дітей. А Ніна живе в батьківській хаті. Маркіян Федорович женився з Марією Юзевич, вони обидвоє працювали в школі в Ковалівці. Це також були педагоги від Бога. Крім того, Маркіян періодично друкувався в пресі, а ще він написав про Микитинці й видав невелику книжку. На жаль, немає вже їх, передчасно померли. А два їхні сини, як я вже згадував, добились великих успіхів у бізнесі. Микола жив на Рівнях і був жонатий з дочкою Михайла Андрейкового. Доля сім'ї склалася трагічно. Помер їхній син, що проживав у Коломиї, а потім і вони обидвоє.

Тут же в сусідстві жив Василь Сав'юк. Його називали Василь з України. Помер він 2012 року, у віці 91 рік. Працював у колгоспі фірманом, учасник Другої світової війни. Любив перехилити чарчину та пожартувати. Мав трьох синів, Юрка й Миколу і Богдана. Юрко в селі не живе, а Микола, оженившись з Марією Потоцькою, живе тут же, а Богдан живе в Коломиї. Мають у власності магазин. Микола характером вдався в тата, любить пожартувати під чарчину. А ще має звичку приходити пізно на весілля. Він і ще Михайло Якубишин, як правило, завершують прихід гостей.

Родини Бойків – Василя й Петра. Один Василів син був суддею в Косові, а другий лікарем у Коломиї. Один Петрів син, Іван, все життя керував лісозаготівельною галуззю в горах, а другий, Василь, з яким ми разом парубкували, виїхав з села і живе у Верховині.

Ще можливе таке, що я, згадуючи синів, не згадую дочок. А це тому тільки, що моя пам'ять не безмежна.

Найбільші ґазди на селі колись були Чінькалові. Василь Чінькалів (Братівник) мав полонину і жив за рікою (на Кореї). Я його не пам'ятаю, проте його дружину, що всі звали Василихою, добре знав. А ще знав її пса Люлика, бо не раз мені від нього діставалося. Хата в них була над рікою, і коли вода вже добиралася до хати, то її другий чоловік Василь Білак перетягнув хату далі на город. Білак до самої смерті носив їй з магазину солодощі на заздрість сусіднім жінкам, що такого привілею не мали. Тепер у тій хаті живе багатодітна родина з Шипота. Петро Чінькалів (Братівник) жив на Матієві. Старша його дочка Анна працювала вчителькою в сільській школі і проживає в селі, а молодша Марія була моєю однокласницею, її син Василь був летуном, живуть вони відповідно в Івано-Франківську та Косові. Був ще Юрко Чінькалів, що жив на Мочерах, а може, ще хтось, але про них нічого не знаю.

Біля Петра жив Петро Гасюк (Макіїв), старший син якого Василь був учителем молодших класів у Микитинській школі, вів музику і співи, а також був незмінним керівником хорового колективу, молодший же Юрко мав технічну освіту і проживав у Коломиї, працював майстром цеху на металозаводі. Немає вже їх, лише дружини залишились та діти, що вже подружені давно. Я навіть не знаю, чи хтось там живе на Макієвому.

У сусідстві жив Михайло Андрейків. Він славився своїм масарством. Мав сина Василя, трохи старшого за мене, але парубочили разом. Василь мав дружину з Чернівеччини, жили вони в Коломиї. Був він електриком і навіть працював начальником Коломийського РЕМу. Любив велосипедом приїздити в село. Був ввічливим, приємним співбесідником. Боже! Чому такі хороші люди вмирають молодими?

Напроти Петра Братівника (Чінькалового) жив Микола Ганущак (Олесів). Його єдиний син Іван працював механіком в установі в селі Товмачику. Там вони з дружиною і жили. Я коли працював у Шепарівському лісництві, часто з ним зустрічався.

За ним на Макієві жив Камінський. Тепер там живе Василь, моїх років, який переніс трагедію- смерть власного сина. Ще далі, під лісом, жив Андрій Братівник (Петрисків). Старша його дочка-дружина Івана Ткачука, а молодша була заміжня за Василем Паламарцем (сестри мого тестя). Ще вище до лісу жили Калинині, Дяконюччині та Катерина Олесева з дочкою Анною. І закінчує ту вуличку хата Ярослава Карп'яка (Поліціянового), що з дружиною Анною (моєю однокласницею) Олесевою проживають там. Я щорічно з ними зустрічався на іменинах мого брата Славка. Обидва вони носять однакові прізвища, ім'я та по батькові – Карп'як Ярослав Іванович.

На долинах жила велика родина Слюсарчукових. Син Михайло (доводився тестем моєму брату Славкові) жив на Воронці й фірманив у колгоспі. За Василя я розповів, бо він був чоловіком тети Олени. Дмитро був функціонером комуністичної партії. Він був ідейним комуністом і працював на різних керівних партійних роботах. Слід сказати, що з Дмитром Івановичем ми часто зустрічалися в Коломиї і один раз ходили разом по гриби. Я швидше і більше знаходив грибів, і він мені з іронією сказав, що я, певно, в дитинстві г-но їв. Я відповів: «Так, їв, але тепер буду гриби їсти…» Він жарту не зрозумів і жалівся на мене братові Славкові, що я йому нагрубив. Юрко ж довший час був одним з колгоспних керівників, кермував микитинецьким колгоспом, який вважався тільки бригадою. Чи він був ідейним комуністом? Не знаю, але тепер він прихожанин православної церкви в селі.

Напроти них жив Дмитро Іванків – його єдиний син Василь, моїх років, помер молодим. Дмитро був жонатий з одною з сестер з родини Андрійшевих –близьких родичів мого діда Юрка. Нині там проживає підприємець Юрко Мочернюк(Савінський). Він має в селі власний магазин. Друга її сестра була дружиною Петра Сенчука, що жив на Горішнім куті. Він був багатою людиною і перший у селі мав автомашину «Волга». А був бездітним та дуже хотів мене всиновити, але мама не віддала мене, хоч і було дуже тяжко. Їй я довіку буду вдячний за цей героїчний вчинок.

Ще одна сестра Доця мала сина Петра Вандича, всі звали його Доциним – це був дуже добрий чоловік. Він деякий час працював лісником у Камарі, і я з ним спілкувався як по роботі, так і в повсякденному житті. Коли були в когось на весіллі, то спілкувались і по чарці тягнули. Його мама жила з Іваном Томиним (Менниковим), що був спеціалістом від млина. Мабуть, тому всю родину звали Менниковими. У Петра з Наталею (Онофрія Семенового) був тільки один син Василь, що був довший час головою сільської ради. Василь вже подружив дітей, живе в селі й користується повагою в односельців, як і колись його тато Петро.

У сусідстві з Доцею жив Василь Козлан (Семенів), що працював директором школи і приймав мене, шестирічного, в перший клас. Там тепер живе його син Юрко, що ремонтував недодавна старі «Волги».

На межі з Пістинем жив Василь Братівник (Будзків), що воював на фронті з моїм батьком, але залишився живим. Його дочки живуть у Коломиї. А недавно старша дочка Марія зі своїм чоловіком Ориняком Славком (Василя Гнатового) повернулися в Микитинці й живуть у батьківській хаті.

Там же на Верхньому куті жила колись і родина Петрушкових (Вандичів). З трьох братів живим залишився тільки Юрко, який довший час працював трактористом. Найстар-

ший Іван був жонатий з Марією Іванцьовою і жив на Долішньому куті. Мені дуже запам'яталась його теща, яка до глибокої старості носила оберемки дров з лісу. В них був один син Михайло, мій ровесник, що женився з моєю однокласницею Оксаною Рибачковою. Михайло помер молодим, а вдова сама проживає в побудованій ними хаті. Біля школи жив ще один брат Василь, що довгий час завідував клубом. Василів син працює фельдшером у селі й має дуже позитивні відгуки від людей.

Слід згадати і Костя Ганцяка, що працював у колгоспі шофером на «ГАЗ»-оні. Цю автомашину не раз ждали микитинські люди на перехресті в Пістині, щоб доїхати додому. Нею їздили самодіяльні артисти села ставити п'єси й концерти у навколишні села. Та що говорити, це була одна така автомашина на село. Тут також живе його син.

Великими трудівниками славилася родина Онофрія Пліхтяка (Марійчиного), син його Іван доводився мені тестем, а другий, Василь (тестів брат), повернувся в село інвалідом без ноги і все життя працював у кооперативі. Це був один магазин на село, з другого боку магазину була кімната, де вчилися діти двох класів, і де й я вчився. Діти на перерві бігли в магазин, щоб на якусь копійчину купити цукерки, і не було чути від нього злого слова. Крім того, йому ще треба було йти до бочки і наливати пляшини з нафтою (гасом), яким світили вечорами. Він з дружиною Анною виховав двох синів і дочку. Дочка Марія живе в селі напроти школи з чоловіком Романом Бейсюком. Вони виховали і подружили двох дочок. Старший син Микола оженився з дочкою Василя Івана Николишиного Марією, подруживши сина, вони живуть у Косові, а молодший Степан (талановитий художник) проживає у Львові, також одруживши єдиного сина.

Про такого трудівника, як мій тесть Іван Пліхтяк, треба всім розповісти. Ще молодим хлопцем, у 17 років, його за-

брали на роботи до Німеччини. Три роки працював у бауера, а коли підійшли радянські війська, його звідти забрали прямо на фронт. На його долю припало і воювати, і ще й служити в армії. Його навіть везли на радянсько-японську війну, але завернули, бо Японія, після американських атомних бомб, капіталювала. Повернувшись в село, він женився з Параскою Гарасимовою і з того часу до самої смерті працював як віл. Почав будуватися і майже все дерево на хату носив на плечах, всі дошки були нарізані ними з тещею трацькою пилою. Молодим важко навіть уявити, як можна різати дошки вручну, але це так і було. Стовбур деревини закочували, укріпляли на спеціальному пристосуванню таким чином, що одна людина стояла на цьому стовбурі, а інша під стовбуром, і величезною пилою з двома ручками ці люди робили сотні й тисячі рухів вниз- вгору. Це при тому, що обоє працювали на фермі – вона дояркою, а він тваринником, підвозив корми та щоліта літував на полонині. Не треба забувати,що мусили обробляти город, бо не було б що їсти. Так було все життя, і хоч він не курив і не пив, але тяжка праця далася взнаки і після тяжкої хвороби він помер. Тещі також уже немає. Вони виростили чотирьох дочок: старша Анна – моя дружина, Марія вийшла заміж за Василя Якібчука з родини Линишиних – побудували хату й живуть у селі, подруживши двох дочок, Валю і Галю. Дочка Галина вийшла другий раз заміж за Василя Гриніва, має одну дочку Іванку і проживає в батьківській хаті. А наймолодшу Світлану віддали на виховання сестрі Параски Анні, що була заміжня за Юрком Атаманюком (Балановим), вони не мали дітей. Світлана вийшла заміж за Михайла Козлана (Романового з Павлишиних), побудували хату і мають двох дітей, Назара і Мирославу, яких також подружили.

Тестева сестра Параска була заміжня за Юрком Рибаком (паламарем) і жила на Мочерах. Її сина Василя, що був жо-

натий з дочкою Андрія Петрискового, вже також немає.

А з двоюрідних його родиною були Ткачукові, що жили на Рівнях, та Юринові (Микитюки), що жили на Воронці. У Дмитра Ткачука (перша хата на Рівнях) було багато дітей, але всі вони роз'їхались, лише Наталя, вдова по Василю Дмитра Іванкового, проживає в селі. Живе ще двоюрідний брат тестя Іван Ткачук на Рівнях. Цей сухенький на вигляд чоловік надзвичайно працьовитий. Незважачи на те, що йому вже поза 80, він примудрюється утримувати гектари землі, корову, коня, доглядати за хворою дружиною, та ще інколи й «Нивою» поїхати до Коломиї на базар продати «скором». Сини біля нього не живуть. Не встиг я вже проглянути ці записи восени 2013 року, як повідомила мені моя дружина, що Іванова дружина померла.

Юринових також було багато, і я всіх не запам'ятав. Василь Юринів (Микитюк) жив на Воронці, мав двох синів і дочку. Старший Іван, що був на фронті, жив на Макієві, мав багато дітей, з яких одні живуть у селі, інші пороз'їздилися. В батьківському домі живуть дочка з чоловіком Ігорем Ганцяком – мого двоюрідного брата Юрка Ганцяка сином.Другий син Василя Юринового Юрко, що 18 останнім часом працював у торгівлі і жив у Коломиї. Передчасно помер на своїй садовій ділянці. У селі жила сестра Олена, яка також померла. Нині там проживає її син з хворим батьком.

Єдина дочка Михайла Юринового Анна мала одного сина Василя. Ми з ним також ходили до школи. Перший раз він оженився в підмосковних Люберцях. Я мав нагоду бути та хрестинах його сина, коли сам служив в армії (1965-1968). Другий раз він був жонатий у Калуші, де працював. Пізніше працював начальником житлоуправління в Коломиї. Запустив велику чорну бороду, яку пізніше зголив, женився третій раз з Лесею Василя Міханькового в Микитинцях і має з нею троє дітей.

На Воронці жив і Йван Петрисків (Братівник) – батько моєї свахи Параски. У них також була велика родина. Крім Параски, на Верхньому куті в сусідстві з Параскою живе Анна, що все життя пропрацювала вчителькою. Її чоловік Юрій Іванович (Івана Дмитрикового) був добре знаний микитинськими і пістинськими хлопцями, бо працював у Пістинській сільській раді начальником військового облікового столу. А мимо цього столу тоді ні один хлопець призовного віку не міг пройти. Ще одна сестра Марія, що живе в Косові, вдова по Володі Атаманюкові, який помер молодим. Його мама (з Максимових) була вивезена з моєю тетою Анною до Казахстану, а при поверненні вийшла заміж за вчителя Микитинецької школи Дзюбея. І хоч Дзюбей не був його татом, все ж Володю часто звали Дзюбеїв. Він хлопцем був задиракою, служив на флоті й був природженим торгашем. Я його добре знав. Ми навіть разом парубкували, а потім я не часто, але повертав у його буфет у Косові випити гальбу пива. Син Василь, що жив у Лолині, лісникував там же і також помер молодим. З Петрискових на Матієві жив брат Івана – Андрій, що мав дві дочки, про молодшу Наталю я вже писав, а старша Анна заміжня за Іваном Ткачуком, живуть на Рівнях. Другий брат Михайло жив під лазами на Березовах, був жонатий з одною із сестер Мандриччиних і був бездітним.

Велика родина була і в Онофрія Семенового, що жив на шляху. Він мав багато дочок, а сам був безвідмовним ветеринаром. Якщо я не помиляюся, то дочка його Анна була заміжня за Романом Павлишиним – вона мама мого шваґра Михайла Романового, а її син Василь живе в Латвії. Друга дочка Олена була заміжня за Николою Рибачковим. Вони мали одного сина Василя, що жив у Косові (нещодавно помер, 2013). Вона живе на Воронці. Третя, Марія, живе на Кореї, була заміжня за Михайлом Паращьиком. У них було три

дочки,що живуть у селі. Про четверту Наталю я вже згадував, коли писав про Петра Доциного, вона була його дружиною. П'ята, Варвара, сама проживає в батьківській хаті.

Семенових також було багато: Дмитро жив на Кореї, звали Мириком. Він жив на Кореї, і про його сім'ю я розповім детальніше. Михайло Семенів мешкав над скалою і був олійником. Син його Юрко був паламарем у церкві й доводився чоловіком тестевої сестри Параски. Про інших його дітей я вже не пригадую. Петра Семенового я не пам'ятаю, зате добре знав його сина Василя, що робив у Львові на залізниці й постійно приїздив у село в залізничній формі, та ще сестру Марію, що жила коло самої церкви, була заміжня за Федорічком (Григоришиним) і мали дуже забіякуватого сина Василя й дочку Славку. Василь Федорічків був жонатий з дочкою Дмитра Менникового, моєю сусідкою Марією. Також помер молодим. А дочка Славка з чоловіком жили в дослідній станції в П'ядиках.

Ще на долішньому куті жила Марія Семенова, що мала дочку Анну, старшу за мене. Та ще була Олена Семенова-інвалід дитинства.

Згадую і Юрчишиних – Миколу й Івана. Микола був на війні поранений у легені й постійно кашляв, а жив він біля Доцьика в центрі і мав сина Юрка та дочку Анну. Юрко живе в Івано-Франківську, а Анна в селі. Іван же був бездітним і любив випити й поспівати.

Коло Йвана жив Ницвіста – Василь Григоришин, що мав багато дітей і, щоб їх прогодувати, був вимушений варити самогонку і продавати в сусідніх селах. За гоніння самогонки можна були загриміти до криміналу, але в нього жив фінагент Гордій, що мав синій ніс і сам любив випити, тож покривав Василя. Його син Петро після закінчення інституту виїхав та живе в Харкові, Юрко – ходив зі мною до Спаської середньої школи, живе в Івано-Франківську,

Славко – там же. Анна, найстарша з сестер, вийшла заміж за Богдана Процевого, але не прожила з ним довго, бо він загинув від електроструму. Вона, подруживши дочку, живе в Спасі. Ще три молодших живуть у Тисмениці, Пістині та в рідному селі.

На царині жив Юрко Палагнин (Козаків), що працював деякий час головою сільської ради, а коли сільську раду скоротили, то фірманом у колгоспі. Вони з дружиною Марією виховали трьох дочок. Мабуть, Юрко в усьому слухався жінки, бо ще тепер дражняться його словами: «Га, Марі, кувати кобилу?» Всі його дочки живуть у селі, та найбільше я спілкуюся з Анною, бо часто попри її хату ходжу на город, коли приїжджаю до Микитинців. Вона була заміжня за Михайлом Левицьким, який помер молодим, живе з сім'єю сина Ігоря, який хворіє. Отож вона сама ще справляється з господарством.

Взагалі Козакових було багато. Тато їхній звався, напевно, Купріян, але люди в селі його називали Ціпріяном, жив на Кривобродах, а сини – хто де. Про Йвана я вже згадував. Дмитро, другий брат, повернувся з війни без ноги і ходив на культі. Його дружина не могла мати дітей, тому він з нею розвівся й оженився з Марією Ілька Костевого, яка мала вже свого хлопця, народила йому ще дочку. Нині ця дочка живе в Празі. Ще один брат Василь Козаків, оженившись з Оленою Гарасимовою, молодшою сестрою моєї тещі (її, на жаль, також уже немає), побудував хату на Кореї і живе сам. Вони мали двох синів, що також побудувалися і живуть у селі. Дмитро з дружиною Наталкою вже подружили сина Дмитра і мають внучку. А Василь має сина і дочку. Микола Козаків жив у Коломиї.

Брати Микола та Ілько Якібчуки (Грицеві). Микола мав трьох синів: Василя, Дмитра і Михайла. Василь був жонатий з дочкою Василя Пітришиного, мав двох дочок. Одна до-

чка з зятем тепер там проживають. Вони мають також двох красивих дочок з довгими косами, що вчились у Київському університеті. Я не знаю конкретно, але в одної з них уже вийшла збірка поезій. Середній брат Дмитро був жонатий з молодшою Долішняковою дочкою. Але не судилося їм довго жити разом – спочатку померла Марія, а потім і Дмитро. Михайло ж був жонатий на Воронці з дочкою Олени Кривчишиної. У них з дружиною були дочки, одна з них живе в хаті Миколи Грицевого на шляху, а друга на Воронці. Він був моїм ровесником, але я довго не жив у селі й не знаю всіх подробиць. Він помер від страшної недуги 2013-ого.

В Ілька був син Василь, шо воював, а потім працював у колгоспі фірманом. Він був жонатий з Марією Міханьковою, жили вони в сусідстві з моїм тестем Іваном Пліхтяком. Мали трьох синів – Дмитра, Михайла і Романа. Дмитро розлучений з дочкою Юрка Козакового, живе один у батьківській хаті. Михайло проживає на Київщині, а Роман – у Спасі.

Якібчук писався і Міханько, що мав за рікою біля нас ґрунт. Він мав двох синів, Василя і Дмитра. Василь вважався в селі поважним чоловіком, був повним, хоч хворів на легені. Йому належить крилатий вислів: «Потрохи, а враз». Синів не мав. Якщо не помиляюся, то в нього були три дочки. Старша, що була заміжня за Николою Мириковим, померла, як і Никола. Одна живе з чоловіком на Долинах. Її чоловіком є Михайло Пасимок зі Спаса. А ще одна з дочок вийшла заміж за Микитюка, мого ровесника, та про нього я вже розповідав.

Дмитро мав трьох дочок і двох синів. Був жонатий з дочкою Михайла Ганцяка. Був при владі, працював бригадиром та польовим. У селі проживають дві його дочки, Анна та Марія, ще одна дочка Славка вийшла заміж і живе в Кутах, а сини Василь і Михайло живуть у Коломиї. У батьківській

хаті живе Марія, чоловік її Петро був з Хімчина і помер передчасно. Анна вийшла заміж за Петра, що його чомусь звали Французом. Син його Славко жонатий з мого брата дочкою Надією, що тепер працює секретарем сільської ради.

Якібчуки жили на Сафатовій долині. Очевидно, так назвали її тому, що там жили родини Сафатових. Сафатко жив над рікою. Він постійно насаджував луги і був великий любитель ловити рибу саком та локаткою. Тепер там проживає його дочка Анна.

Напроти нього була хатчина старого Николашка, до якого ми нишком з Юрком-колегою повертали закурити. Він також мені запам'ятався тим, що був великим любителем риболовлі. А вже коли не зміг ловити, то носив рибу рибакам та придивлявся, де є ще косяки риби.

Біля нього поставив хату Юрко Атаманюк (Баланів), що женився з тещиною сестрою Анною Гарасимовою. Він доводився моїй дружині хрещеним батьком (нанашком), і після того як я женився, ми часто спілкувалися. Він любив товариство, з яким міг випити, пограти в карти, був добрим, допомагав людям. Часто і мені допомагав у будівництві дачі. А одного разу, коли мої дочки мали вітрянку, вони з дружиною більш як тиждень тримали їх у себе й лікували, змазуючи прищики зеленкою. Вони любили дітей, хоча самі були бездітні й узяли на виховання четверту з жіночих сестер Світлану, а потім виховували і її сина Назара.

Далі вниз по вуличці жив Василь Кашелюк (Пітришин), властиво, була хатина Марії Гнатишиної, а за нею і Євдокії Гнатишиної, шо була заміжня за Василем Пітришиним. Про їхнього зятя Василя та його сім'ю я вже розповідав. За цією хатою зразу ж стоїть хата Андрія Гнатового. Колись він був музикою і грав на скрипку. В нього була одна дочка Марія, що вийшла заміж за Федора Марійчиного, який довший час працював на півночі Росії, а коли повернувся, то залишив у

селі хату дочці Анні, а сам з жінкою жив у Коломиї з сином Василем. Ще одна його дочка Славка живе в Коломиї, але опікується хатою Андрія

Гнатового. Андрій з дружиною виховували ще Марію Коваликову, яка залишилась сиротою.

Понад ріку вела стежка до Юрка Гаврилюка. Він деякий час сидів у тюрмі й коли повернувся, ми малими підстерігали його, коли він ітиме купатися, щоб подивитися на наколки, якими було вкрите його тіло. Пізніше він розлучився з жінкою і, оженившись з Доцею Луневою з Кореї, перевіз хату й побудував її за рікою.

Тут, над берегом, який називали Пазунюковим, і жив Юрко Пазунюків з дочкою Параскою та зятем Василем (Леся Левіцького). Дід був дуже цікавою людиною. Пастушивши на пастівнику, він любив розповідати нам про те, як воював в австрійській армії у Першу світову, як потрапив у полон в Італію (Ниталію). Дотепер шкодую, що нічого з тієї розповіді не записав. З ним були і курйозні випадки – він не завжди защіпав штани, що трималися на паску, а коли йому казали: «Вуйку, защепіть сподні», відповідав: «Та там ще щось є». Він мав на увазі кальсони, але люди сміялися, бо не завжди кальсони були.У дочки Параски був син Дмитро, що передчасно помер, та дочка Анна, яку всі дотепер звуть Пазунючка. Тепер вона живе на Березовах, там, де жила мамина сестра.

Поруч була хатчина Зондючки (Михайлихи Матієвої), яка мала сина Юрка, що оженився в Мишині, та двох дочок: Параска, що вийшла заміж за Михайла Штучного і жила на Кореї, і Анна, що була заміжня за Василем Загреблюком і тепер сама живе в тій же хатині.

З ним у сусідстві жив Федір Копецький, а через городи жив Никола Гаврилюк, що любив грати на сопілці. А в Юрка Гаврилюка була сестра Параска, що жила неподалік і мала

сина Михайла, якого ми дражнили «шупенником» через те, мабуть, що любив кричати: «Мамо, дайте шупені». Старший за мене на 5 років, він часто приходив до нас гратися, бо мій брат Дмитро ровесник йому. Він чомусь додумався звабити Николи Гаврилюкового дочку Ольку, що була розумово недорозвинутою і часто показувала свої принади хлопцям, але вона народила красиву і розумну дочку, яка тепер з чоловіком проживає в батьківському домі. А Михайло зі встиду виїхав на схід і вже помер.

На шляху жив Василь Ориняк (Гнатів). У нього було 5 дітей – Марія, Юрко, Дмитро, Славко й Анна. Марія жила напроти батьківської хати. Вони з Михайлом Лисишиним (Ганцяком) мали сина Василя, що жив в Івано-Франківську і нещодавно помер (2012), та дочку Анну, що вийшла заміж за мого двоюрідного брата Василя Ганцяка. Про них я вже писав. Юрко помер раніше. Дмитро був актором у театрі й живе в Івано-Франківську. Славко, вийшовши на пенсію, повернувся в село й живе в оселі Василя Будзкового. Анна, вийшовши заміж за Миколу Менникового, перебудувала батьківську хату, після смерті Миколи поїхала до Італії. Славкові діти живуть у Коломиї. Анна з Миколою мали двох дочок: Марію, що вийшла заміж за Миколу Урбановича і побудувала на Березовах хату, та Анну, що живе у батьківській хаті.

Напроти Гнатових був Іванчишин город. Катерина Іванчишина вийшла заміж за Івана Рибака, що його називали Рибачком. Рибачок був шевцем і відомий тим, що шив непогані чоботи. Вони мали сина Дмитра, що живе в Ковалівці, та п'ять дочок. У селі живе Оксана, вдова по Михайлові Вандичу, та Параска, що вийшла заміж за хлопця з Тернополя Чистуха, який і завів рід Чистухів у Микитинцях. Марія вийшла заміж за Ярему Бойка зі Спаса і живе в Коломиї, доглядаючи хворого Ярему, а от де тепер живуть найстарша

Анна та наймолодша Галюся (так її називали), на жаль, не знаю.

На другому кінці городу жив Василь Долішняк (Іванчишин), який мав пасіку й доглядав за ставками. У них з дружиною було три сини і дочка. Старший Іван, з яким я спілкувався, працював директором металозаводу до виходу на пенсію. У них з Ганнусею (Марії Максимкової) є дві дочки – Леся й Оксана. Леся вийшла заміж за Славка Яворського, що нещодавно завчасно помер, а Оксана подружилася з палестинцем. Всі вони живуть у Коломиї. У селі живе Славко, що тримає двоє коней, які йому, мабуть, доходу не приносять, лише збитки. До батьківської хати приїжджає молодший брат Василь, що працює в Коломиї лікарем.

Велика колись була родина Левіцьких. Я знав тільки Дмитра, якого називали «паном». Він жив за рікою, про нього я ще буду розповідати. Мабуть, він був наймолодшим, решту братів уже померли, так що я запам'ятав тільки їхніх дітей.

У маленькій хатині на межі зі Спасом жив Іван Леся Левіцького з дружиною Палагною. Він працював у шахті в Ковалівці, мав двоє дітей: Михайла і Марію, з якими ми гралися під Ліщишиною скалою. Коли померла Палагна, Іван взяв собі за дружину Адамиху, що жила в сусідстві з Миколою Ганцяком. Адамиха куховарила по весіллях і дуже любила дітей. Відтоді Михайла та Марію, Іванових дітей, стали звати Адамишиними. Михайло побудував хату на батьківському місці, працював один час головою сільради. Він женився з Юрка Козакового дочкою Анною. Вони виростили одного сина. Михайло помер молодим. Марія, Михайлова сестра, вийшла заміж за Якібчука Миколу (Василя Петрового). Вони подружили дітей, живуть у селі.

Там же, на межі зі Спасом, жила сестра Іванова – Анна, що мала одного сина, Василя Табахарника, що його також

немає в живих.

За брата Іванового, Василя, я вже сказав, що він жив у Юрка Пазунюка.

Ще одна сестра Катерина була заміжня за Іваном Максимковим, що був без руки, і жили вони над рікою.

Були два брати, Андрій та Михайло (Параски Левіцької). Андрій жив у центрі, біля клубу, з Марією Слюсарчуковою, а Михайло – у вуличці над берегом у одній хаті через стінку з Кацадивком (Дмитром Гасюком), працював у колгоспі фірманом.

Неподалік жили сини Михайла Левіцького, яких ще називали Масиними: Дмитро і Славко. Дмитро був активістом, накульгував на ногу, працював то бригадиром у колгоспі, то польовим, та все їздив на сивій кобилі. Любили розповідати, що одного разу він під хмельком замість кобили сів на плота, зробленого з тонких жерток, що їх називають воринням, і батогом поганяв начебто коня, в той час як кінь був прив'язаний до цього плота. Тепер у батьківській хаті сам живе його син Михайло.

Брат його Славко, трохи старший за мене, на відміну від Дмитра поміркований. У юності ми часто спілкувалися, та й недавно я його бачив. Має біду з ногами, дружина померла, і він живе з дітьми. По – моєму, з дочкою і зятем, бо син Микола побудувався на Березовах, у сусідстві з Урбановичем, біля котрого і я маю город. Ще кілька слів про родину Масиних, синів Марії Штефанової. Вона виховувала сама трьох синів: Миколу, Івана й Степана. Старший Микола оженився і жив у Трачі, Івана розірвало гранатою, коли готувалась «війна» між «шляховими хлопцями» та хлопцями з Кореї й Долинів. Я про це докладніше розповім далі. Степан, що ходив зі мною до школи, після служби в морфлоті оженився і деякий час жив у селі. Та одного дня несподівано помер. А напіврозвалена хатина донедавна ще стояла на царині.

Тут же, на Долішньому куті, самотньо жив старший, але ще жилавий чоловік Василь Гаврилюк. Він ставив хати й переробляв верхи на хатах. Його дружина з дітьми жила на шляху, напроти кооперативи. Дітей було багато, я запам»ятав Івана, Михайла, Семена, Юрка, Дмитра і двох дочок, імені яких не запам'ятав. Хлопці були як орли – здорові, красиві, розумні, позакінчували інститути. Та трагічно склалася їхня доля – молодими померли Дмитро, Юрко і Семен. Михайло останнім часом жив у Косові, а раніше працював директором Коломийського сирзаводу, і ми часто спілкувалися. Я тоді жив у Шепарівському лісництві й тримав свиней, а він мені виписував «обрату» (знежирене молоко). З Іваном ми доводились кумами – були хрещеними батьками Славкового сина Юрка Карп'яка. У тій хаті живе тепер його дочка Марія.

Згадую Никольця – цього чоловіка інакше не називали, він був дивакуватий. Стовбури своїх ранніх черешень він або обв'язував колючим дротом, або ж обмазував нечистотами, але хлопці все ж вхитрялися вилазити на них. У нього були три дочки: старша Марія була дружиною режисера Чернівецького телебачення Василя Селезінки, дві молодші, Олена і Параска, з якими я ходив до школи, виїхали до Америки.

У сусідстві з ним жив Міхась, один син його, Іван Рибак, працював у школі вчителем фізкультури. Іванів син Петро працює тепер директором школи, а внук у Києві, я вже це писав.

За ним жив Дмитро Козлан (Базишин), з яким у мене склалися добрі стосунки, бо, по-перше, він працював бібліотекарем, а книжки я любив; по-друге, був мисливцем і рибалкою, що я також люблю, а тому тему для розмови ми легко знаходили. А ще він переймався влаштуванням пам'ятника загиблим, де є фотографія мого батька. Правда,

кажуть, що він доклав руку разом з Попазовим (заступником голови району) до закриття церкви та знищення всіх пам'ятних хрестів села. Та нехай Бог йому буде суддя. Вони з Дусею, що працювала фельдшером, виростили одну дочку, що вийшла заміж за Миколу Доцьикового (сина моєї двоюрідної сестри Марії Леся Копецького).

Довго парубкував, завідуючи клубом, Микола Федора Лукинового. Я також з ним спілкувався, хоч він і старший за мене. Його брат Василь жив напроти Дмитра Козлана. Василева дочка жила в Коломиї і дуже хотіла, щоб зустрілися одного разу всі односельці, що живуть і працюють у Коломиї. Та не судилося, бо нещасний випадок забрав її життя. Тепер батьківська хата порожня.

Над скалою недалеко від олійниці Михайла Семенового жили наші родичі Ілько та Параска Потоцькі. Ількова дружина Анна була дочкою Петра Білюкового. У них був син-одинак Славко, трохи старший за мене, але ми разом парубкували. Я доводжусь хрещеним батьком його дочці Марії, що вийшла заміж за Миколу Сав'юка. Її інакше не називають, як Марія Потоцька. Так як називали її діда Ілька. Марія з Миколою недавно оженили сина, на жаль, я не був вдома і не міг бути на весіллі. Вони живуть напроти школи. А Ількова сестра Параска мала одну дочку, яка давно виїхала з села.

З ними в сусідстві, також над скалою, жила Шьонкалиха, в якої був син і дочка. Син Василь Капак живе в Коломиї, а в селі славився гарним хлопцем, але забіякою, ні одна бійка не обходилась без його участі. Ми час від часу зустрічалися в Коломиї, але останні роки в селі він не з'являється, та й я не вдома, а він має біду з ногами. Городом і старою хатою в селі опікується його сестра.

Цілий куток на Воронці належав Шинкаруковим, тільки найстарший Лесь жив на Кореї. Я його не знав, як і не знав

Василя та Юрка, а тільки запам'ятав Михайла, що фірманив трохи в колгоспі, а потім передав коні своєму синові Василеві. Я був знайомий з їхніми дітьми, зокрема товаришував деякий час з Василем Івана Шинкарука, поки він не виїхав. Добрі стосунки в мене склалися з Іваном Юрка Шинкарука з того часу, як я працював у лісі. Це була добра людина, хоч і балагур, любив з когось посміятись, але й не сердився, коли з нього сміялися. Він постійно тримав коні, якими в лісі працював. Вони з дружиною виховали четверо дітей, троє з яких проживають у селі, а старший Дмитро в Косові. У Василя Михайла Шинкарука, що жонатий з Марією Дмитра Якубишиного, є два сини і дочка. Один син живе у Спасі, а другий у Коломиї. Ще один Василь Шинка рук (Параски Рибачкової) живе неподалік на Воронці.

Крім Параски Рибачкової, було два брати – Никола Рибачків, що жив у сусідстві на Воронці, про його дружину і сина я вже згадував. Михайло Рибачків жив біля школи. Нема вже їх давно, і чи живе там хтось, я не знаю. На Мочерах жив Лесь Пантелин (Федорчук) Ще коли Лесь Копецький був головою колгоспу, то Пантелин був бригадиром. У нього було два сини і дві дочки. Старший син Дмитро виїхав до м. Канева, молодший Василь ходив зі мною до школи, також не живе в селі, дочка Анна живе в Косові, тільки Марія живе в селі.

З родини Вандичів пам'ятаю старого Василя Вандича, що жив на Долішньому куті й мав двох синів і двох дочок, яких я добре знав. По-перше, тому що Параска була заміжня за моїм двоюрідним братом Іваном Федора Копецького, Анна – за Штефаном Якібчуком (Петрихи Менникової), по-друге, Федір Вандич був моїм учителем у Спаській середній школі, а Василь Вандич працював у горах на лісозаготівлях. Федорів син Василь проживає в селі. А з Василевих трьох синів – один живе в Коломиї, другий у селі, а третій недавно трагічно загинув.

Там, де тепер автобусна зупинка, цю частину села називали «Коло канцелярії». Там з лівого боку дороги жив Штефан Якібчук (Петрихи Менникової), а батько його називався Якобом, дожив до глибокої старості. Штефан, як я тільки що згадував, був жонатий з Анною Вандичевою. Він був інвалідом війни і мав двох синів та дочку. У старшого Івана одна нога була коротшою, і йому доводилось накульгувати. Та це не завадило йому добре вчитися,а одержати вищу економічну освіту. Він женився в Івано-Франківську і деякий час працював там бухгалтером. Михайло ж молодший, після закінчення школи виїхав. Та за деякий час Михайло зробив стрімку кар'єру, обидва брати очолили відому компанію в Росії. Далі вони залучили не тільки свою рідню, але й працевлаштували дуже багато людей з Микитинців і Спаса. Вони стали меценатами і багато допомогли в благоустрої сільської церкви. На даний час Іван уже вийшов на пенсію, передавши справи своїм дітям. Вони побудували і далі розбудовують великі родинні будинки, а також над ставом будують величний будинок відпочинку. Сестра Штефка також будує будинок на родинному місці.

Напроти них жила Марія Петришина (сестра Штефанова) зі своїм чоловіком Василем Томиним (Николи Менникового). Мали вони двох синів. Михайло-старший (його всі звуть Вусатим) побудував хату в кінці Костевої вулиці, подружив сина і живе в селі. Дмитро, його брат, побудував велику хату на родинному місці. Він ще змалку дуже любив коней і був природженим фірманом, шофером, виїжджав на роботу до Росії за протекцією своїх двоюрідних братів. Жонатий з дочкою Кацадивка Дмитра Анною, має дочку і сина. Дочка заміжня за сином моєї двоюрідної сестри Параски Івана Павлишиного Романом Якобишиним. Син Василь (його, як і тата, називають «Арою») жонатий з дочкою Івана Михайла Ганцяка, розпочав власний бізнес

у селі. Він перебудував колишній колгоспний корівник. А тепер, знову ж таки за протекцією, працює на відповідальній посаді в Росії. Я не цікавився, які саме посади обіймали й обіймають ці люди, для мене головне – об'єктивність і дійсність.

З великої родини Юлининих я насамперед згадую діда Василя Юлининого, але про нього напишу нижче. А тепер про жіночу бабу Марію (Петриху Гарасимову). Вона померла пізніше від чоловіка, жила сама, відвідувала по черзі своїх доньок. Мою тещу Параску на шляху, Анну Баланиху на Долинах та Олену, що жила недалеко від неї. Я ще повернуся і розповім про це. Але, мабуть, найбільше можу описати Івана Юлининого(Гасюка), що жив на Долішнім куті. Розказували, що Іван спочатку женився з багачкою, старшою за нього, а коли та померла, взяв дівку і мав з нею багато дітей: Анну, Параску, Олену, Катерину, Михайла, Івана, Юрка і Василя. Ще про нього розказували, що хоч він був і багатий, та скупий. В одній кишені носив добрий тютюн, який самий курив, а в другій кишені гірший на той випадок, як хтось попросить, і при цьому не гребував попросити: «Дай на попереччку.» Коли ці діти виросли, то були дуже дружні – любили разом сходитись, набуватись, поспівати. Багато хто їм за це по-доброму заздрив.

До них придались і зяті: Петро, що женився з Катериною, та Гриць, що женився з Параскою. Обидва побудували собі один будинок, в якому прожили все життя без видимих сварок. У Петра з Катериною було дві дочки і син. Орися (старша) живе в Коломиї, а Марійка під Чернівцями. В Гриця з Параскою було двоє дітей: Степан, що живе в Коломиї і керує цехом залізобетонних виробів. Дочка, закінчивши університет, виїхала.

Анна й Олена вийшли заміж у Микитинцях, але, прямо скажу, не зовсім вдало. Аннин чоловік Андрій дуже вже

любив поговорити та вгадувати погоду, а другий не вмів до ладу й десятьох овець порахувати, а все починав:»Ага, біла є». Та все одної не ставало.

Михайло загинув на війні. Іван також втратив ногу, але вивчився у Львові на шевця і одружившись з львів'янкою Люсею, жив у Львові. Якось стався такий випадок: коли Іван з Люсею гостювали в селі, Люсю послали подивитись, як поводиться корова, що мала отелитися. Люся побачила, що корова лягла, з криком побігла до Івана:»Іван, Іван, корова сіла!» Для сільських жителів було сміху надовго. В них був один син, що жив у Львові.

Юрко жив у Коломиї, і ми час від часу спілкувалися. Юрко передчасно помер, а дружина і дочки живуть у Коломиї.

Та найбільше я дружив з наймолодшим Василем. А почалося все з того, що він кинув у мене камінцем і попав в склянку з гасом, який я ніс з кооперативи. Склянка розбилася, я страшно плакав і його зненавидів. Ми потоваришували вже пізніше, коли одночасно перебували в Києві. Я був на річних курсах з озеленення, а Василь працював на «Червоному екскаваторі», проживав у гуртожитку. Ми часто зустрічалися в Києві, відвідували наших односельців: Славка Палагнина (Юрка Варвариного), шо жив у селі Бобриці під Каневом, яке пішло на дно Канівського моря, та Козлана Дмитра (Дмитришиного), шо і тепер живе в Каневі. Василь тепер живе в батьківській хаті в селі, працює на господарстві, має двох дорослих синів, одного з них торік оженив.

Одна з Івана Юлининого сестер була заміжня за Ґлодовим. Вони жили над рікою, і хоч постійно насаджували верби в лугах, які довго оберігали берег від розмивання водою, все ж страшна повінь 1954 р. таки підступила під хату.

Я дуже добре запам»ятав, як він сивий, вусатий, майже сліпий постійно ходив понад берег. Ґлодова була повною

жінкою, коли хтось поправлявся, то казали, що дивись, бо буде живіт, як у Ґлодової. Його син Михайло мусив хату перенести вглиб городу, і там тепер живе його син Василь, напрочуд подібний на свого діда. А ще старий Ґлодовий не любив рудих людей, насмішкувався з них. А Бог так дав, що він мав руду невістку і рудого зятя. Так що другий раз треба спочатку подумати, перш ніж насміхатися.

Рудою була Наталя Анни Николи Юлининого, що заміжня за Юрком Никольитиним і жила біля мого тестя Івана Пліхтяка. Наталя зразу же після школи десь виїхала, а друга дочка Марія вийшла заміж за Толіка, роботящого хлопця. Вони доглядали батьків і поховали їх, а тепер опікуються батьківською хатою в селі. Син Василь проживає в Шепарівцях, а другий син Микола помер. Хлопці Дмитра Николи Юлининого, що жив у Спасі, недалеко від Микитинців, Михайло й Василь, розумні, але дивакуваті старі парубки.

Михайло викладає в інституті в Києві, а Василь, співак, опікується батьківською хатою.

Ще коротко про діда Василя Юлининого (Козлана), хоч я буду часто ще його згадувати. Його дружину я не знав. Він жив деякий час із тещею Леся Копецького Анною Вулановою, потім з Івасьинкою. Мав четверо дітей – два сини та дві дочки. Старший Василь був освіченою людиною, працював у Білорусії директором школи і в 1939 р. пропав, як багато інших.

Дочка Василя Анна двічі виходила заміж. Син від першого чоловіка Михайло Атаманюк живе в селі, а від другого був Василь Козлан (його Павлюсом звали), зі мною ходив до школи, помер молодим.

Друга дочка Параска була заміжня за Дмитром Томиним (Менниковим) і жила на Кореї. В них була єдина дочка Марія, що вийшла заміж за Василя Федорічкового.

Михайло, наймолодший його син, пройшов усю війну.

Вернувся в 1946 р. і женився з дружиною свого брата Василя, що повернулася з Білорусії з дочкою Оксаною На його весіллі ввечері відбувся бій між вояками УПА та енкаведистами, і хоч воякам вдалося без втрат відійти, на мочерах був убитий єдиний син Карпінчихи, як називали Марію Дмитра Костевого, Костя сестру і вже вдову по Карпінському, -Іван.

Оксана тепер живе в Коломиї, а Михайлова дочка Дарка проживає в Дніпропетровську.

Невдовзі після весілля Михайло переїхав до Коломиї з сім'єю, де й проживав багато років. Уже в 60 –і він повернувся і став працювати лісником на тому ж обході, де працював його батько, але не дуже довго, його чомусь захотіли позбутися і скоротили обхід.

Михайло з моїм братом Дмитром, залучивши учасників війни, в тому числі мого тестя Івана Пліхтяка, багато сил доклали, щоб зберегти будівлю греко-католицької церкви в селі, яку закрили в 1960–х. Закрили, дякуючи старанням Дмитра Козлана та Попазова, про яких я вже згадував.

То була клопітка робота, неодноразово доводилося їздити то в область, то в столицю, але будівля була збережена як пам'ятник історії та культури. Хоч і невеликі, але були виділені кошти, за допомою яких, при активній участі багатьох односельців, будівля церкви була збережена, відреставровано купол.

На долинах, недалеко від ріки, стояла хата Івана Николишиного. Я трохи запам'ятав його дружину, знав його синів. А саме Миколу, шо живе в центрі, поблизу церкви. Він все життя працював бухгалтером у колгоспі. Відрадно,що його внук – відомий хірург в Івано-Франківську. Добре знав Михайла, якого називали Ґоянюків. Цей низенький худорлявий чоловік усе життя працював у Ковалівці на шахті. Після смерті своєї дружини він не здавався – обробляв город, тримав корову, свинку, курей. Я неодноразово його ба-

чив на городі зі стільчиком, як він полов бур'яни, бо спина не давала згинатися.

Я, вже одержавши на Березовах город, на перших порах залишав у нього городні інструменти, любив з ним погомоніти. Небіжчик дуже любив розпові дати про мого вуйка Василя, про свою роботу на шахті в Ковалівці. У нього були два сини та дочка. Старший син Юрко, освічений інженер, десятки років поневірявся по просторах Росії, спився і розлучився з дружиною, залишив там сім'ю, повернувся з кволим здоров'ям до старенького батька. Молодший Василь, маючи хист художника, розійшовся з дружиною, також жив з батьком. Але коли старенького не стало, все стало занепадати. А незабаром один за другим померли і вони обидва. Тепер батьківську хату підтримує дочка Анна, що проживає в Києві.

Крім Миколи і Михайла, на батьківському місці жив Василь, що колись працював з моїм братом Славком у лісі та сувенірному цеху. Єдина його дочка Марія вийшла заміж за двоюрідного брата моєї дружини Миколу Пліхтяка. Вони живуть у Косові, але приїжджають доглядати свою маму в село.

Трохи ближче до ріки стоїть ще хата Варвари Їливої (так її всі називали), або Михайла Кашелюка (Пітришиного). В них був один син Іван. Неординарна це була людина, і неоднозначної думки про нього в селі. Але це був надзвичайно добрий, просто чудовий чоловік, хоч і баламут. Він був за мене старший на 10 років, але мусив пастушити на пастівнику, бо, повторюю, був єдиним сином, а хтось же мусив пасти корову. Пізніше, правда, пас їхню корову мій товариш Юрко Атаманюк (Поцінґлів) Я не забуду цю цікаву картинку: Іван, майже дорослий, уже закінчив школу кіномеханіків і крутив у селі кіно, а на пастівнику лежав і про щось мріяв; з хлопців один корову завертає, другий п'яти йому скобоче,

а ще інший мухи відганяє, бо, можливо, ввечері пустить у кіно. Грошей у нас ні в кого не було, а подивитись «Чапаєва», «Тарзана» чи «Бродягу» страшно хотілося. Кіномеханіки, правда, практикували за сеанс по два курячих яйця. Але частіше і яєць не було, тоді декотрі хлопці займали вакантне місце надворі під вікном і дивились картину крізь нещільні штори. Трохи пізніше Іван став директором Косівського будинку культури.

Та найбільше він себе проявив на сувенірах. Він швидко скумекав, що можна багато грошей заробити на цьому і взявся їздити по всьому колишньому Союзу, укладати договори на поставку різних кустарних виробів, що практично поповнювали склади, а продавались частково. Характерно, що він не сам тільки збагатився, але й допоміг збагатитись багатьом односельцям. То вже пізніше стали масово робити так звані сувеніри майже всі, але Іван Кашелюк це зробив уперше.

Іван не був скупим, в нього гроші як приходили, так і відходили. Він міг замовити стіл на 20-30 персон і сам розрахуватися. Як, наприклад, одного разу запросив і мене в ресторан, і я на свої очі побачив там знайомі обличчя з міліції, прокуратури та з інших установ. Випити й попоїсти в ресторані на «дурняк» охочих було багато.

Він женився з Надею, піонервожатою в селі, побудував хату в Косові. У них народилися дві дочки. Та недовго так було, Івана арештували. І хоч нічого йому не доказали, але «друзі» відвернулися, гроші розійшлися на чиновників, і через те, мабуть, відвернулась і дружина.

Іван повертається в батьківську хату в село(батьки вже померли) і проживає в самотині, а невдовзі помирає від страшної недуги.

На долинах жив Ілько Костів, син якого Микола служив у морфлоті й там залишився, борознив моря і десь у світах

загубився. А в його старій хаті проживала його внучка, дочка молодшої доньки Ілька Костевого й Івана Ганусиного з Пістині. Вона вийшла заміж за Вівчарика Василя. Друга його дочка, Марія Ілька Костевого, мала сина Василя, що жив у Косові й молодим помер, вийшла заміж за Дмитра Козакового і мала з ним дочку Анну, що живе тепер у Чехії, але опікується хатою, приїжджаючи час від часу в село.

Через дорогу стоїть хата, де жив Федько з Юлининих. Його дочка Марія була заміжня за Николою Мойсейчуком, в них було два сини, що живуть у селі.

Поряд жили дід і бабка Камінські – бабка також пастушила і була свідком, як я загубив корови, та постійно мене дражнила:»Ма, коровів нема». Єдина їхня дочка Олена подружилась з Василем Ботнарем (басарабом), якого в селі поважали. Він спочатку працював у лісі, потім у торгівлі. Я також з ним спілкувався, незважаючи на різницю в роках. Познайомилися з ним, коли разом працювали в микитинецькому лісі, а потім також спілкувалися, завжди знаходили тему для розмови. У них з Оленою також була одна дочка Ліда, що вийшла заміж за Володимира Карп'яка (Івана Людвініного та Ганьки). Вони жили в побудованій хаті в Коломиї щасливо, поки раптова Володина смерть не перервала це життя. Ліда час від часу приїжджає й опікується батьківською хатою.

Хочу згадати і сім'ю Долішняка, хата якого стояла неподалік. Особливо мені в'ївся їхній пес, що ні разу, мабуть, не пропустив, щоби, гавкаючи, не намагався вчепитися в литку. Тепер там ніхто не живе, хату доглядає дочка Олена, що живе в Пістині, а молодша, Марія, померла молодою.

Напроти нього Юрко Рибак, якого інакше не називали, як Юро. Біля його хати була здоровенна грушка і ми, повертаючись зі школи, збирали груші, незважаючи на Долішнякового пса.

Юро мав сильний голос, і його завжди запрошували скиртувати сіно чи солому. Його «П Е Р Е В Е Р Т А Й» було далеко чути. А ще казали, якщо він наїсться фасолі, пукне – то лампа гасне. У нього з дружиною було дві дочки та два сини. Старший син Микола жив з Пазунючкою, любив перехилити чарку, співати й ловити пструги в греблі на ріці разом з Семеном Гнатовим. Вони залізали в греблю під спад води, лишень голі задниці було видно. Щастя, шо риби в річці тоді ще було багато, бо тільки енкаведисти могли кинути гранату та глушити рибу, а наші ж люди ловили руками й саками, то вже з часом взялися глушити рибу током і отруювати хлоркою. Довели до того, що риби в річці не залишилося. Дітей у них не було. Одна дочка Євдокія вийшла за яворівського хлопця, жила в Яворові, а друга, Марія, не була заміжня, але мала сина Юрка, що живе тепер у збудованій Марією хаті, бо стара хата вже була геть похилилася. Молодший Михайло товаришував з нами. Він приходив дуже часто, бо вони мали город на Кореї. Ми з ним трохи і парубочили разом. Оженився він на Рівнях з Параскою Юрцевою, робили разом килими. Я ще дотепер маю на дачі зроблений його руками килим, як пам'ятку про нього. Він також потрохи випивав і одного разу не повернувся додому, знайли його мертвим у рові.

На Долинах коло хреста, що був на толоці, жив Федір Мандрик. У нього з дружиною було дві доньки. Старша Марія вийшла заміж за уторопського хлопця Дмитра, шо вмів віртуозно грати на сопілці. Він був незамінимий в оркестрі троїстих уторопських музик, що грали на весіллях по навколишніх селах. Жили вони в Уторопах. У Микитинцях в батьківській хаті жила дочка Анна, шо вийшла заміж за хлопця, що звався Григорієм, але його зразу ж стали звати Гришею, і відтоді дітей їх інакше не називають, як Гришеві. У сусідстві жив Шкребенько. Він кульгав на ногу і працював

у колгоспі конюхом. Оженився він з Марією Івана Паращиного з Кореї, в якої вже був син Славко. Я про нього ще розповім. А вони мали ще одного сина, Миколу, що живе тепер на Воронці в сусідстві з моїм братом. А на Долинах живе самотньо Марія, що поховала сина Славка.

Через дорогу напроти них жили Іван і Ганька Карп'яки (Людвінин). У них було двоє дітей – Володя, що про нього я вже розповідав, та дочка Марія, що вийшла заміж за Михайла Поцінґлевого. Михайло передчасно помер, а Марія проживає в збудованій ними хаті на одному подвір'ї з батьківською. Забув лише сказати, що Іван був спеціалістом з кладки печей.

Нижче через дорогу жили Варвара і Дмитро Якобишині. Дмитро був жонатий з моєю двоюрідною сестрою Параскою Івана Павлишиного. Вони мали трьох синів – Василя, Романа та Дмитра. Василь помер, а Роман женився з дочкою Кацадивка і живе в новозбудованій хаті поблизу старої Кацадивкової хати. Дмитро женився з дочкою Юрка Івана Дмитрикового та Анни Івана Петрискового й живе на горішньому куті. На місці в селі проживає тепер вдова по Василеві.

На цій вулиці я лише пропустив хату Василя Петрового. У них з дружиною, якщо не помиляюся, було дві дочки та син. Старша Анна вийшла за Зондюка, що жив біля Василя Гнатового. Там тепер проживає їхня дочка Параска. Молодша Марія жила на Кореї зі Штефаном Ілька Штефанового і померла молодою. А син Микола, що його прозивають «квадратовий», оженився з Марією Адамишиною (Івана Леся Левіцького), живуть напроти Іванчишиного городу.

Ще біля ріки стоїть кілька хат. Тут жили Ференцеві брати. Один був листоношею. Його дочка Анна вийшла заміж за красивого хлопця з Кривобродів Білоусяка й мала з ним двох хлопців та дочку. Один її син Василь служив у міліції

в Коломиї, тепер на пенсії, живе в Коломиї. Другий син жив у Прибалтиці. Дочка була заміжня за Василем Ґоянюковим, потім ще за кимось, була в автокатастрофі, але вижила і тепер доглядає хвору стару маму та дивиться за хатою (а вже і мама померла). Ще в листоноші був приймак Лесь, з ним ми були за пастухів у «царях» на колядники, але про його долю я не зміг довідатися.

У другого Ференця, що жив трохи нижче, була дочка Марія, що вийшла заміж за Дмитра Юречкового.

Над самою рікою була хата Івана Павлишиного, але там уже тепер зарінок.

В кінці вулички, що йде на Воронець, з одного боку жили Павло Штефіньків та Василь Ліщицин, а з другого була хата Михайла Лисишиного, що женився з Марією Василя Гнатового і перебрав хату туди, та Юрко Чихрів, що був шофером у Спасі в радгоспі. Його я знав добре, бо коли працював у лісі, час від часу треба було автомашини, і Юрко виручав. На жаль, про дітей його я майже нічого не знаю.

Але Линишиних (Якібчуків) мушу згадати. Їх було три брати. Василь жив на Кореї з Анною Николушевою, а Микола та Юрко жили з сім'ями в одній хаті через стіну. Обидва були учасниками війни. Юрко нас, хлопців, постійно підстригав на машинці, і нас там збиралося ледь не десяток. Старший син Юрка Микола був моїм ровесником, ми хоч разом до школи не ходили, але постійно один другого звали ровесниками (жаль, і його вже немає).

Юрків брат Микола був грибарем, я його ще малим запам'ятав. Старший його син Василь доводиться мені шваґром, він женився з сестрою моєї жінки Марією. Побудував хату, працював кіномеханіком, має сильний голос і на відправах служить дяком. Брат його Дмитро оженився з Марією Адамишиною (внучкою Івана Леся Левіцького). А в тій же хаті ще проживає їхня мама.

Хочу згадати ще одного ровесника, що народився глухонімим, Дмитра (Безпалькового). Він живе в Коломиї. А діти вже глухонімими не були. Його мами брат Петро прославився тим, що, працюючи на дизельній електростанції, міг вимкнути струм, якщо не принесуть йому могорича.

Так і проходять мені перед очима сільські люди, яких я знав добре, інших тільки бачив, і хто випливає в пам'яті, про того пишу, а тому в мене немає якоїсь послідовності.

От і щойно згадав Івана Дмитрикового, що жив у вуличці, де живуть Костеві. Він ремонтував годинники, в кімнаті на всіх стінах були понавішувані оті «колгоспники» – ходики, що не завжди показували одну годину. У кого було більше як один годинник, то казали, що в нього годинників, як у Йвана Дмитрикового. Його син Юрко жив на Верхньому куті, був жонатий з сестрою моєї свахи Анною Іванівною, учителькою.

А ще жили в селі родини Грицулиних, Дмитришиних, Максімкових, Зайцевих, Ґаляґових. З Грицулиних знав Івана Козлана (Михайла Грицулиного). Він жив на Костевій вулиці, був жонатий з Марією Василя Ганцякового. Він навчився від Онофрія Семенового ветеринарства і лікував людям худобу. У них було двоє дітей: дочка, шо померла молодою, та син Михайло, що був жонатий з Анною Доцьиковою і також передчасно помер. Його дочка Лариса з чоловіком Дмитром Василя Федорічкового живуть тепер у Леся Копецького хаті, яку відремонтували. У 2012 р. я ще розмовляв з вдовою Івана Марією, яка жила ще в своїй хаті. Варвара Грицулина вийшла за Рибака і жила перед Вандичами. У них також були дочка і син, жили в Кутах. Михайло часто приїжджав у село доглядати хату, в якій ніхто не живе. Але подальшої їхньої долі не знаю.

Дмитришиних знав Василя, Михайла та Анну. А ще, по-моєму, жили Іван та Олена. У Василя Козлана Дмитри-

шиного було два сини і дві дочки. Старший Дмитро живе в Каневі, я вже його згадував, Анна, з якою я ходив до Микитинецької школи, вийшла заміж у Пістинь і там живе. Марія була заміжня за Дмитром Мойсейчуковим. Дмитро помер, а діти його син і дочка вибудували на Горішнім куті справжні палаци й живуть поруч з Марією. Молодший Юрко оженився з Юрка Слюсарчука дочкою Анною, живуть у Коломиї, часто приїздять до батьків Анни, доглядають за батьківською хатою Юрка. Михайло жив у вуличці поблизу тросів, мав дві дочки, що живуть у Коломиї, а старенька хатчина ще стоїть. Іван же жив на Мочарах, мав дочку Олену, що була заміжня за Юрком Василя Гнатового, живе на Горішнім куті, а син Михайло жив напроти мого тестя. Вони з дружиною повмирали, а хату розбудували як писанку їхня дочка з зятем. З Анниних дітей тільки знаю Карп'яка Василя, що його кличуть «Білий баран». Він розбудувався і живе на Рівнях.

З Максімкових знав Івана, що жив біля тросів. У них з дружиною було дві дочки, Марія та Олена. Марія живе в центрі недалеко від церкви, була заміжня за Миколою Линишиним, моїм ровесником, а потім вийшла заміж за Пігуляка Михайла, тесляра зі Спаса. Олена була заміжня в Коломиї, нині живе в батьківській хаті.

Із Зайцевих запам'ятав лише сина Дмитра, що живе й працює в Чернівцях.

А з Ґаляґових – тільки сина Миколу, шо був великим баламутом. Перший раз жонатий він був з моєю свахою Параскою Йвана Петрискового, а потім про його долю не знаю.

Мойсейчучка зі своїми хлопцями жила в центрі (тут, де тепер хата Марії Максімкової). З його сином Дмитром я ще малим зустрічався і дотепер не можу ту зустріч забути: мама дала мені якісь гроші, щоб я приніс муку, що видавали на душу по 2 кг, але Дмитро, що був старшим, мене перестрів і гроші відібрав. Добре, що тоді хтось із дорослих це побачив

і заставив його мені ті нещасні гроші вернути. Дмитро був з 1940 р., як і мій брат Дмитро. Тепер у селі проживають його син Петро та дочка. Там же жив і Василь Мосейчуків, а тепер там проживає його дружина та дочка із зятем.

Якщо ми вже на Горішньому куті, то пройдімося по шляху згори вниз, може ще когось згадаємо. А от і не треба далеко йти. Як це я забув про свого першого вчителя Мельничука Юрія Миколайовича? Правда, він не корінний житель села. Народився в селі Трач, але все своє життя він зв'язаний зі школою та Микитинцями. Жив він на Горішньому куті напроти Василя Козлана (Семенового), його дружина Тухар Ганна Кирилівна родом з Одещини. Я ще про них буду писати. У них було двоє дітей, син Василь живе у Спасі.

Трохи нижче жив Іванюк Василь (родом зі Спаса), одружений з дочкою Василя Бойка, який жив напроти них. Вони з дружиною до пенсії працювали в початковій школі в Пістині. Мали дві дочки. Старша вийшла за відомого лікаря Вакалюка, яий працює в Заболотівській лікарні, куди часто звертаються по допомогу жителі села. А друга, Наталка, дружина Дмитра Палагнина (Василя Козакового). Я вже частково про них розповідав.

Нижче жив Мефтодій –колгоспний фірман, а напроти Василь Третяк, коваль. Дітей вони не мали або про це мені невідомо.

А як не згадати Дмитра Варварьика. Цей чоловік, хоч і був працьовитий, та полюбляв чарку. Жив у кінці вулички, шо виходила на микитинські гори. З дітей у нього були дочки, які живуть тепер у селі.

У самому центрі, біля клубу, жив Петро Баланів з дружиною Юльцею. Коли будували нове приміщення клубу, їхню хатину знесли, а їм дали приміщення ФАПу неподалік. Юльця в нього була друга дружина, а з першою мав трьох синів і дочку. Про старшого сина Юрка я вже розповідав.

Молодший Іван жив на Рівнях, був товариський, та, на жаль, помер молодим, а дітей у них з дружиною не було. Наймолодший Василь оженився й жив в Івано-Франківську, там, залишивши дітей, повернувся в село і живе на господарстві своєї бездітної сестри Анни, що жила з Василем Бундишиним.

Недалеко від місця, де тепер живе Василь(Атаманюк) Петра Баланового, жили брат і сестра – Доця Хараманова та Василь Хараманів (Пліхтяк). Доця мала два сини, Василя і Славка. З Василем я ще парубочив, хоч він був і старший за мене. Він оженився і живе в Хімчині, а Славко, майстер від телевізорів, виїхав у США. Василь Хараманів працював довший час лісником, нам довелося деякий час працювати разом. Він мав сина Миколу, що жив на Горішньому куті й був жонатий з Марією Івана Дмитрикового. Тепер там проживає його дружина Марія та їхній син Василь.

Біля Ницвісти ще жив Валіхновський, але він помер давно і дітей не мав. А біля Славка Левицького, вже на Долішньому куті, жив Василь Симчишин, який добре вмів щепити дерева, а тому пам'ять по ньому залишилась по тих щепах, що дотепер залишилися. Хата є, але хто там живе, не знаю. Обидва його сини вже померли.

У селі жив ще один Симчишин, його звали Танасій. До речі, він також щепив дерева. Жив він на Воронці, у тій хаті тепер живе його дочка Анна.

А на самій границі зі Спасом жила Оленка Гаврилюччина з Петром Івановим. В Олени був син Михайло Гаврилюк (Оленчин). Він любив їздити на лижах, і не було берега в селі, з якого б не з'їжджав. Він також виїхав на Донбас і там помер.

На долішньому куті жила Кайданючка (Федорчук) з дочкою Оленою та сином Іваном. З ним ми дружили під час служби в армії, бо служили недалеко один від одного і час-

тенько зустрічались. Олена ж, вийшовши заміж за Миколу з Шешорів, торгувала в магазині. Оце згадав, як вона виходила заміж, то до брата Славка повернув Дмитро (його прозивали Архипом), щоб іти разом на весілля. Мама, як звичайно, Славка наказувала, щоб себе добре поводив. На те Архип іронічно зауважив, що його мама наказувала, щоб він не впав у скалу. Що цікаво, тієї ночі Архип ішов до Параски Макіїшиної і направду впав з Ліщишиної скали, зловився за камінь і волав про допомогу. Ще один момент. Коли Олена померла, Микола, її чоловік, взявся випивати, частіше всього зі старим Іванюком та лісником, що його звали Паращьик. Як добре вип'ють, то співають: «Тримаймося кола, старий Йванюк, Паращьик й шешорський Никола». Ці слова і тепер повторюють, хоча нікого з них уже немає.

А ще старий Іванюк казав:»Як минемо Спас, то поцілуйте десь нас», натякаючи на те, що колись спаські розбишаки перестрівали микитинецьких торбешників (що йшли чи їхали з коломийського базару) і могли набити їх.

Іванюк, як і багато інших жителів села, все своє життя відпрацював у шахті в Ковалівці. Його дружина (Анна Ліщишина) трагічно закінчила життя, і він на старості літ любив трохи випити, та незважаючи на те, мав неабиякий авторитет у селі. Син його Микола – мій ровесник і колега. Його в своїх спогадах я ще не раз згадаю. Він проживав у Сопові. На превеликий жаль, він передчасно помер у 2012 р. Мене тоді в Україні не було, навіть до пуття не знаю, де його троє дітей. Жінка його працювала в Італії, одна дочка, здається, проживає в Москві, друга в Сопові, а син Іван трохи баламут, не знаю, де він, хоча знаю, що Микола купив йому на Кореї Мирикову хату, шо вже пустувала, але Йван там не живе. Дочка Марія вийшла заміж за Миколу Ґоянюка, вони жили в крайній від Спаса хаті, що самі побудували. Їхній старший син Василь оженився з дочкою брата Дмитра

Оксаною і живуть там, де колись жив Іванюк. Обидвоє вчителі, дружно живуть, виховують двох дітей, Івана та Уляну, яку вже подружили і поселили у відремонтованій хаті, де жила стара жінка, яку Василь з Оксаною доглядали. Другий син Миколи Ґоянюка Михайло оженився з Василя Оринька (Івана Максимкового) і Орисі Гаврилюкової дочкою Наталкою. Вони працюють обоє на Півночі Росії і побудували дуже гарну хату біля мого городу в Микитинцях.

І завершую хатою, де жила Ліщиха, ця хата стояла над скалою, на її честь і названа Ліщишиною скалою. Це була довга стара хата з призьбою, вкрита червоною черепицею. Я її ще пам'ятаю, та краще-все таки пам'ятаю її сина Михайла, що також воював і не мав на руках пальців. Син його Юрко та дочка Анна, подружившись, побудували поруч гарні будинки. Анна вийшла заміж за Лаюка, і її тепер називають Лаючка.

З цієї скали добре видно Корею. Чому цей куток села за рікою був названий Кореєю? Мабуть, тому, що нагадував півострів. Річка Пістинька омиває його від Шинківського потоку і Циганчиної скали, відбивається від Ліщишиної скали і прямо тече на скалу коло Зарваниці.

Коли повінь закидала єдину кладку через ріку, треба було обходити на Зарваницю та йти на міст уже на спаському боці.

Радянська пропаганда тоді знай трубила: «Корея бореться», «Руки геть від Кореї». Ця пропаганда відчувалася навіть тоді, коли на кутку й радіоточок не було.

З легкої руки Дмитра Менникового і куток назвали Кореєю.

На Кореї тоді жило багато людей. Я вже деяких згадував, а інших постараюся тепер згадати.

Зразу від циганчиної скали стоїть хата Марії Менникової. Її перший чоловік Лесь Шинкарук помер, а вона вихо-

вувала сина Миколу. Багато за неї говорили: що вона переховувала євреїв і відбирала в них золото; що за її доносами НКВД ліквідовувало схрони вояків УПА, але ніхто ніколи не збирався доводити це. Так що важко однозначно сказати, правда це чи неправда. Серед українців у всі часи не було одностайності, і микитинецькі люди не виняток. У 1950-ті з нею став жити Юрко Риндиґевич з Пістині. Якось ми з хлопцями гралися м'ячем на пастівнику, і м'яч скотився до хати. Риндиґевич вийняв з м'яча камеру і не хотів віддавати. Ми гуртом кричали згори:»Віддай душу!» Він довго не хотів віддавати, але ми чимраз настирливіше кричали, і йому нічого не залишалося. Під їхнім городом пропливала річка і було плесо, ми, незважаючи на нього, бігали по сколоздрі під яблуню, що росла над берегом. Там він нас також ганяв, але у воду за нами не ліз. До речі, його приймак Николка був на нашому боці. Микола Шинкарук женився з Анною Гнатовою, виростив двох дочок і молодим ще помер. До речі, Марії вже вкрило 90 років, але вона ще живе, в своєї внучки Марії Урбановички на Березовах.

Дмитро Томин (Менників), я вже його згадував. Був мельником, любив полювати (в нього була рушниця), а також частенько любив випити, після чого кричати на жінку. Його всі називали «Братухою». Одного разу ми, пацани, підстерегли, коли він п'яний іде з рушницею на плечі, хтось з нас підкрався до нього й натиснув курок, що був зведений. Пролунав постріл, який нас налякав, а Дмитро довго потім ганявся за нами, але дарма. У них була дочка Марія, що разом з нами пастушила і грала з нами в карти. Потім вона вийшла заміж за Василя Григоришина (Федорічкового), рано стало вдовою, живе в центрі, там, де жив Петро Семенів.

А хати, де жили Марія та Дмитро Николи Менникового, тепер заросли бур'янами, особливо сахалінською гречкою, яка вже накрила Маріїну стайню й добирається до хатів.

Треба сказати, що сахалінська гречка, як і борщівник, були завезені за радянщини, коли масово збирали зелену масу, і тепер люди не можуть їм дати ради, бо вони захоплюють чимраз нові й нові території.

Михайлиха Базишина. Жила в старенькій хаті разом з мамою, яка осліпла. Прожила довго, майже сто років. Старою я її й запам'ятав. Коли ми пастушили, вона просила нас обстригти їй нігті на ногах. Обрізки акуратно збирала й вкидала до пазухи, пояснюючи, що на тім світі її за нігті запитають. Цікаво, чи питали? У Михайлихи також була яблуня-спасівка, а щоб ми не крали яблука, стелила під яблунею верету, на якій спочивала її мама. Це не допомагало, бо хтось із нас знаходив спосіб підкрастися до яблінки, вилізти і потрусити. Ми швиденько хапали падані яблука, баба кричала не своїм голосом, та ми вже були далеко, в річці. А інший раз нас п'ятеро залізли на її вишню і поламали її, бо дерево не витримало нашої ваги. Грішно, але таке було. Хатчина, де вона жила, і город доглянуті, про це дбає Василь Шинкарук (Параски Рибачкової).

Максимко. Оженився з 14-літньою дівчиною. На час мого дитинства мав дорослих дітей: Івана, що повернувся з війни без руки; Марію, яку вивезли за зв»язки з УПА до Сибіру; Михайла, що відслужив в армії й женився в селі Кривобродах, або, як називав це село сам Максимко, в Ріжках. Від Максимкового городу через річку була гребля, частина води збігала в млинівку, а по млинівці вода текла до млина, де рухала великі млинські колеса. Добре пам'ятаю його хату. Хата була відгороджена живоплотом, в якому також росла яблуня-сколоздря, і я завжди старався бігти в річку чи де-інде попри цю яблінку. Там, правда, понад ровом була стежка, якою люди йшли в ліс, а також на Гуцулівку та Кривоброди. А вся садиба була огороджена плотом, плетеним з вербового гілля, що щорічно він сам обрізував з лугових верб.

Від вулиці через млинівку був міст і стояли ворота з перелазом, на якому любив сидіти сам Максимко, що був не проти підсміюватись над перехожими й перекручувати слова. «Олено, дай корові кожушини!»- наказував він жінці, маючи на увазі конюшину, або «Дай псові»- маючи на увазі солі, і таке інше. На сусідів казав не Гарасимові, а Воросимові, Дмитра Левіцького називав паном. Казали, шо він упадав за сусідкою Ільчихою (Поціньдлихою). Вони виховували Маріїну дочку Ганнусю, яку чомусь звали Параскою, поки Марія не повернулась із заслання. Її батьком був Василь Ганцяк – мамин брат. А Марія повернулася вже в 1950-ті з чоловіком Михайлом Борисом. З ним вона мала другу дочку Любу, що вийшла заміж за Вандича Василя (Федора Вандичевого). Тепер Марія вже повдовіла і живе самотньо в тій же хаті. Старший Іван, шо мав за жінку Катерину Леся Левіцького, жив по другий бік ріки. Я про нього ще буду багато розповідати, бо він був без руки і постійно пас худобу, як і ми, сусідські хлопці. Отже він, безперечно, був свій. Вони з Катериною виховали хлопця Василя та дочку Марію. Я вже згадував коротко, шо він женився з Орисею Михайла Гаврилюка, має з нею сина і дочку і недавно помер. Марія ж вийшла заміж за Леся (з Пістині), купили і полагодили хату Василя Гаврилюкового і живуть удвох на Долішнім куті. Молодший син Максимка Михайло довго не женився, а коли женився з Євдокією, жив на Кривобродах. Дітей не мав і був меценатом, побудував у селі церкву.

Базиха. Жила над самою млинівкою в невеличкій хатині, курила і завжди садила біля хати тютюн. Ще в неї була коза, на якій ми, малі, дозволяли собі їхати верхи. Був такий випадок: чоловік її міг довго сидіти на греблі, курити люльку й дивитися на стругів. Якось він задрімав і впав у воду. Його зразу ж витягли, та перше, що він спитав, тримаючи в зубах люльку, було:» А де моя люлька?»

Тому, напевно і є поговірка: люлька в зубах, а дід люльки шукає. А любили лови ти ті струги Никола Юрів та Семен Гнатів. Бувало, по цілій днині сиділи в греблі.

Ілько Атаманюк (Поціньґлів). Жив у невеличкій хатині з дружиною Марією та дітьми: Михайлом, Юрком, Анною й Ільком. Дітей тоді звали по-вуличному, так, наприклад, цих дітей тоді звали Міхасько, Юрик, Анничка та Илик. Я цю хату добре пам'ятаю, бо ми жили спочатку в сусідстві через одну Піньищукову хату і не один раз там гралися. Хата складалася з сіней і кімнати, половина якої займала піч. Плити не було, в печі варили їсти, на печі спали, а дим з печі виходив у сіни через каглу. Щоб трохи затримати тепла, каглу закривали старими веретами. Під стіною від печі стояло дерев'яне ліжко (постіль). На глухій стіні висів образ святого Юрія Побідоносця, що на коні зі списом убиває змія. Під образом був довгий дерев'яний стіл з лавицями, а ще одна лавиця була під вікном. Через цілу кімнату проходили сволоки. Долівка була земляна. В кімнаті було тоді трохи тепло, коли розтоплювали піч. Але це не заважало нам гратися в різні ігри. Тепер цих людей уже немає. Десь ще Ілько живе, але в село не навідується. Михайло, Юрко й Анна померли молодими, а хатина стоїть порожня.

За нею стояла хата Леся Ганцякового, де жила стара Лисиха, над якою знущалася її дочка Анна, після того як її син Микола загинув. Анна жила зі своїм чоловіком Дмитром Піньищуком, а тому її інакше не називали, як Піньищучка. Вона любила сваритися з сусідами і вміла знаходити гриби. Вони мали дочку Марію, що вийшла за Михайла Параски Павлишиної, його так само називали Михайлом Піньищуковим. Він був чемним до роботи, але любив випити й міг і в снігу лежати, а тому швидко пішов з життя, а Марія померла в 2013 р. Там проживають тепер дочка із зятем, які перебудували хату. Син Марії Дмитро женився в Пістині,

там і живе. До речі, зятя звуть, як і жіночого діда, Дмитро Піньищуків.

Далі стоїть ще хата, де я народився. Там жили до 1939 р. вуйко Іван Ганцяк з тетою Анною Копецько, а після 1950-го жили тета Анна з сином Дмитром. Я про них уже писав і буду писати далі, бо це мої найближчі родичі. Тепер тут живуть їхня дочка Галя з чоловіком Влодком. Вони довший час жили у місті Вижниці, де виростили сина Юрка й двох дочок, Марічку та Дзвінку. Юрко женився і живе у Львові, Марічка теж вийшла заміж, живе в їхній квартирі у Вижниці, тільки Дзвінка вчиться. А Галина з Влодком художники і скульптори, приймають замовлення, працюють над ними в селі, одночасно обробляючи землю. Володя – автор пам'ятників Т. Шевченкові в Микитинцях та Воскресінцях. Вони не афішують своїх робіт, і, безперечно, їх є багато.

Вздовж колишньої млинівки стоїть декілька порожніх хат: Карпінчихи (Марії Дмитра Костевого), єдиний син, якої вбитий на мочарах коло Василя Юлининого в 1946 р. Никола Гарасимів, що повернувся з Німеччини, куди його примусово забрали і де працював у баєра. Никола не довго парубкував і оженився з вдовою, працював у колгоспі фірманом. У Німеччині він привчився до порядку і німецької дисципліни і працював завжди добротно. Крім того, там він навчився різати свині і був неперевершеним спеціалістом. Хоч він і набагато був молодшим від Марії, але помер першим. Хата тепер стоїть порожня.

Хата Дмитра Левіцького, що вважався багачем, бо мав багато морґів поля і лісу, жив з дружиною, за колгоспу фірманив, дітей не мав. Тепер там також ніхто не живе;

Хата Дмитра Рибака (Семенового), або як його всі називали, Мирика. Я з ним ходив у ліс по гриби. Він мав дуже широкі й великі ступні, в селі була приказка: у нього ноги,

як у Мирика. Він робив на шахті в Ковалівці і в усьому слухався жінки. Міг прийти до сусіда й сказати: «Мене післала до вас Катерина (його жінка з Макієвих), але я забув чого, то мушу вертатися і спитати її». Вони мали дві дочки і сина. Дочка Марія, старша за мене, була дуже голосною – коли вчила вірш у Стоморґах, то було чути на Кореї. Тому що там були дві дівки, там часто сходились на вечорниці. А хлопці перед Андреєм робили збитки. У Мирика не було воріт, і цим скористалися збитошні хлопці, перенесли ворота від Максимка і прив'язали Мирикові. Бідолаха вранці не знав що робити і поніс Пініщукови, бо там також не було воріт. А загалом був також доброю людиною. Марія, його дочка, жила в Пістині на Вірлові, друга, Анна, виїхала до Косова, і я її долі не знаю, а син женився з дочкою Василя Міханькового Анною, але молодими померли обидвоє. Там також ніхто не живе, а хату купив Микола Іванюк для свого сина Йвана, але він ще там не живе.

За Мириком напроти млина жила Іваниха Паращина. Її чоловіка я не пам'ятаю, вона жила з сином Михайлом, який потім працював лісником і якого звали не інакше, як Паращьик, та з дочкою Марією, що потім вийшла заміж за Шкребенька і перейшла жити на Сафатову долину. У Михайла з дружиною Марією (Онофрія Семенового) були самі дівчата, які живуть окремо, а там уже в новій хаті живе його вдова Марія. Сестра ж його Марія зайшла в тяж у роки війни від російського солдата, тому хлопця, який народився, називали москаликом. Його ім'я Славко, ми часто з ним гралися (він одноліток). Він проживав у Ковалівці й працював деякий час в органах міліції та охороні. На жаль, він також помер.

За ними була ще маленька хатинка, в якій проживала Марія Гандзина з дочкою Анною. Хатчина була дуже маленька, вони бідували, ходили погано одягнені. На тому міс-

ці переніс хату Юрко Гаврилюк, пізніше жив там Юрків син Іван, тепер живе Євдокія Лунева, Юркова дружина.

Там ще була Коваликова хатина, я запам'ятав її через великий кований замок.

Ми любили гратися за млином і часто за хату ховалися, як гралися хованки.

Ковалик пропав безвісти, а його дочку Марію удочерили родичі Андрій Гнатів з дружиною. Марія була роком молодшою за мене, і я пам'ятаю, що вона деякий час ходила до школи, а потім кудись виїхала.

Далі стоїть хата Николушихи, яка прожила найдовше на Кореї. Збоку городу живе її дочка Анна, що була заміжня за Василем Линишиним і мала сина Дмитра, що його чомусь звали Николушів. Він оженився з Анною Федора Марійчиного, і жили вони на Рівнях. Також помер молодим. Тепер там проживає Анна Николушева (Якібчук).

Наперед її хати побудувалися Василь Палагнин (Козаків) з Оленою Гарасимовою. Василь Козаків працював усе своє життя на шахті в Ковалівці, а його дружина Олена (наймолодша дочка Петра Гарасимового) – в колгоспі. Два сини побудувалися на шляху. Старший Дмитро з дружиною Наталкою вчителюють у Микитинецькій школі, а молодший Василь з дружиною «розкрутились», торгуючи в Польщі. Дмитро з Наталею виростили одного сина Дмитра і діждались внучки. Дружиною Василя Козачка є дочка Піґуляка, що живе тепер у Микитинцях. Люба торгує в Польщі, а Василь також бізнесує. Вони виростили й послами на навчання дочку та сина. Олена померла два роки тому (2011), а вісімдесятичотирирічний Василь Козаків самотньо проживає в своїй хаті.

А позаду Николушишиної хати почав був будуватися Юрко Ґригоришин (Федоріків). Вони з дружиною жили там досить довго і мали двоє дітей, але мусили хату розбирати

й перевозити на Сафатову долину, заново будуватися через річку, що з кожним роком ближче і ближче підступала під хату. З його сином Василем ми деякий час пастушили, тепер він живе в Коломиї, як і його сестра. До речі, Юрко живе ще в селі і є найстаршим чоловіком у Микитинцях.

Крайньою над рікою стояла хата Василихи Чінькалової, що після смерті чоловіка вийшла заміж за Білака (молодшого за неї, родом з гірського села Річки), який також мусив хату перетягати подалі від води. Василиха була старшою дочкою Николи Менникового і звалася Анною. А ще він запам'ятався тим, що так косити, як він, ніхто не міг. Він цим хвалився, а ще любив хвалитися тим, що його волосся не сивіє. Там нині проживає багатодітна сім'я Білакових родичів.

Посеред городів ще було три невеличкі хати:

— Марії Юрашевої з дочкою Параскою, старша постійно пасла кози в толоці, а молодша працювала в колгоспі на фермі. У Параски було дві дочки: старша Анна живе на шляху поблизу Івана Якібчука, а молодша Марія виїхала до Америки.

— Макіїхи, що після того як їхня хата згоріла, побудувала невелику хатину й жила з сином Миколою Юріяком та дочкою Параскою. Микола оженився з Марією Івана Павлишиного. Їхній син Віталій побудував та тому місці справжню вілію, проживає зі своєю сім'єю, доглядає за старим хворим батьком

— Лунихи, що мала дуже багато дітей, але декотрі виїхали по світу, декотрі повмирали, а пригадую з розповідей, що один син Іван помер з голоду, одна дочка опинилася в Австралії, а син Михайло залишився служити на флоті й десь загубився в світах, Анна вийшла заміж за Миколая з Тростянця. Їх я добре пам'ятаю, бо одного разу попросився з Миколаєм іти з ним до Тростянця, коли він повертався

від тещі попри нашу хату. Ще була прийомна дочка Параска. Євдокія (Доця Лунева) набула собі сина Дмитра (приблизно моїх років), але він помер хлопцем, а через деякий час вона вийшла заміж за Юрка Гаврилюка і мала з ним сина Йвана. Іван же побудував велику хату біля хатини, де жила Юркова сестра Параска. Штефан Лунів (наймолодший) оженився з Марією Василя Петрового і навіть побудував хату, але його дружина недовго там прожила. Штефан жив одинаком, спився і також ще молодим помер.

Під берегом стояла хата Петра Гарасимового (діда моєї дружини), який з дружиною Марією Юлиниою мав трьох дочок і двох синів. Я про них усіх розповідав, крім наймолодшого Михайла. Михайло перший раз одружився зі східнячкою. Вона була красивою жінкою, але не припала до душі Михайловим сестрам. Дітей вони не мали і розійшлися. Другий раз він женився з Марією, родом з-під Галича, мали вони двох синів, Володю та Любомира. Отримали квартиру в Коломиї, неподалік автостанції, та невдовзі і в них не заладналося життя і вони також розлучилися. Михайло жив біля торговиці в одній кімнаті й працював спорт- інструктором Коломийського лісокомбінату. Працюючи тоді також у лісокомбінаті, я часто проводив вільний час із ним. Порвавши зі своєю сім'єю, він тягнувся на нашої сім'ї, бо доводився рідним вуйком моїй дружині. Ми доглядали його, коли він захворів. Михайло помер у 2000 р. 64-річним.

На березі жила Іваниха Федорчукова з дочкою Марією, зятем Іваном, якого чомусь називали Штучний, і з онуком Михайлом (також Штучним). Це були наші перші сусіди через городець (клаптик нашого сінокосу). Вони жили в маленькій хатині. Іван Томин (Штучний) робив на Ковалівці, поки йому не поламало ногу в шахті, а бабка писала писанки, які багато людей замовляли перед Великоднем. Мені й тепер перед очима маленькі дзбаночки з розплавленим бджоли-

ним воском, ми тихенько сиділи й дивилися, як бабуся виводила на яйці орнамент. Це були наші перші сусіди, ми часто бігали до них, а Михайло, їхній син, до нас. Бабка Іваниха Федорчукова нас, дітей, любила і брала мене, коли йшла до своєї другої сестри, що жила в Пістині на Теребіжах. Там я грався з її внуком Славком. А ще з нею ходив до Косова на Йвана, але про це ще розповім. Я вже згадував, що Михайло женився з Параскою Макієвою і мав з нею дві дочки, Марію і Галину. Марія вийшла заміж і живе в Пістині, а Галина вийшла заміж за Михайла Мочерняка і живе за рікою в Спасі. Наразі тут, на Кореї, живе лише Галинина дочка.

І, нарешті, найближчий сусід –дідо Юлинин, Василь Козлан, що був лісником у Камарі. Думаю, що першу любов до лісу якраз і він мені прищепив. А ще назавжди запам'яталися його слова, що горілка для розумних людей.

Село Микитинці Косівського району дуже миле і красиве. Посередині села протікає річка з мальовничими лугами, навколо ліси. Але особливо мальовничим мені видається Заріка, або, як потім її назвали, Корея. Можливо, мені видається тому, що я там народився.

Цей куточок села настільки гарний, що хочеться писати про нього чимбільше. Як я вже сказав, Пістинька текла попід рипи, попри Циганчину скалу і Менників город до Максимкового лугу, де річку перегороджувала гребля. Вода часто розривала греблю, її латали – возили з лісу і лугу фашиння, тобто молоді деревця і гілки, привалювали їх камінням. Гребля піднімала рівень води в річці, щоб частина води протікала в млинівку. Далі річка протікала попід Ґлодового й Іванюків городи до скали в Городищах. На другому боці цієї скали постійно сповзала земля, тому те місце назвали Зарваницею. Вище від неї була спаська царина. Перед Великоднем співали: «Ой на спаській цариночці горішки трясутсі, дала би вам по писанці – кури не

несутсі». Тут були дві великі поляни – Гелисове і Макієшине, де ми пасли маржину. Навколо полянок росли ліски (ліщина), і це вже був для нас рай, коли в серпні достигали лісові горішки. Та вони й не мали коли достигати, ми їм не давали цього зробити.

Зразу ж за Штучного городом було Штефанове, де ми вже після сінокосу пасли худобу і гралися. Тут росло багато черешень. Черешні росли вздовж Левіцького городу аж до бавок, а також попри бавки. Посередині Штефанового росли лози, серед них постійно стояла вода, біля лоз велика черешня, на якій була гойдалка. Зліва від Штефанового починалася спаська царина, а вверх до Камару, малої дубини були бавки. Їх постійно навесні або восени навмисне підпалювали. А робила це здебільшого Марія Юрашева, що пасла кози. На вигорілій площі буйно виростали ожини, що так любили її кози, а по-друге, молоді деревця після пожежі всихали, їх вирубували і носили оберемками на паливо.

Справа від бавок розміщався наш головний стадіон – пастівник. Тут відбувалися всі ігри. Посередині пастівника була дорога через камар з Гуцулівки і Кривобродів, якою возили зерно на муку, а також дрова з лісу. По цій дорозі після великого дощу постійно вимивались рівчачки, які переходили в яр. А за яром біля дороги поставили великий хрест, тож випас за хрестом так і називався – «захрестя». За ним був досить стрімкий Менників берег, що поріс деревами. Він закінчувався скалою, яка називалася Циганчиною тому, що біля самої скали жила циганка з дочкою та ще одною старою циганкою, що не могла ходити, курила люльку й ворожила людям. Навесні вони лопатами копали невеличкий город і садили картоплю. Хатинка та цей невеличкий клаптик городу з одного боку, здавалося б, притулився до берега. З другого боку берег безпосередньо обривався в річку, а ще з іншого була возова дорога, що через пастівник вела на Гуцулівку

та Кривоброди. Ми любили дражнити їх: «Під берегом хата, пара корчів мандабурки – циганка чубата».

Попри скалу і цю хату з камару витікав Шинківський потік. Чому він так називався, не знаю. Зліва від потоку ділянки називали: Куделькі, Кропивки, Зарви і Бузький ґрунь. Справа: Ямки, Верх і Фиштейка. Справа за потоком, уже на березі, були випаси, що називались нижні, середні й верхні рипи. На верхніх рипах над Воронцем жив колись Безінський, і хоч його вже тоді не було на світі, це місце називали «коло Безінського». Звідси простягнулась дерев'яна дорога до шутрівки над Хімчином. Дерев'яна називалась тому, що заболочені місця мостили деревом.

За Спаською цариною та малою дубиною було урочище Перерівщина, або Стоморґи. Зліва від царини були великі полянки, де ми також інколи виганяли маржину, а справа від камару – глибокі яри, порослі буковим лісом. Ліс цей був громадським, поки не віддали його до колгоспу, а потім долучили до камару. Належав він жителям села: Максимкове, Левіцького, Івана Юлиниого, Михайлихи Базишиної, навіть наш був потік. Цей клаптик лісу у видолині розміщений був між Федорьинчиним і смужкою лісу, що належав Іванові Юлиниому. Було його трохи більше одного морґа.

Камар за пастівником ділився на малу і велику дубину, які закінчувалися біля трьох кіпців. З одного боку цих кіпців був камар, з другого Гуцулівка, з третього Кривоброди. Дорога попід ліс вела від Кривобродів до тієї ж таки шутрівки і Хімчина.

Ці місця мені дорогі й нині. І я при першій же можливості стараюся там бувати і дуже нудьгую за ними, коли такої можливості немає.

Серед цієї краси, але в грізний час, за 10 днів до офіційного закінчення війни і народилася третя дитина Параски Ганцяк та Івана Копецького. Десь у цей же час вона отри-

мала посмертну картку, в якій писалося, що Карп'як Іван Юрійович загинув героїчною смертю в боях з німецько-фашистськими загарбниками і похований у братській могилі під Бреслау. І все.....більше нічого...Старшому братові Славкові було 7 років, середущому – 5. От чому мене назвали Іваном, а тепер зовуть Іваном Івановичем. Потім мама крізь сльози розповідала, що батька спочатку мобілізували 1941 року. Але червона армія так швидко відступала, що він не дійшов до призовного збірного пункту, повернувся додому і взявся будувати хату. Батько також був майстром на всі руки. Він сам вирубав ліс, руками розрівняв землю і побудував хату. Вона була невелика, на дві кімнатки і веранду, покрита черепицею. Сам же він і поклав піч з плитою в хатчині, але вирихтувати другу кімнату не встиг, восени 1944-го його забрали на війну. Батькова частина стояла десь біля Дністра, в селі Ясенові. Мама відвідала його там востаннє. Я спочатку не розумів, чому мені казали, що я з Ясенова.

Звістку про загибель тата мама зустріла з розпукою, так до кінця і не повірила. Вона запевняла, що тато прийде, що не може він залишити своїх маленьких синочків....

Я не впевнений, що після такого я народився бажаною дитиною.

Мама ще довго вірила, що тато таки повернеться – хай калікою, але щоб повернувся.

У куфрі, де зберігалося мамине вбрання на вихід, лежало ще два плюшевих покривала, сувій полотна на сорочки і татова шкіряна куртка, яку ми всі потім по черзі носили. А ще там зберігалися татові листи з фронту. Оті фронтові трикутнички з двома штампами – «солдатскоє письмо бесплатноє» та «провєрєно цензурой».

Час від часу мама витягувала ці листи й плакала над ними. Мені було дуже шкода мами, і я казав: «Мамо, не плачте ! Я, як виросту, то так тим арифметанцям дам!» Мені

чомусь здавалося, що в усьому винні американці. То нам так казали, що тепер нашим першим ворогом є Америка. Що вона напала на Корею і на нас нападе. На багатьох парканах чи стодолах великими літерами було написано «Руки геть від Кореї». А оскільки Кореєю називали і наш куток, то не дивно, що мені, маленькому, що тільки-но навчився говорити, врізалося в пам'ять те, що у всьому винні американці.

Мама гладила мене по голівці та ще дужче голосила. А потім кликала Славка, і він читав ті листи. Всі вони починалися зі слів: «Найдорожча моя Пазунько та мої синочки Славчику і Дмитрику». Ніколи в своїх листах батько не скаржився, що йому там погано, а, навпаки, переживав, як там без нього вони бідують. Те, що кулі літають, кров та смерть кожної хвилини, він не згадував. На листівках, що також були з листами, були танки й літаки, що наздоганяли фріців. Мені було боляче, що тато не згадує там в тих листах мене. Я також плакав і казав, що мене батько не любив. І мені довго брати пояснювали, що тато про мене ще не знав, заспокоювали, що мене ще на світі не було, та я довго не міг повірити цьому.

Пізніше, коли вже я навчився читати, я також брав ті потерті вже трикутнички і читав їх ще раз і ще раз.

Але я вже трошки забіг уперед. Повернемось все-таки на декілька років назад, в той 1945 рік, рік радости Перемоги та Смутку за мільйонами людей, яких навіки забрала від родин тяжка війна.

Та все ж таки в час, коли вгорі літали бомбовози й істребітєлі, а навколо все буяло цвітом, з хати Ганцяків випровадили надвір хлопців Славчика й Дмитрика та послали по повитуху –Іваниху Федорчукову. Як згадує тепер брат Славко, коли вже їм дозволили прийти в хату, він побачив якесь мале й червоне сотворіння, яке дуже верещало. Мабуть, тому-то на початках мої брати мене і не злюбили, бо,

по-перше, мама свою ласку мусила ділити вже на трьох, а по-друге, треба було комусь з них мене доглядати, а насамперед найстаршому Славкові, в той час як хлопці надворі гралися та купалися в річці. Мабуть, і тому він старався немовля нагодувати «хрупанниками» (так називали рідкісне на той час печиво) та закривати подушкою, щоб не кричало. Але дуже скоро вони мене полюбили, учили ходити й гралися зі мною.

Тому що я народився на долині, неподалік від млинівки і млина, згадка про це в мене збереглася в пам'яті. А може через фотографію, на якій вуйко Федір Копецький тримає мене, маленького, на руках. Федір якраз тоді мельникував у млині, а завідував млином Іван Менників, який, як ніхто, міг накувати млинські колеса-камені. Крім них, там ще мельникували Дмитро Менників та Дмитро Николашків. У мене і тепер перед очима млинівка з мостиком через неї, луги, порослі сірою вільхою, та млин. Млин був дерев'яний, обшальований дошками, які знадвору через надмірну вологу подекуди вкрилися зеленим мохом. Перед млином завжди стояло декілька підвод з випряженими кіньми, які смачно хрумали овес або сіно. Коли було завізно, то стояло до 10 фір. Ззаду млина були лотоки, на яких вода з млинівки набирала швидкість, розділювалася на три потоки. Два потоки води обертали великі водяні колеса, а третій служив для відводу води, коли колеса треба було зупинити. Всередині стіни млина були покриті білою мучною пилюкою. Ця пилюка навіть покривала численне павутиння, яке виглядало так, немовби хтось розвісив мотуззя. А ще там бігали та верещали, також білі від цієї пилюки, великі щурі. І хоча один з Дмитрів стріляв їх з рушниці, вони не надовго ховалися в шпари. Казали, що щурі бігають «як коні».

Водяні колеса через спеціальні приводи крутили вже колеса-камені, а на них зі спеціальних кошів сипалося зерно.

Товщину помолу здійснювали підніманням одного з каменів. Мука зсипалася через лотки в дерев'яні бочечки-ґілетки.

Як тільки навчився я ходити, то постійно тюпав понад млинівку до млина – дуже любив дивитися на спад води, спостерігати на спаді за великими пстругами, які як тіні мелькали в піні води. А ще ходив до свого ровесника-маскалика, що жив зі своєю бабкою. Разом з ним ми ходили по фіявки в луги, гралися в хованки за млином біля Коваликової хати та йшли до Лунихи слухати патефон. До нас ще приєднувався сусідський хлопець, роком старший за мене – Юрко Поцінґлів, але всі його називали Юриком. Його хата також була нашим місцем ігор. Їх після смерті батька залишилося четверо дітей, які тулилися в одній кімнаті. Ця хата стоїть ще пусткою на Кореї, нема кому там жити – з них залишився тільки наймолодший Ілько, але й він уже не приїздить.

Ще молодими пішли в могилу ці діти, та вже й більшість моїх ровесників і тих хлопців, що приходили до нас гратися, також там.

Так минали перші роки мого життя. У пам'яті залишилися і та черешня коло воріт, і та висока яблуня зі солодкими яблуками, які падали серед саду, і навіть Мирикова апорота, хоч яблука не були смачні, зате великі. І навіть образ Юрія Побідоносця, що вбиває змія, якого я бачив у Поціндлішиній хаті. Проте я слабо пам'ятаю, як захворіла моя мама. А була загроза, що ми залишимося круглими сиротами. Мама лежала при смерті з двохстороннім запалення легень. На той час рідко хто виліковувався від цієї хвороби, та, на щастя, маму врятував гарнізонний лікар, таки напевно пожалів нас, маленьких. Сидів біля неї кілька днів і ночей. Жаль, навіть імені його ніхто не знає. На час маминої хвороби нас розібрали по людях. Я недавно тільки довідався, що мене взяв мамин брат Микола Ганцяк до своїх чотирьох дітей і за мною дивився його старший син Юрко.

У збудовану нашу хату під берегом ми перейшли після того, як з Казахстану повернулася тета Анна з сином Дмитром. Жили ми в хатчині. Щоб увійти до неї, треба було переступити поріг веранди, до речі, відкритої, це вже потім столяр із Кривобродів Михайло Олексюк зробив віконну веранду, засклив її та підшалював хату. Зліва, як заходити в хату, стояла лавиця, справа – кухонна шафка. Над лавкою висіло велике дзеркало, під вікном стіл з одним складним кріслом. Попри стіл дерев'яне ліжко з соломою, застелене веретою. Над ліжком у головах висів образ малого Ісусика з ягнятком. А збоку від ліжка були фотографії. На них переважно були тато з мамою та ще їхні парубоцькі й дівоцькі фото. І довго ніхто не знав, що під папером з фотографіями зберігався портрет маминого брата Василя Ганцяка в однострої польської армії.

Між ліжком і піччю стояв куфер. Скриня, де зберігався мамин одяг на вихід – кілька повісніних сорочок, байбарак, сувій повісніного полотна на сорочки.

На ліжку було три подушки, і коли застелювали ліжко, складали їх одна на другу.

Підлоги дощаної не було, нею служила земляна долівка, змащена глиною з коров'яком. Тут минуло все наше дитинство, тут ми їли, спали, готували уроки...

Моїм онукам з їхніми електронними іграшками неможливо пояснити, що в таких умовах можна жити. А нам було голодно, холодно, але й весело і вчились ми добре, і читали казки та книжки.

Спочатку ми всі три спали на ліжку, потім Славко спав на лавиці, а ми з Дмитром на ліжку. Мама спала або на куфрі, або ж на печі. Взимку ми часто просилися на піч, там врядигоди і билися, і падали з печі, там, біля лампи з циліндром №7, читали Шевченка, Франка, Лесю Українку, Стефаника, Черемшину. Шевченкові «Тополю», «Наймичку», «І живим,

і мертвим», «Сон». А розділ «Ґонта в Умані» з «Гайдамаків», Франкові «Каменярі», «Лиса Микиту», «Досвітні вогні» Лесі Українки, багато інших віршів та новел ми знали напам'ять.

Опис хати був би не повний, якби не згадати, що за хатою був піднавіс, збоку саду – стайня (колешня), в якій була корова Пишноля і кілька курок з когутом, влітку, правда, ще квікало порося.

Перед колешнею спереду була шопа, в якій тримали сухе листя на підстилку корові. За хатою, ззаду від колешні, тато встиг насадити садок – дев'ять яблінок, серед яких була паперівка, та одну грушку. Зліва від хати йшли смужки лісу з полянками, що раніше мали своїх господарів – Міханькове, Пасічного, Карпінчишине, а через потічок Левіцького і Штефанове. На Карпінчишинім була стара береза, під якою я малим зривав весняні квіточки, що ми їх звали фіявками, а влітку збирав там гриби, бо ходити за ними в ліс мені ще не дозволяли.

Перед хатою з правого боку було Піньищуччине – там росли дві чи три смереки, з яких ми любили дерти живицю, а також граби і великий явір. З цього явора, незважаючи на сварку Піньищучки, ми збирали і пили перший сік. Боже, який він був солодкий та смачний! Ми навіть пробували з нього цукерки робити. Набирали соку в банячок, клали на кухню і помішували, поки не википала вся вода. Щось там на дні залишалось, таке як патока, але і то було смачне. За нашим садом під бавками також ріс явір, але з нього сік починав текти пізніше, як і з чотирьох великих беріз, що росли за криничкою. У криничці була дуже добра вода і джерело було велике, а тому вода, постійно витікаючи, зробила млаку. І хоч ми, хлопці, старалися прочищати рівець, а під ясенем зробили навіть копанку, рівець постійно затягувався і осушити млаку ми не могли. Тому-то підхід до кринички був заболочений, воду ми носили з іншої кринички, діда

Юлиниого. До кринички йшли через місточок і кладку. За криничкою був стрімкий берег, низом його росли липи, горою – великі буки. Від кринички на пастівник був викопаний яр – такий собі виїзд нагору, де спочатку можна було і возом їхати, але перегонити худобу забороняли, щоб корови не засували яр. Біля яру, під беріжком, був ставочок, в якому водилась риба.

У діда Юлиниого ріс великий садок. Смачніших груш, як маслівки, яблук, як збанки, і осіння паперівка, не було, мабуть, на світі. Від нас, певна річ, вони не сховалися, зокрема від мене, ми лише чекали, коли дід піде в ліс.

Корови перегонили пасти на пастівник іншою дорогою, через бавки. Це була погана дорога, корови її повибивали, після дощу ноги ковзали, а ще ожини і чорниці боляче обдирали босі ноги. А босими ми ходили від квітня до жовтня, і часто в п'яти забивались колючки. Тоді мусили ходити на пальцях, бо «набій» дуже болів, треба було його пробивати голкою й випускати гній. Порятунок був у тому, щоб іти на річку і вимочувати п'яти. Часом, щоб не покалічити ноги, взували калоші-гумовці, мало хто мав гумові чоботи. Але калошів надовго не ставало. Вони або рвалися на шпатарі (пеньочки тонких деревець, зрубаних сокирою), або навіть губилися. Та і дуже вже в них парились ноги, від гуми були чорні-чорні, тому старалися все-таки ходити босими.

Взимку купували кирзові чоботи, але тільки тим, хто ходив до школи. У чоботи на ноги треба було замотувати онучі, і хлопці постійно мали з цим мороку. Онучі постійно зсувались, чоботи натирали мозолі, і тільки хто був в армії, знав, як то робити, і нас вчив.

Чоботи, хоч їх і намащували смальцем або риб'ячим жиром, все ж таки пропускали вологу, і ноги постійно були мокрі, мерзли. Казали «заходять запарі».

Щодо штанів і сорочки, то шили їх з саморобного полотна, але іноді мама купувала нам у Коломиї «прості сподні» та рантух на сорочки. Грошей не було, а треба було ще купувати й вітрівку, і куфайку. Щоб заробити хоч якісь копійки, ми влітку носили гриби. Славко і Дмитро, як старші, ходили в ліс, я ж крутився біля хати, в обучах. Тут я мав свої грибовища: коло берези на Карпінчишинім і на Юлининім березі. Часто ходив і на Менникові обучі. Коли приносили багато, то мама розтоплювала піч й сушила гриби, потім з шапочок робила віночки і продавала в Коломиї на ярмарку. Ще продавали яблука-йони. Інші сорти не дуже купували. Якісь речі купували зрідка, на найстаршого, молодші мусили доношувати. Особливо зле було доношувати кирзові чоботи – в них стиралися підошви і ноги на снігу чи на льоду постійно ковзали. Мама ж завжди шила собі сорочки з саморобного полотна, спідницю носила в будні навиворіт, а в неділю на лице.

Не думаю, що моїм онукам, якщо ще вони захочуть прочитати написане мною, буде зрозуміло, що таке повісніне полотно. Тому спробую відтворити в пам'яті весь процес його виготовлення.

Починали з того, що на кожному городі сіяли коноплі на площі десь 30 квадратних метрів. Посіви коноплі не потребували просапування, лише на ранній стадії виривали бур'яни. Конопля – рослина дводомна, чоловічі екземпляри називалися плоскінь, їх вибирали після цвітіння (як у Шевченка: «Там дівчина плоскінь вибирала»). На жіночих екземплярах утворювалися плоди – такі маленькі горішки, дуже жирні, з них тиснули олію. У міру дозрівання їх вибирали, трохи просушували і молотили. Насіння дуже любили горобці, якщо б їх не відганяти, горобці могли з'їсти весь урожай.

Вибрану плоскінь, а потім і обмолочені снопики коноплі замочували у воді, використовуючи для цього всі наявні

водойми. У річці також замочували, привалюючи камінням, але треба було стежити, бо після дощу їх могла забрати вода. Мокли вони доти, доки не починало відділятись лико від стебла. Тоді вибирали і простелювали, щоб просушити.

Просушені снопики терли на терлицях до тих пір, поки не закінчувались сипатися шматки стебла – терміття. Терлиця нагадувала козла, зверху якого було закріплено дві дошки з отвором посередині, куди при роботі заходила третя дошка з ручкою. Це була важка робота. До речі, виконували її жінки, оскільки чоловіків майже не було – або не повернулися з війни, або були каліки і старі. Після терлиці наставала черга дергівки – дошки з набитими металевими стержнями, густими і рідшими. Спочатку міток пропускали на рідших, потім на густих – рівненькі й довгі волоконця складалися, називали їх повісмом. І, відповідно, полотно називали повісніним.

А другий сорт – зрібним. Все інше, що залишалось, збирали разом, це називалося клоччя. Все це робили восени, після збору врожаю. Коли снопи м'яли на терлиці, то глухі звуки немовби від автомата було чутно далеко.

Майже всю зиму пряли, спочатку повісмо для тонких сорочок, а в кінці клоччя. Нитки вже тут виходили грубі, із залишками терміття – з них робили верети.

Як же пряли? На куделю, вистругану з молодого деревця ялини, паличку з сучками, намотували прядиво. Куделю встромляли в дірку на дошці, сідали на дошку, брали в руку веретено, пальцями лівої руки потихенько висмикували волокна, закручували якнайтонші нитки. З веретен нитки змотували в мітки.

Ткати полотно могли не всі, треба було мати верстат. Ткали, як звичайно, на ткацьких верстатах. Так тчуть і тепер – принцип один. Я бачив, як це робила Іваниха Федорчукова, наша сусідка.

Як я вже писав, полотно виходило повісніне, зрібне і веретяне. Відбілювати полотна доручали нам, хлопцям. Ми купалися, ловили рибу і відбілювали полотна.

Це виглядало так: десь 6-10 метрів полотна намочували у воді й ростелювали на каміння. Щоб не зірвав вітер, по краях прикладали камінням, але легенько, щоб не протовкти. Щойно полотно висихало (треба було стежити, щоб не пересохло, але і вологе не можно мочити, бо посиніє), його поливали водою з поливачки. В кого не було поливачки, той заходив у воду і пригорщами бризкав на полотно, поки воно не намокне. Робити це все треба було сонячної погоди, щойно накрапав дощ, треба було збирати полотно, бо могло посиніти. З такого полотна сорочки носилися довго, але були незграбні, «кусалися».

Оскільки мило коштувало дорого, а на прання його треба було багато, то сорочки (і не тільки) золили: у дерев'яну бочку (зільницю) з невеликими отворами внизу складали одяг; її ставили на підставки над цебром і верх її обв'язували полотном, в яке насипали попелу; на попіл лили кип'ячу воду, і ця вже зола проходила через весь одяг і стікала в цебер. Ця процедура забирала майже весь день.

Я добре це пам'ятаю, бо для нас, хлопців, це була каторга. По-перше, зільниця загороджувала всю хату, по-друге, не було що їсти, бо в усіх баняках грілася вода.

Хоча позолити – це ще була не вся робота, треба було нести позолене плаття на ріку й полоскати, причому і взимку. Жінки заходили в крижану воду, ще й підтикали сорочки, щоб не замочити. Не один раз зашпарі заходили в пальці, але що було робити, мусили. А мусили тому, що в складках сорочок заводилися воші, а це був вірний спосіб позбутися їх. Так тоді робили всі жінки. А я бачив, як це робила моя мама.

Кілька слів про прання на ріці. Для цього вибирали великий камінь з рівною та похилою поверхнею, намилювали

на ньому плаття або складали позолене, і сильно били праником (від слова прати). Це була важка дошка з ручкою.

Для прасування служили тачівка і маґлівниця, на тачівку одяг намотували, а маґлівницею розкручували й розкручували, поки одяг більш-менш не розгладжувався. Вже пізніше користувалися чавунною праскою, яка нагрівалася розжареним деревним вугіллям. Їх закладали в праску і роздмухували, гойдаючи праскою з боку на бік. Хоч і одежа була домоткана і в будні дні її ніхто не прасував, зате в неділю до церкви, а після і до клубу на танці одежу старалися прасувати. А так як прасок не вистачало і не в усіх вони були, то позичали одні другим. Зазвичай посилали за праскою мене, бо я був наймолодший.

З літньої одежі носили вже прості сподні й прості анцуґи. Вони були із ситцю, в сіру смужку. Холодної пори носили киптарі, кожушки, байбараки або ж сардаки. Кожушки і киптарі (ті ж кожушки без рукавів) зроблені з дубленої овечої шкіри зі смужками, вони защіпалися на гачки або на дерев'яні виточені й вирізьблені ґудзики. Це були дорогі, але теплі речі, які ще доношували з попередніх часів, бо все рідше і рідше можна було знайти кушніра, щоб пошив кожуха. Так само байбараки і сардаки (останні були довші за байбараки) доношували, бо збивати сукно з овечої шерсті також не було кому. Та й вівці в селі ніхто не тримав, бо не було де їх випасати, думали лише, щоб стало корові, бо вона була годувальницею сім'ї.

На ноги шевці ще могли пошити чоботи з ялової шкіри та з боксу (тонкої блискучої шкіри). З м'якої свинячої шкіри шили постоли. Вони були легенькі, взували їх з холошами, що намотувались від пальців ніг до колін. Декотрі люди до чобіт одягали рейтки – розширені до колін і звужені внизу штани, щоб краще заходили в чоботи з вузькими халявками.

З приходом москалів почали вже взуватися в кирзові чоботи на гумовій підошві, бурки з галошами, одягати на себе куфайку й куфайкові сподні. Ця одежа була зшита з обшитої ситцем вати і була тепла до тих пір, поки вата не збивалася в грудки або не намокала. А дуже вже бідні робили собі постоли з гуми старого колеса від автомашини і мотали онучі зі старого байбарака чи сардака.

У 1950-х хлопці приносили з армії шинелі й шили з них куртки. У ті роки з'явився й штрукс (вельвет), а також «дідьча шкіра» – дуже ціпка тканина, з якої шили вітрівки й кашкети.

Забув сказати, що старші жінки носили запаски з фартушками, а на голові шілінові хустки. Старші чоловіки носили широкі шкіряні пояси, а на головах у них красувалися клепані, пошиті зі шкіри лисиці й обтягнуті голубим сукном.

Щодо їди, як на сьогодні, то, звичайно, ми голодували. Але на той тяжкий післявоєнний час, коли люди помирали з голоду, а басараби (жителі північної Буковини) валялися мертвими попід плотами – ми, слава Богу, ще не голодували, бо мали картоплю, яка добре родила на Березовах, на татовій пайці.

Для нас туго стало вже після 1950-го, коли в селі зав'язали колгосп. Всю нашу добру землю забрали в колгосп, а нам залишили довгу смужку від тетиної хати під убучі, де була наша хата. Всього нам дали присадиби 0,43 га, з яких частина підмокала, а частина була невгіддям, тут стояла наша хата. Та й решта землі була глинистою, навесні утворювалася груда, яку треба було постійно товкти. Мамі товкти цю груду не було сил і часу, вона мусила за цю присадибу робити в ланці або брати норми – ділянки кукурудзи і буряків, які треба було декілька разів просапати. За це нараховували трудодні й ставили умову – якщо не виробив

норму трудоднів (мінімум), забирали присадибу, що було рівнозначно голодній смерті. На трудодні нічого не платили. Після жнив ми ходили збирати потай колоски, за що, якби піймали, то судили б, але Бог милував.

На присадибі садили мандабурку, сіяли коноплі, коловатні, кукурудзу й буряки, також неодмінно лишали місце на кілька стежок огірків. Біля межі садили квасолю. З кукурудзяної муки пекли коржі й мандабурінники в печі, з крупи варили кашу та на свята голубці. З кукурудзяної муки щодня варили кулешу і їли її з молоком. Влітку кулешу їли з колоченими ягодами та смаженими грибами, а то й саму кулешу, навіть холодну, тільки щоб була. Інколи перед Різдв'яними святами різали порося. Порося тримали, хоч і не було чим його годувати. Як тільки воно підростало, ми щодня приносили кінські галушки, які розпарювали з чиром. А вже коли наступала холодна зима і приходила пора різати це порося, тоді ми ходили щасливі – такої смачної страви, як кулеші зі шкварками, не їв навіть цісар. Згадав,як зустрілися два гуцули з віддаленого села ще за Австрії і питає один одного: «А що, братчьику їсть цісар?» А другий відповідає: «Певно, що самий лий».

Раз на місяць у колгоспному магазині давали муку обойну – житню або пшеничну по 2 кг муки на особу (тоді казали «на душу»). Мама додавала трохи кукурудзяної муки і пекла в печі хліб. Він, такий пахнючий, лежав на столі під рушником, і хоч мама видавала нам по кусневі, але так хотілося ще...

Ненадовго ставало кукурудзів і смальцю. Починаючи від квітня-травня, не було вже ні муки, ні смальцю, не було з чого пекти хліб та робити зарьиду (підливу) до картоплі. Ту муку, що видавали на душу, мама заминала з водою і варила затирку. Ми стояли біля мами і чекали. Якщо ще була картопля, то ми прямо на плиті пекли краєниці –краяли на

кружечки картоплину і ставили на гарячу плиту. Їли здебільшого недопечену. А вже як поспівала затирка, було дуже добре, як долити трохи молока або додати такого делікатесу, як цукор.

Ми ніколи не наїдалися, завжди ходили напівголодні. Ті страви, які мама варила з лободи й кропиви, доповнювали квасом (диким щавелем), заячою капустою (кислицею), потім ягодами, рибою, грибами. Наш раціон доповнювали і яблука (хоч і недоспілі), черешні й печені на ватрі качани кукурудзи, які ламали на колгоспному полі. Цю кукурудзу називали «зуби», качани були більші, хоч не такі солодкі, як домашні. Ще мама варила борщ з квашених буряків, який ми залюбки їли з вареною в мундурі картоплею.

Картопля – це була найперша і найкраща їда, що ніколи не проїдалась. Їли її по-різному: варили суп – т.зв. мандабурка з юшкою, варена-колочена, варена не колочена, варена в мундурі, печена на ватрі, печена на плиті – краєниці, зрідка мама варила книґлі з сирої тертої картоплі.

Особливо раділи, коли надходили великі свята – Різдв'яні (колядники), Великдень. Колядники – це була надзвичайна подія, до них ретельно готувались. Хлопці майстрували вертеп, а мами готувались варити страви на Святий вечір. Одне і друге не обходилось без олії. Соняшникової ще не було, олію тиснули з конопляного сім'я. Ця олія була дуже запашна й зеленкувата на колір. Олійниця в селі була одна, в Михайла Семенового, що жив над скалою. Сам Михайло був низький на зріст, носив куфайку і ватяні (куфайкові) штани, які аж блищали від олії. Кажуть, що коли йшов селом, збігалися пси з усієї околиці. Я запам'ятав цю хату, де була олійниця. До неї ще було далеко, а вже пахло олією. У хаті було дві лавиці, на яких сиділи люди з клуночками, раз у раз подзвонювали порожніми пляшками – чекали своєї черги. Коли я зайшов, господарі якраз обідали –

мали мандабурку з олією та квасним огірком. Мабуть, було смачно, я не куштував, але пахло на цілу хату.

Процес виготовлення олії в олійниці був такий. Сім'я (так називали насіння коноплі) просушували і підсмажували, складали в ряднину і тиснули під пресом. Після того як вся олія витече, ряднину розгортали й вибирали макуху. Її згодовували худобі, але якийсь шматочок ми заховували для наживки. Отже, олію мали свою або вже трохи пізніше купували в кооперативі. Металева бочка з олією була дуже велика. Відкручували кришку і в отвір вставляли з бляхи помпу. З бочки помпували у відро, а звідти вже через лійку наливали в скляні пляшки.

Петльовану муку (вищий чи перший сорт) економили ще з осені. Тоді вже петлювали, але пшениці в селі ні в кого не було, бо ніхто її не сіяв через брак поля. Доводилось білу пшеничну муку купувати. Сухі гриби і сушену рибу мали ще з літа. Так що продукти для передріздвяної вечері вже були заготовлені.

Що ж тоді варили на Святий вечір? Святу вечерю починали їсти тоді, як перша зірка засвітиться, а до вечері треба було цілий день постити. А це нам було дуже тяжко, коли в хаті від печі йшли такі запахи, що аж голова крутилась. А готувала мама все, що тільки було можливо.

Насамперед пшеницю, якщо в кого був мед і горіхи з маком, то робили кутю, але частіше варену пшеницю їли підсолодженою на Святий вечір, а потім доїдали з молоком. Правда, ще за два тижні до свят мама давала нам бляшку пшениці, яку ми по зернинці перебирали.

Підпалку з грибами, присмаченою зеленою запашною олією, – це була найулюбленіша наша страва.

Рибу відмочену, замащену в горщику й засмажену в печі. Рибу відмочували, бо самі її сушили влітку в печі або мала десь ше восени, коли продасть віночок грибів або яблука, то

купувала солену (здебільшого тріску) рибу. Її підвішували на поді, вона так засихала, що неможливо було навіть ножем відрізати. А потім треба було не менше двох тижнів, поки вона відмокне.

Готували ще пісні голубці з кукурудзяної крупи. Голубці були для нас не такими смачними, як гриби.

Ще робили невеличкі пиріжки з грудочкою цукру або кубиками яблука, шо називали крепликами. Та варили вар з сушениць яблук, грушок чи сливок, подавали відварену червону квасолю-кобилиці з варом. А ще пекли пампушки і хрупанники (печиво, що хрумтіло). От і все. Дванадцятьох страв не було, але цих нам ставало, щоб наїдатися від пуза.

А на Різдво чи на Йордан варили студенець і масні голубці. Особливо смачні голубці були на Йордан, коли мама вкидала в них свинячий шлунок.

На Великдень не готували стільки страв, але великодня ковбаса мусила бути. А чи ви їли щось смачнішого? Я ні. А це тому, що її їли лише раз на Великдень.

Перші ягоди (суниці) дозрівали на березі Штефанового і на одному з горбиків у бавках. Я не ждав, щоб ягоди дозріли, достатньо було, щоб запаліли (з одного боку почервоніли). Їх ще не було багато, я збирав їх і встомляв на стрівку.

Коли ми перейшли жити з долини під убочі, я частіше залишався наодинці або з одним з братів. Тоді щойно сходив сніг, як перші квіти – фіявки чи бриндушки були моїми. Я сині крокуси називав бриндушками, синенькі квітки печіночниці – фіявками.

Потім я бродив по траві й спостерігав за ягідками-суничками від самого цвітіння, тому-то й не дивно, що перші ягідки також були моїми. Вдома ягоди мнули ложкою і додавали трохи сметани чи підстояного молока. Коли мені вже було років 5-6, по ягоди з хлопцями я ходив на Максимкове в Стоморґах і аж на Фиштейку, на зруби.

Коли дозрівали черешні, за ними не треба було далеко ходити. Вони росли повсюди – великі й маленькі, ранні й пізні, білі й червоні, м'які й хрустливі. Коли вони зацвітали, вся заріка біліла від їхнього цвіту. А ще коли зацвітали білі та запашні зарості черемхи, в яких заливалися навесні солов'ї – це був рай і годі.

А потім їх не стало – черешні взялися вирубували колишні власники на дрова, бо земля вже вважалась колгоспною, а нових не насаджували, бо черешні й садили в основному на межах та невгіддях.

Стосовно риби, то її в Пістиньці було багато. Клені, марени, струги, щупаки росли великі, а кублі, швеї та мереснице – маленькі. А найбільше в річці було підустви, що могла дно покривати. Під камінням нам попадалися баби та сікси, яких ми не любили, бо вони кололися. Великі струги (форель) водились під греблею і на спаді за млином. На вудку з дорослих чоловіків ніхто не ловив – це був привілей хлопців. Вудки, звичайно були саморобними. Вудилища відшукували в лісі, в корчах ліщини, поплавками служили корки від пляшок, а вже гачки, шовкову нитку, а потім жилку ми купували на заколядовані гроші, або ж на гроші від збору і здачі заготівельникам яблук-дичок. Ловили на плесі великих кленів на черешню, менших на баранцях на коника-стрибунця, на рачки марен, а на черв'яка кублів та швей. Та ще на грубого черв'яка, коли була каламутна вода, то можна було спіймати велику марену.

Отже, дорослі вудками рибу не ловили, бо казали, що тільки пустий (лінивий) ловить рибу, коли є в полі робота. Уже пізніше, коли оженився й жив деякий час у тещі, прийшовши з роботи, пішов з вудочкою на ріку, теща казала: «От Іванко, лиш би на рибі сидів».

Тієї риби, що ловилась на вудку, ставало тільки на смажку (риба з сметаною), що було надзвичайно смачно. Деколи

однієї кулеші було замало. Бо що там риба, коли кулешу брав у жменю і макав її в смажку – це було надзвичайно смачно. Мені й тепер, коли пишу ці рядки, слинка котиться, але що цікаво, старався повторити щось подібне тепер – добре, смачне, але ж не таке. А що бракує? Неможливо повернути те, що було. Тим більше, що смажилося маленьку рибу. Ледь більшу зловиш, то вже треба сушити на зиму.

Кожної неділі влітку ми очікували, коли будуть іти рибарі. Це 8-10 дорослих чоловіків з саками, локатками і два молоді хлопці з бовтами. Саки з локатками закладали нижче за течією, два сильні парубки з окованими залізом бовтами забігали вперед на 20-30 метрів і заганяли рибу в саки. Нам попереду них не можна було йти, ми могли тільки за рибаками йти ззаду та обмацувати підходи під камінням. При сприятливих умовах ми ловили по декілька кілограмів риби, яку чистили, розстелювали на папір, а мама сушила в печі про запас.

Були ще ставки коло Долішняка, де ловились карасі, але нас звідти проганяли сторожі. Проте в річці риба була і смачніша, і було її багато. Восени, коли вона збиралася в ями, все дно покривалось нею. А тепер?

Чому немає риби – причин багато, а серед них чи не перше місце займає саме ставлення людини до природи та беззаконня, що творилось і твориться в нашій державі. Якби в нас в Україні були нормальні закони, а ті, що є, виконували, таких питань не виникало б. А тепер маємо те, що маємо, як любив висловлюватись президент-комуніст Леонід Кравчук.

Та й звірів у наших лісах було багато, судячи з того, як ми відлякували кабанів та борсуків від городів. Кабани чомусь любили своїми рилами збирати щойно посаджену картоплю по рядках. Потім вони переходили на кукурудзяні качани. До них приєднувалися і борсуки, які акуратно гризли

молоді качани. А кабани трощили все поспіль. Для відлякування ми збирали хмиз, щоб запалювати вночі, а також підвішували диски від коліс автомашин, били по них і кричали: гулю-гулю! Цими криками перегукувалися з одного кутка села в інший. Бувало, кричимо, кричимо і позасинаємо, а кабани таки прийдуть над ранок і нароблять шкоди.

Козуль так само можна було часто побачити, хоч і шкоди вони такої не робили. Зайців проклинали, бо ті обгризали щепи, а особливо, коли випадав сніг, а потім трохи відлиги і морозець, то зайці обгризали й гілля щеплених яблунь.

Мисливців багато не було, здебільшого це дорослі чоловіки, що прийшли з війни. І правила полювання не були так регламентовані, як, скажімо, тепер, мисливці дотримувалися своїх, робшіцерських, правил: ніколи не полювати навесні і в червні,коли звірі народжували й виховували молодняк; ніколи не стріляли в самок козулі і в першого з виводка кабанів, бо, як правило, першою йшла самка (льоха), за нею поросята, а самці ж трималися ззаду або збоку. Добути вепра (кнура) було почесно.

Тепер же маса циркулярів і правил полювання, але владці їх просто ігнорують. До лав мисливців масово влилися молоді й багаті чоловіки, які також зневажають правила полювання. У них проривається інстинкт кровопивця, це коли людина вже не може зупинитись і стріляє до тих пір, поки бачить перед собою ціль. Вони абсолютно не думають, для чого це роблять, їм не потрібна дичина як м'ясо, їм потрібне якесь дике задоволення від того, що він це зробив. Я знав одного поважного мисливця, який хвалився тим, що з півавтомата (5-тизарядки) застрелив льоху та четверо поросят, не перезаряджаючи рушниці. Я бачив далеко не бідних людей, що випускали по тваринах усі заряди, незважаючи ні на що.

Насамперед це роблять тепер владці, що приїжджають на джипах з новою зброєю у вигляді карабінів з оптичними

прицілами та багатозарядних автоматичних рушниць. Вони ігнорують писані ними ж правила полювання. У них зовсім немає культури полювання, саме вони стали однією з причин різкого зниження чисельності мисливських звірів. Я потім у цьому на власному досвіді пересвідчився, коли працював мисливствознавцем. Та це вже я забіг наперед, треба вернутися в дитинство.

Я змалку любив і ловити рибу, і шукати гриби. Ходіння по гриби дехто називає тихим полюванням, і я погоджуюся, бо гриби треба вміти шукати. А ще тому, що по гриби треба виходити до сходу сонця, бо якщо ти вже в цей час в лісі, то мимоволі стаєш свідком, як прокидається ліс. Це незабутнє враження неможливо передати на папері, його треба бачити. А коли вже хоча разок побуваєш на цьому дійстві, коли прокидається природа, птахи стараються один попереду одного з піснями, коли рявкне цап, а стадо кабанів, не поспішаючи, гуськом повертаються з жировки. І які тоді недоречні голоси грибників, шо перекликаються між собою. Я це не любив і стараюся шукати там гриби, де менше галасу.

Отже, дуже малим я ходив по гриби біля хати, де мав свої грибовища. У ліс ходив тільки Славко-брат, бо Дмитро хворів на ноги. Йому весь час гноїлися коліна і під колінами. Лікарі казали, що він цю хворобу переросте, так і було пізніше, але тоді він, бідолашний, дуже терпів. Славко в лісі мав грибовища, але я не дуже то пам'ятаю, бо мені весь час бачився жахливий випадок, що з ним трапився.

А сталося ось що. Якось літнього ранку Славко пішов у ліс. Казали, що він тоді носив їсти вуйкові Василеві, але то неправда, бо Василь ніколи би не ризикував дітьми, тим більше своїми племінниками. А того ранку послала його мама до Хаїни. Хаїна (чомусь її так прозивали) була нашою родичкою і час від часу чимось нам допомагала. Вона жила за малою дубиною в Гуцулівці з Лалаком, що мав сина Ми-

хайла. От і тоді Славко мав від неї принести козячого будза і заодно назбирати грибів. Він так і зробив. Михайло Лалак, Славків одноліток, казав йому перечекати, бо чув постріли в лісі, але Славко не послухав. Чи знайшов він ще грибів, невідомо, але, як пригадує він сам, раптом почув: «Стой, стрелять буду». Хлопця взяли за комір, поклали за дуба і наказали стерегти великій вівчарці. Як тільки він ворушився, вона сердито гарчала.

А на той час ішов упертий бій – кулі свистіли поруч і впивались у дуби. Очевидно, одна влучила в собаку, який заскулів і затих. Славко сховав голову і сховався за псом. Коли все затихло, Славкові сказали йти в бункер дивитись, чи є ще живі, але він боявся йти і плакав, кричав. Тоді його взяли за руки і вкинули туди. Більше він нічого не пам'ятає, бо підірвався на гранаті чи на міні.

У бункері було два вояки – мій вуйко Василь і його товариш Микола Атаманюк, це вони вели кількагодинний бій з численними солдатами і енкаведистами, а коли вже не стало набоїв, останні кулі пустили в себе.

А тяжкопораненого Славка солдати знесли на палатці на толоку біля Варвари Їливої. Хтось дав знати мамі, і вона закрила нас з Дмитром у хаті, а сама полетіла туди, а ми, вилізши через вікно, також туди побігли. Славка я побачив чорного та закривавленого. Його поклали на фіру, якою приїхав Кацадивко, і вони з мамою повезли Славка до Коломиї в лікарню. Ми ж з Дмитром, під'їхавши на фірі до Ліщишиної скали, вернулися додому.

Славко вижив! Трохи не рік лежав у лікарні в гіпсі, потім вдома на коштурах. Усе життя брат храмав (кульгав), бо нога в замку котика не погиналася. Осколки виходили все життя, але все ж таки йому ногу врятували. Тепер, на старість, має проблеми, відновлюються старі рани. Не витримує навантаження і болить друга нога.

А Михайло Лалак оженився в Микитинцях, працював у колгоспі конюхом. Нещодавно я познайомився з його внуком Іваном, що справив на мене гарне враження.

Десь за рік після цього випадку я вже сам ходив у ліс по гриби. Дуби в малій і великій дубині мали приблизно 40 років, тому грибів було багато. Ми спочатку з Юриком, моїм колегою, ходили вдень по гриби, але коли побачили, що старі грибники – Іван Максимків, Сафаток, Штучний та інші зранку вже мають повно грибів, не витримали. Встали зранку, ще затемна і чекали на пастівнику, коли ж буде йти Йван. Він втратив руку на війні і гриби збирав у рукав. Дочекались і пішли назирці, щоб знати його грибовища. І таки взнали, хоч гнався він за нами з патиками, ми сміялись і хапали гриби.

Інколи ми по два рази на день носили гриби. Мама тоді розпалювала піч і сушила їх. Шапочки йшли на ярмарок, а корінці та старі гриби їли взимку. А вже тоді наїдались грибів. На смажку йшли малі грибочки, трипітники, молоденькі козарі, голубінки й лисички. Таке асорті надзвичайно смачне.

Я, мабуть, часто буду повторюватись, але люблю це тихе полювання, хоч саме це слово мені не подобається. А ще люблю ходити наодинці і в тишині, коли чуєш щебет птахів, подих вітру у верховітті і бачиш, як зі сходом сонця пробуджується природа, як усміхаються листочки й квіточки. Ненавиджу тих, хто кричить у лісі або голосно вмикає радіо. Як тільки випадає трохи часу, я знову і знову йду до лісу, де в тиші можна помріяти, подумати.

Діти є діти, і як би їм не було важко, за ігри не забувають. У ті повоєнні роки ми, звичайно ж, грали у війну. Були «наші» і «німаки». Ми добре не знали, котрі то «наші», але «німаками» ніхто не хотів бути. Та як було не гратися у війну, коли над головами ще літали бомбовози й істребітелі,

коли ще ми знаходили сумками патрони й гранати, а окопами збирали гриби.

У нас навіть була призначена генеральна битва між хлопцями з Кореї і Сафатової долини з одного боку, а з другого – хлопцями зі шляху. Ми робили з ліщини багнети, Іван Кашелюк, як старший, носив револьвер і командував нами. Ми марширували «московською» дорогою, а з яру на пастівнику шапками носили тверду глину –цолту.

Але генеральна битва не відбулася. Наші супротивники так ретельно готувались до неї, що знайшли боєприпаси й Івана Марії Масиної розірвало гранатою. Я вже казав, що з кулями було легко, ми їх знаходили будь де. Коло шанців знаходили розсипаними. Натикалися на ящики, вщент набиті патронами. А частіше всього знаходили в промасленій тканині.

Якось, коли ми пастушили на Макієшинім над скалою, там, де, очевидно, був спостережний пункт, ми розклали ватру і всипали туди цілий кошик патронів від автомата. Залягли і чекаємо. Патрони почали стріляти, наші мами, які недалеко сапали колгоспні норми, вчинили страшенний ґвалт, прибігли на місце. І хоч втішилися, що ми живі та здорові, все одно добряче перепало.

Слід сказати, що в дитячі мізки, як у губку, втягувалася радянська пропаганда, що через патріотичні пісні, інші джерела, а насамперед через кінофільми, які ми дуже любили дивитися. Я вже згадував, що навіть коли не було грошей. ми примудрялися потрапити на сеанс, і то не по одному разу. У того кіномеханік знайомий чи родич, іншому двоє курячих яєць приносили або ще щось. Згадую, що після кількаразового відвідування «Чапаєва» ми з усією серйозністю переживали, чи перепливе він на цей раз Урал. А «Котовський», «Щорс», «Боженко»?! Надивившись цих фільмів, ми гасали верхи на палиці, вистругували дерев'яні шаблі й

билися ними безпощадно. Стриглись під Котовського, співали «По долинам і по взгорьям».

З «мирних» ігор гралися в палички – два коротких цурпалки, трохи менші за олівець, розколювали навпіл і по черзі скручували їх руками, тоді випускали на землю. Кому всі білі випадали, той ставав королем; кому всі чорні, мусив бути циганом; наполовину – добрий чоловік; три білі, один чорний – суддя; три чорні, один білий – злодій. Як назбирувався повний склад, розпочинався суд.

Суддя питає доброго чоловіка, що злодій у нього вкрав. Той відповідає, що або курку, або корову. Тоді суддя питає в короля, що злодієві присудити. Король велить або їсти землю, або надавати йому щигликів. Присуд тут же виконували. Найгірше доводилось циганові, бо мусив зібрати цурпалки, в той час його били по руках.

І, звичайно, грали в карти, що їх робили власноручно з цупкого паперу. Найчастіше грали в «дурня»або «голої». Коли нас збиралося багато, то грали в очко на сірники, але це нам швидко набридало, та й сірники не в кожного були, часом навіть ділили голкою сірник на четверо, бо ще й курили: спочатку букове листя, а потім і тютюнове листя.

Гралися в ножика. З різних частин тіла, з пальців, носа, голови, треба було опустити ножика, щоб той забився вістрям у землю. Якщо не забився, черга переходила до іншого. Вигравав той, хто перший закінчував.

Гралися і в хованки, або, як тоді називали, хобли. Кричали:»Хобли, хобли, ховайся добре». Робили також з мотуззя гойданки. Одну таку гойданку зробили на Штефановім на черешні. Але тільки гойдатися було замало, і ми дражнились з бараном Штучного. Поки баран розганявся битись, хлопці на гойданці встигали відлітати. Та якось одному з нас не пощастило. Баран його випередив, і бідолашний опинився в лозах. Коли пасли в лугах, любили їздити на

Базишиній, а також на Карпінчишиній козі, яку називали «докторька».

Теплої погоди купалися. Плесо було під Менниковим городом, під Іванюковим і ще трохи під Ліщишиною скалою. Під Менниковим не було дерев, і ми стрибали з берега, але на нас часто кричали, що ми потолочили конюшину. Під Іванюковим була верба і ми стрибали з неї.

Плавати учились так: відштовхуючись від цолти, йшли нюрка під водою поки не втикались у каміння на другому березі. Якщо виринав швидше, мусив по- собачому ляпати руками і ногами, щоб не затонути. А старші хлопці навіть кидали на плесо, стежачи, щоб у разі чого витягти на поверхню. Діватись було ніде, мусив плавати, щоб не затонути.

Купалися доти, доки мами не кричали: «Іване (чи там Юрку), ходи додому, бо верба ззаду виросте!» Якщо ж ми не чули (а це часто бувало), то хтось уже приходив і нагадував, що пора гонити товар. Поки добігали з річки додому, встигали назбирати повну пазуху яблук чи наламити кукурудзи, бо під вечір так хотілося їсти, аж дух запирало. Тоді ми розкладали вогонь і пекли яблука, качани кукурудзи чи бігли в ліс по голубінки.

Після обіду, вже перед вечором, пасли на пастівнику, в бавках, ямках чи кудельках. А зранку гонили в ліс, щоб менше ґедзі нападали, і пасли по дорогах.

Мені треба було пасти дві корови: нашу Пишнолю і тетину Лисаню. Юрко пас корову і телицю Варвари Їливої, бо їхні кози вже пасли молодші.

Поки не приєднали громадські ліси до держлісфонду і не засадили всі полянки в Спаській царині й на Перерівщині, ми гонили пасти туди. І ось який випадок стався. Хоч наша корова не била, але не любила, як хтось чужий стоїть перед нею. Одного разу, коли ми пасли на полянках у Стоморґах, до нас підкрався Якіб, що стежив за громадським лісом. Він

був трошки напідпитку, зрадів, що таки впіймав нас, бо не раз старався, та не міг. Він навіть заспівав з радості:»Добре, хлопці, добре є, добре, хлопці, що ви є». Наше щастя, що Якіб з мотузкою підійшов чіпляти за роги Пишнолю. Короткий розбіг – бах! – і Якіб кулею полетів униз. Він був горбатий, тому котився швидко. Ми коровам по букові – і вже нас нема. Коли ми потім це розповідали, то всі сміялися.

Практикували ми з Юрком дерти в лісі кулак живиці й запалювали на пеньку, смола довго горіла, ми за той час грали в карти. Потім шукали худобу, я біг попри городи в Кривобродах, а Юрко на рипи від Безінського. Корів знаходили вже повних – напаслися десь на городах. Але це було нечасто. Ми дуже старалися, щоб корови напасалися, та ще й рвали траву коровам у мішки, бо таким чином економили час, щоб більше залишалося на купання в річці. А на річці за купанням та за іграми час летів просто неймовірно швидко.

Пізньої осені випасали на городах, тоді пекли картоплю, а дуже дрібну, що її, збираючи врожай, не бачили, настромлювали на патик, хто далі кине. Лише одного разу, коли Николка Менників у свого вуйка взяв шматок дичини, то ми її пекли на вогні. Не думаю, шо м'ясо спеклося, але що було гаряче і смачне, добре пам'ятаю.

Взимку, звичайно, їздили на санках, лижах і коньках. Фабричних лиж чи санок не було, все саморобне, навіть коньки дерев'яні. На обох ногах ніхто не їхав, досить було одної, а другою треба відштовхуватись. Потім вже дехто мав залізний коньок, він був дуже загнутий вгору, казали, що то сніговий, мотузками він кріпився до чобіт, потім палкою закручували мотузок, щоб міцніше трималось на нозі.

Здебільшого їхали на лівій нозі, правою відштовхувались. Добре було їздити по наїждженій кінними саньми дорозі, а на льоду погано, бо та нога, якою відштовхувались, ковзала по льоду.

Санок також майже не було. Робили ґринджоли з дощок твердої породи. Берег треба було накатувати, бо вони не дуже ковзали по снігу, але Рибачків берег, де збирались хлопці й дівчата з долу (нижньої частини села), був накатаний постійно. На чому тільки там не їхали: на санках і ґринджолах, на лижах і просто на кирзових чоботах, а дехто вмудрявся сідати на сумку з книжками, якщо це не була сумка полотняна.

Лижі нам стругав столяр. Він спочатку вистругував їх з ясеня чи явора, потім носки лиж розпарював у гарячій воді – загинав, зв'язував і робив розпорки, тоді сушив. Це було доступно не всім, і лижі переходили від старшого до молодшого. Кріпленням служили в основному прибиті цвяшками смужки твердої шкіри. Пізніше можна було вже купити за заколядовані гроші залізні кріплення з гумовими пасочками. Хто ж не мав нічого, з'їжджав з гори на чому попало.

Потреба в грошах дедалі збільшувалася, а заробити ніде. Тому-то, знаючи, що заколядовані гроші ніхто з батьків не забирав, ми старанно готувалися до Різдв'яних свят. Насамперед робили вертеп, для цього треба було купити кольоровий папір і свічки, все інше робили з підручного матеріалу. Зазвичай брали старі решета – тут треба було лише дерев'яну обичайку. Пробивали чотири квадратних дірки, напроти одна одної. З патиків посередині робили вісь, по якій обичайка мала повертатись. Обклеювали кольоровим папером, всередині запалювали свічку. Щоб папір краще просвічувався, його замочували в олії, внаслідок цього вертеп часто загорявся, тому треба було бути обережним, коли його крутили. Клею, звичайно, не було, робили з муки клейстер. А робити це мусили, бо хлопцям з вертепом більше платили, ніж без вертепа. Більші хлопці, що збиралися йти в «царі», робили велику капличку, з якою ходили гуртом по 10-12 чоловік.

Як же колядували? Підходили до хати під вікно й питали господарів: «Ой, дай Боже, пане-господарю, чи вам можна заколядувати, ваш дім звеселити?» Здебільшого відповідали: «Можна, можна, колядуйте».

Найменші колядували: «В широкій долині сталася новина», «Ясна зоря засвітила». Трохи вже старші – «Що то за предиво, що в світі новина», а ще старші могли заколядувати:»Літо проминуло, листя пожовтіло, а повстанця молодого серце заболіло, родився в неволі і не маю долі, охрестили в лютім бою».

За цю колядку або мали гарну винагороду від «нічних», або мусили драпати від стрибків та енкаведистів. В одній хаті могли заколядувати «Сумний святий вечір в сорок шестім році», в іншій – «...рік новий народився». Совіцька влада вже забороняла колядувати, вчителі і «стрибки» ходили по центральній дорозі і якщо когось бачили зі школярів, то записували, щоб потім у школі поставити «двійку» з поведінки, але малих це не стосувалося. А ходити по вуличках вони ще боялися, бо могли бути й биті від «нічних» чи від старших хлопців. Я насамперед оббігав усі хати на Кореї сам, а потім з хлопцями йшов через кладку за ріку.

Дорослі дівчата й жінки колядували на церкву:»Же, ой рано, рано», «Же, ой на долині, на зеленині». Старші чоловіки, браття колядували: «Бог предвічний».

Пригадую, як мама пряла, колядувала і плакала, а ми її слухали й утішали. Колядувала також на «же» про те, як мати мала одного синка, як вона його звала, як ішов до війська, як вернувся з дружиною і мати частувала його вином, а невістку гірким полином, як обоє випили полину і мати їх поховала.

Щоб іти в «царі», треба було готуватися заздалегідь. Розписували ролі, робили репетиції (проби). Для цього підшукували хати, де б ніхто не заважав. З дійових осіб у «ца-

рях» були два пастухи – одягалися в байбараки, брилі, мали високі загнені палиці. Ангел був у білій повісніній сорочці, з паперовими крилами і волоссям з повісма. Два воїни одягалися в щось солдатське, але недмінно мали бути армійські паски з пряжками й каски, радянські чи німецькі. З ангелом у хату входили царі два або три, вони мали на головах корони. А воїни супроводжували царя Ірода, що носив на голові високий шолом. Були ще жид і циган, якнайгірше одягнуті – жид був з бородою, а циган намазаний сажею.

Першими під хату приходили пастушки, які питали, чи можна колядувати. Царі починали:»Добрий вечір тобі, пане-господарю, радуйся». Після колядки знову ж першими в хату заходили пастушки й повідомляли господарів, що народився Син Божий. Потім вбігали один за одним циган і жид. Циган приблизно так говорив: «Я, хло, циган- циганчук, циганського роду, як ішов до вас до хати, то упав у воду. Замочився, хло, по шию, ковадло пропало». Жид показував свою торбу, в якій було «все, що треба, навіть цукор сам із неба, є кольонська вода» і т.д.

Вони мали за мету відвернути господарів від цієї радісної звістки, але тут входить ангел, за ним царі, які стверджують, що народився Христос, вони несуть йому дарунки і хочуть поклонитись. Тоді вбігають у хату воїни з Іродом, який вбиває всіх немовлят, щоб не пропустити Ісусика. Один з царів (чомусь називали Володимиром) вихоплює меч, б'ється з Іродом і вбиває його. Ірод падає на руки воїнам, які його виносять. Ангел починає співати: «У неділю (суботу) на Різдво зацвіло вино, мир вам, мир вам, добрі люди, ми вже ідемо».

Так царі ходили колядувати з передвечір'ям до самого Різдва Христового і так усі три дні. Гроші збирав «береза» або хтось із дійових осіб. Жид з циганом канючили пампушки чи хрупанники.

Всі були задоволені, хоч хлопці під кінець ледве язиками повертали і ніколи не забували віншувати господарів: «Віншую вас щастям, здоров'ям, цим Христом Рождеством, щоб ви діждали від тепер за рік! Як на небі зір, стільки вам літ зичу, хай у ваш дім линуть золоті літа! Дай вам Боже щастя, здоров'я, поки вашого віка! ХРИСТОС СЯ РОЖДАЄ! СЛАВІТЕ ЙОГО!

Великдень також запам'ятався не тільки паскою і ковбасою, але й веселими іграми навколо церкви протягом трьох днів свят. Дівчата самі, а часто і з хлопцями водили навкруг церкви хоровод і співали великодніх пісень, серед яких найголовніша була: «Ой, на дворі ясно, ясно, відай мороз буде» і «Подоляночка».

Заміжні жінки стояли й сиділи на лавочках під церквою.

Хлопці старалися вилізти на дзвіницю й ставали в чергу, щоб дзвонити у дзвони. А в п'ятницю та суботу ввечері приходили калатати. Робили дерев'яні молотки і били ними по дошках на дзвіниці.

Дорослі чоловіки гралися перескічки і третяка (третій зайвий), а ми бігали біля них, час від часу прибігаючи до мами. Дуже хотілося паски, а ще, може, малесенький кусочок великодньої ковбаси.

Паску пекли живного четверга. Дрова для печі ми готували заздалегідь. Для цього годилися сухі й дуже тверді букові гілляки, які ми ламали з буків у Стоморґах або на Бузьковім ґруневі спеціальною ключкою, в'язали вужевкою в оберемок і на плечах приносили додому.

Ковбасу старалися робити в кожній хаті. І хоч не була вона вже така гарна. В кого була тонка й чорна (видно, перекоптив), а в декого задуже біла, але, мабуть, кожна була смачна, бо дуже смачно пахла.

А взагалі, всі дрова на зиму ми наношували на плечах. У бавках рубали вільхи, носили оберемками після підпалу

крушину та ліщину. У лісі корчували всохлі дерева дуба, граба, бука. Ножівкою відрізали на деревах засохлі вершки й товсті гілки. Але ніколи не різали сиророслі стовбури – не можна було, лісник міг піймати й оштрафувати, а це вже могла би бути біда, бо платити нічим. Ні діти, ні дорослі не дозволяли собі тоді зрізати сиророслі дерева. І це настільки ввійшло в правило, що я собі на ціле життя запам'ятав.

Коли старший брат очуняв після тої страшної пригоди, щоб леда-що заробити, пішов працювати лісорубом. Вони з напарником зрізали дерева, кололи, а потім тесали ободи і клепку (дерев'яні заготовки для коліс). А напарником його був Василь Івана Николишиного. Біля них були відходи, що не годились на ободи, але дрова були з них гарні. Ми з братом Дмитром наношували їх, складали в однометрові полінниці окремо від інших. Восени приїздили з Городенківщини люди (полюхи), привозили на обмін зерно або цукрові буряки. З цукрових буряків гнали самогонку. Держава забороняла це робити, але мусили, бо фірманам, що орали й боронували город, треба було платити чимось, на що годилася самогонка. Пам'ятаю, мама варила самогонку в корчах біля кринички. Я носив з кринички воду в холодник і дивився, чи ніхто не йде з чужих.Слід сказати, що до приходу москалів у 1939 р. самогонку в селі ніхто не робив та й пили набагато менше.

Ось так бідно ми жили, але весело. Ми всі були однаково бідні, тоді ще люди не були поділені на касти – всі були колгоспники. Навіть в анкетах не можна було писати, що народився, наприклад, у родині селянина-бідняка, треба було писати: в родині селянина-колгоспника. Нібито та родина вже була багатшою. Щож, так було, така була тогочасна дійсність.

Коли я через багато років (минуло більш як півстоліття) пробую оцінити теперішній час і той, післявоєнний, то

виникає багато питань. Чому люди жили дуже бідно, але весело проводили час? Чому тепер при достатку люди вовком дивляться один на одного? За гроші, що майже нічого не вартують, здатні на вбивство? Чому один наперед одного рвуться до влади, до наживи, переступаючи через кров і трупи? Чому нас, українців, не об'єднує національна ідея ? Чому ліві так лівіють, шо переходять у праве крило, а праві правують у ліве? Чому?.. Чому?..

Частково знаходжу відповідь, перечитуючи нашу історію. Не хочу вірити в той пресловутий «менталітет» українця. Не згідний з тим, що все винні москалі.

Неодноразово буваючи в селі, я чую скарги людей про те, що чужі забирають шутер з ріки, що хтось виглушив рибу електрострумом, що хтось стріляє дичину вдень і вночі, влітку і взимку, що вирубують ліси і залишають після себе захламленість... Ставлю одне й те ж питання: «А що ви особисто зробили для того, щоб це припинити?» І дістаю одну й ту ж відповідь: «А чого я? Хай тим займається влада, міліція, прокуратура. Я –хто? Я малий чоловік. Моя хата скраю, я нічого не знаю».

А тепер спробуймо розібратися, хто буде тим займатися.

Влада? Ні! Бо вона має з того прибутки. Влада злодійська, але ми її вибрали.

Міліція? Ні! Бо вона сама «кришує» найбільші злочини. Прокуратура? Також ні! Бо вона працює в спілці зі владою і від влади залежна. Ніхто не прийде до нас тримати порядок, як не ми самі! А в який спосіб? Це вже вибирати нам.

У 1951-ому мені виповнилося шість років, а Юркові, моєму товаришеві, сім. Юрка віддають до школи, а я не лишаюся його. Привели й мене, але Юрка прийняли, а мене не хочуть записувати. Я сів на поріг школи і заплакав, та так плакав, що директор школи не витерпів, взяв за руку, при-

вів у клас і сказав:»Хай вчиться, якщо так хоче до школи». Так я вступив у перший клас Микитинецької семирічної школи, як пізніше писав в анкетах та автобіографіях.

У 1-4 класах я вчився в кооперативі. Спереду був магазин, а ззаду – кімната, де паралельно вчилися 1 та 3 клас, а потім 2 та 4 клас. При вході була криниця з колесом, а позаду невеличкий садок, де ми гралися на перерві. Першим моїм учителем був Юрій Миколайович Мельничук, родом з Трача. Дуже строгий учитель – міг боляче вдарити лінійкою по долоні, добряче посмикати за вухо та ще й указкою потягнути. А ще він на перших порах, коли не був жонатий, міг розгорнути газету і смачно жувати ковбасу, що нам аж слинка котилась, бо ми ковбасу тільки на Великдень їли.

З навчанням я не мав клопоту. Багато віршів я вже коло лампи навчився і любив читати казки й арифметику любив. Я мав добру пам'ять і поки хтось з братів голосно вчив вірша, бувало, що я першим його знав. Розвитку пам'яті сприяло й те, що я любив слухати старших людей, слухати, коли читають голосно книжку, та й сам почав читати з п'ятьох років. Так що до школи прийшов 6-річним, вміючи читати.

Мушу розповісти про куріння. У ті повоєнні роки майже поголовно хлопці курили. Училися курити від старших. Не один раз паморочилося в голові, але мусив робити «шлюга»-затягувати дим у легені, щоб почуватися дорослішим. Без цього тебе не вважали за рівного. «Іди до мами, бахуре», – казали зневажливо. А це вже образа, яку не можна допустити. Хотів чи не хотів, а мусив курити в затяжку. Купити цигарок не було за що, то ми курили спочатку букове листя, а потім потерюху. Що це таке? Це коли листя тютюну висихало в кишені й терлося, то його насипали на газетний папір, скручували з такої потерюхи цигарки і курили їх. За тютюном ми ходили з Юрком на Кривоброди, поки жив Юрків дідо – старий Козак, пізніше на фільварку коло

ріки в колгоспі садили тютюн і ми смикали зі шнурів.Також ходили до циганки під скалою, міняли яблука на тютюн. А яблука вибирали щонайкращі, якщо не було в нас, то «зичили» в діда Юлиниого.

Якраз ми цей бізнес зробили і на другий день пішли до школи. Юрій Миколайович сів на парту й посягнув рукою у мою верхню кишеньку, де була «Урочиста обіцянка юного піонера», переписана на папірець. Напевно, я її знав напам'ять, але тепер не пам'ятаю, мабуть, мій мозок відмовився такі дурниці пам'ятати. Він цей папірець витягнув, а за ним посипався тертий тютюн.

Це ще не біда, його там було трошки, але Юрко, що сидів поруч, то білів, то червонів, викликавши підозру в учителя. І вгадав, посягнувши і йому в кишеню, вчитель витягнув весь тютюн. Повну кишеню – я свою пайку вдома заховав, а він приніс до школи.

Усе, уроки закінчилися. Учитель бере газету, висипає весь тютюн на неї і виносить на двір. Нас з Юрком посадили посередині біля криниці, навколо стали всі учні з класу, що повиходили за нами. Нам запропонували скручувати цигарки з газети і курити, якщо не затягнувся димом, то вчитель бив указкою. Курили до тих пір, поки не знудило Юрка, а потім мене. Після того випадку я деякий час не курив, а свою пайку віддав товаришеві, який і не думав лишати курити.

Цигарки в продажу були такі: «Прибой» і «Сєвер» десь по 10 копійок, таку ціну мали сигарети «Памир». «Верховина», «Прима» й «Аврора були по 14 копійок. У Коломиї ще можна було купити «Южниє» по 7 коп., вони були коротенькі. Тоді так говорили: «Южниє» нікому нє нужниє, «Верховина» для селянина, а «Аврора» для прокурора».

У мого двоюрідного брата Юрка Копецького був такий прилад, за допомогою якого набивали тютюном порожні

гільзи. Гільзи можна було купити за копійки, що ми й робили, в Юрка зичили цей прилад, робили папіроси. Вже готові складали в пушку (портсигар) і дуже цим хизувалися.

Просити курити в дорослих не було заведено, можно було й дістати від дорослого: «Я тебе, шмаркачу, покурю». А просили тільки в тих, хто з нами пастушив: Юрко Пазунюків та Іван Максимків. Іванові ми скручували цигарки, бо він однією рукою не міг (хоч і скручував до коліна, та вони виходили грубими). Отож ми йому допомагали, а він пригощав нас за те.

За винятком того випадку з «Обіцянкою», я в школі ніяких проступків не мав, вчився добре, і маму не раз за мене хвалили. Мама завжди казала: «Вчися, синочку, щоб як виростеш, так не бідував, як ми бідуємо». Я її слухав і ці слова пам'ятаю дотепер, але тоді часто-густо під підручником була книжка з бібліотеки, яку я читав замість підручника, що, правда, не заважало мені добре вчитися.

Школа так само не була особливою, школа як школа. Були вчителі, яких ми боялися – це вже згаданий Мельничук та ще, може, Василь Петрович Гасюк. Одних ми одночасно і боялись і поважали – Ганна Кирилівна (дружина Мельничука), Ганна Юріївна та Віра Харитонівна – вчительки математики, української, російської мови та літератури. З одними ми просто дружили, як з Іваном Михайловичем Рибаком, що вчив фізкультуру. І нарешті, Іван Павлович Дзюбей, з якого насміхалися. Тепер мені трохи шкода його, що так з нами мордувався. Але він учив не одне покоління і деякою мірою був і сам винен. Він якось провокував дітей на такі вчинки. Про це знали всі, і хоч я знаю такі випадки, забудемо про них.

Їсти в школі не було що, та й брати з собою не було нічого. Ми підживлялись чим могли. І біля школи була грушка, а вже по дорозі зі школи, то й говорити нічого – все що могли

рвали, збирали. Тоді перший раз ми спробували помідори зі своїм нерозлучним другом Юрком. Городня бригада щойно взялася вирощувати помідори, до цього в селі їх не вирощували, тож ми не могли не скуштувати. До пізньої осені так підживлялись, найпізніше сіяли ріпу, яку вже збирали перед самим снігом.

У п'ятому чи шостому класі Юрка Атаманюка (Поцінґливого) забрали до Косова, в дитячий будинок. Хотіли й мене забрати, але мама не віддала, як не віддала маленького Сенчукові, що хотів мене всиновити. Якби так сталося, то жив би багатше, але не було б уже того, що було, тобто материнської ласки.

Я почав дружити з Василем Микитюком – ми обидва виростали без батьків. У нього був дід, та він з нього насміхався, а це мене прикро вразило. Якось я з хлопцями був у нього на вечері, на якій його беззубий дід дуже кумедно ковтав колочену картоплю. Василь його ще кумедніше перекривляв, поводився дуже цинічно. Він не був щирим хлопцем, як інші, часом вдавав з себе дурника, хоч таким не був. Не подобалися мені його слова:»Кагльинка вбила», коли питалися про його тата. Недовго я з ним дружив. Коли служив в армії, то був у нього в Люберцях під Москвою на хрестинах його сина Михайла, коли він перший раз женився. Я про це вже розповідав, повторюватися не буду.

Розповідь про школу була б неповною, якби не згадати про ще одного жителя села. Ми вже ходили в саме приміщення школи, шо була за 200 метрів від кооперативи. Перед школою було дві хати, через дорогу одна від другої, і власник, якого ми звали Онофрейко, часто переходив дорогу, коли йшов від одної хати до другої. Він носив довге сиве волосся по самі плечі й білу полотняну сорочку поверх штанів. Казали, що коли його стригли, то клали на голову якусь посудину і тільки кінці обрізали ножицями. Та вся річ у

тому, що ми, доліські учні, дуже боялися, щоб він не перейшов дороги перед нами, бо, як правило, після його переходу можна в школі дістати або двійку, або навіть одиницю. Було смішно, бо дехто старався навіть городами цю хату обходити, понад скалу.

А тоді в Микитинецькій школі я подружився з Миколою Іванюком, що завжди був прямим і справедливим. Разом з ним ми перейшли в школу села Спаса, або як вона тоді називалася, Гірська середня трудова політехнічна школа з виробничим навчанням. Після закінчення школи Микола зразу ж вступив у Сторожинецький лісовий технікум, працював за спеціальністю в Яблунівському та Печеніжинському лісництвах. Через свою прямоту і чесність незаслужено страждав. Якось він ударив порожніми слоїками голову колгоспу Оськіна, що не хотів йому видати довідку на паспорт. Сказав правду в очі лісничому, а той довів його, що Микола мусив залишити лісову роботу. Микола, оженившись, купив хату в Сопові біля Коломиї і жив там. У 2011р. його не стало. У чомусь ми з ним подібні, я також за свій характер натерпівся чимало, але пропрацював усе своє життя в лісовій галузі.

А от в Юрка Атаманюка трагічно закінчилося життя. Він проживав у Косові, працював у «Гуцульщині», був одружений із Сонею. Дружив з нею ще з дитячого будинку, але вона вийшла заміж за іншого і народила двох дітей. І все ж таки розійшлася з чоловіком і вийшла заміж за Юрка, який постійно її любив. Доля розвела нас далеко один від одного, спілкувалися не часто, лише кілька років тому мені сказали, що його вже немає в живих.

Але повернімося в школу. Ми були п'яті випускники цієї школи. До неї ходили діти з навколишніх сіл- Доліш-нього, Микитинців, Кропивищ, Трача і Гуцулівки. Учительський колектив був дуже гарний. Завучем працював мій

двоюрідний брат Дмитро Ганцяк, він викладав історію, Надія Володимирівна, його дружина, – українську мову та літературу, математику – класний керівник Микола Олійник. У школі працювало тоді подружжя Гуляїв. Були й микитинецькі вчителі –Федір Вандич і Юрій Микитюк, відповідно військова підготовка та музика і співи. З особливою синівською вдячністю згадую вчителя іноземних мов Жовтанського Володимира Івановича, що в класі вів німецьку мову, а нам, микитинецьким «слоням», – французьку. Крім мене і Миколи Іванюка, з Микитинців ще ходив Юрко Григоришин, що ліз у друзі, коли ми були потрібні, а потім не хотів і вітатись. Був у школі й учитель, з якого також насміхались. Він замість географії, яку вчив, казав: гигиграфія. Та, мабуть, у кожній школі бувають такі вчителі. Ледь не забув згадати, що хімію вчила нашого учня Богдана сестра Катерина Сидоренко (по чоловікові Ґоянюк) – вона, хоч і молода була, але дуже строга і таки заставляла вчити цей предмет.

Ходити до школи доводилось понад три кілометри. Часто тета передавала Дмитрові на квартиру баньку молока. Аж у десятому класі брав у брата Дмитра ровер і їздив ним. Навесні та восени, поки не було болота, ходив через зарваницю, так було трохи ближче, а часто й гриби приносив заодно.

У школі я дружив з хлопцями з Трача Святославом Черпінським, Богданом Семенчуком та ще з Петром Удудом з Гуцулівки. Зі Святославом ми разом заносили документи в Чернівецьке залізничне училище, але через рік після закінчення. Як я перший раз вступав, ще розповім, а тоді тільки тому, що треба було когось довго чекати, я поїхав додому і, повернувши в Сторожинець, здав документи туди.

Школу я закінчив 1961 року. Одержав атестат зрілості тоді, як тільки виповнилося 16. Атестат зрілості отримав, але до самої зрілості було ще далеко. У школі вчився добре.

Не мав усіх п'ятірок, та чомусь і не хотів мати, так що медалі не отримав. Я був один з кращих учнів з математики і себе, очевидно, високо підніс, бо довго не задумувався, вирішив вступати у Львівський політехнічний інститут, на загальнодержавний факультет в Івано-Франківську. До цього далі Коломиї ніколи не був.

Вдома на цей час вже відбулися зміни. Славко женився і жив на Воронці. Він лишився інвалідом після поранення, але пенсії йому не платили – працював лісорубом за копійки. Бідували з Анною, яка робила килими вдома. Та ще почали будувати собі хату. На роботі в лісовому господарстві тоді (та й тепер) платили мало, але дерево на хату він навозив майже без грошей. Здебільшого самотужки на санках, трохи допоміг його тесть, що працював фірманом у колгоспі, та сусід Іван Шинкарук, що працював з кіньми лісництва.

Брат Дмитро через хворобу також не мав середньої освіти і вже одного року зі мною здав екстерном за середню освіту. Пізніше він таки закінчить інститут і буде працювати в цій же школі вчителем історії. Але тоді всі хотіли, щоб я вчився в інституті.

Мама дала мені 10 карбованців. Держава якраз провела чергову реформу, і зі 100 крб вийшло лише 10. Ну як завжди, все для людей. Я поїхав до Івано-Франківська, що лиш недавно став так називатись, раніше був Станіслав. Здавши документи і написавши перший твір з української літератури на три бали, мені, хоч і прикро було, але ж я математик, а письмову математику здавали через два дні. Та після другої трійки я впав у паніку, подумав, що з трійками не пройду, а тільки розпущу гроші, хоч і витрачав лише копійки, бо купував тільки хліб та суп гороховий по 3 копійки. Сам не витримав, і не було кому порадити, забрав документи назад, поїхав додому й віддав мамі гроші.

Пізніше довідався, що з моїми оцінками всі вступили, бо після математики ніякого конкурсу вже не було. Але поїзд пішов, я був удома, на роботу нікуди не міг поїхати, бо треба було паспорта. А паспорт не давали, бо голова колгоспу не давав довідки, таким способом примушували йти робити до колгоспу. Йти робити в колгосп, де нічого не платили, – страшно. Не пішов. А маму попередили, що відберуть присадибу. Взимку відпрацював у лісі, а навесні відновилася справа про присадибу. Ми виорали і завеснували, а нас подали до суду за «самовільний захват землі» – так дослівно називалося висунуте нам обвинувачення.

Це було дико. Вдумайтеся лише: батько загинув на війні, один син хворий, другому немає ще й вісімнадцяти (Славко жив окремо), мама працює в Колгоспі, а тут самовільний захват землі. Я думав, що це творять місцеві владні структури, праведні, що десь там нагорі, нічого про це не знають і досить донести до їхніх вух таку несправедливість, як усе зміниться. І ми написали скаргу самому Микиті Хрущову в Москву. Прийшло повідомлення, що лист доставлено в секретаріат Хрущова, ми вже втішились, що правда «восторжествує», та даремно, нас таки судили. Я вперше в житті зневірився у владі, але тільки в хрущовській владі, в радянську вірив безмежно.

Суд відбувся, мені дали слово, я виступив і, напевно, розтопив-таки кригу на серці судді. Суд визнав, що не було складу злочину. А трохи пізніше почали видавати сільським жителям паспорти без довідки з колгоспу.

Мої дитячі безтурботні роки закінчилися, і перш ніж продовжити писати про своє подальше життя, хотів би доповнити розповідь про тогочасне життя жителів села тим, що не передав, описуючи події через призму тільки мого життя і тільки моєї Кореї. Спробувати відповісти на деякі питання уже з висоти 60-ти- річного досвіду, набутих знань,

спостережень і переконань. Знаю, що це тільки мої погляди і нікому не нав'язую їх, бо вони можуть бути суб»єктивними. Та зрештою, на той час я сприймав усе, що діялося навколо, дитячими очима і вірив у все те, що було надруковано. А надрукована була, м'яко кажучи, не вся правда, а може, навіть зовсім неправда. То вже нині є можливість, при бажанні,звичайно, прочитати про ті правдиві події, що відбувалися тоді, і порівняти з тим, що залишилося в моїй пам'яті.

Я писав про себе, про нашу сім'ю те, що бачив, що відчував на своїй шкірі. Повторюю, що то був не тільки післявоєнний важкий період, то був період становлення тоталітарного режиму в нас, на Західній Україні, з усіма його наслідками. Тяжкі втрати війни доповнювали терор та репресії, що здійснювала влада. Цей період був часом великих перемін, насамперед у свідомості людей. Мені тільки хочеться констатувати ті факти, що відбулися в моєму селі.

Війна зачепила майже всіх жителів села. Велика частина тих, що воювали, не повернулися додому, залишивши в горі своїх діточок, дружин, старих батьків. Друга частина повернулась каліками, що одержували мізерну допомогу, а треба було жити і ростити дітей. Багато було людей з села, що працювали на державній роботі, хто в шахті, хто на лісозаготівлях. На них казали, що вони мали бронь. Їм також було нелегко. Наприклад, ті, що працювали на шахті в Ковалівці, а шахта працювала в три зміни, мусили йти чи в сніг, чи в дощ, чи вночі, чи в свято, чотири кілометри через ліс. Вони втоптали таку стежку, яка ще довго і після закриття шахти не заростала. І платили їм небагато (але платили), і землі біля хати залишали тільки 0,15 га, а все ж таки вони жили краще – і хліб у них був, і до хліба. Та слід сказати, що їхні діти не зазнавались і ніхто не робив різниці між дітьми.

Бронь мали не лише робітники, але й службовці, працівники міліції і енкаведисти, та ще було багато і сексотів, яких спеціально залишали.

Щоб краще все це зрозуміти, треба вернутися трохи назад в історію, і я дозволю собі висловити свої міркування з цього приводу, може, навіть такі, що не всім сподобаються, але, думаю, що на старості маю право на свої міркування і переконання.

Я згадав те, що мені розповідали старші люди – це Василь Юлишин, Федір Копецький, Юрко Пазунюків та Ілько Костів.

Те, що нам вічно втовкмачували, як люди страшно бідували за Австрії і Польщі, які вони були нещасні, м'яко кажучи, було неправдою. Споконвіку так було, що працювати на землі – це була важка праця від зорі й до зорі.

Тільки в наш час праця на землі в розвинутих країнах стала легша, бо запровадили різні машини і механізми. А тоді люди по всіх селах, і в нашому селі, орали, сіяли, сапали, косили, збирали врожаї і тримали коні, корови, свині та птицю. Як звичайно, завжди. Різниця тільки була в тому, що багатими були ті, що працював від зорі до зорі, все життя скуповував ґрунти. Був ґаздою, ходив, як і всі, в холошнях (полотнятих штанах) та зрібних сорочках і тільки на свято собі дозволяв надіти кожух чи байбарак з тонкого сукна та взути боксові чи ялові чоботи. Бідні ж цього не мали. Замість скуповувати ґрунти, вони ходили в шинки та корчми і все, що мали, пропивали, програвали в карти. У багатих були більші хати – дві кімнати через сіни та будівлі для сіна й худоби. Бідні ж мали хатини на одну кімнату та багато дітей, і коли не було що давати дітям їсти, зверталися за позичкою до багатих, а потім мусили той хліб відробляти. Так було споконвіків до приходу нових радянських порядків. Ці порядки полягали в тому, щоби добрих ґаздів не стало, своєї

інтелігенції, якої і так було мізерно, також не стало за одну чи декілька ночей. З ледацюг зробили місцеву владу та сексотів. Пасовища, ліси та землю від людей забрали. А далі забрали й молодих людей на фронт, більша частина з яких не вернулася. А решту виживайте! А як? Це вже нікого не цікавило. Виживали як хто міг. А по-простому, училися красти.

Чи було краще за Австрії? Не знаю. Але так не крали. А як школа? Діти ходили до школи, але не всі, дехто не пускав своїх дітей до школи, а ті, що ходили, то тільки в першу, другу чи ще, може, третю клясу. Інших у селі не було. А до інших шкіл чи гімназій ішли далеко не всі, бо крім плати, треба було дитині мати великі здібності до науки. А частіше батьки не відпускали, бо треба було працювати на землі. Аби знав тільки грамоту, а професором не будеш, казали.

Чи можно було бідному вчитися? Можна було, бо було багато меценатів, які підтримували розумних дітей. Підтримувала й держава, і родина цісаря, видаючи талановитим учням стипендії, інші допомоги. У сільських школах навчались українською мовою, але якщо далі йшли вчитися, до Відня, то мусив добре знати німецьку мову. Але незаперечний той факт, що у Львові за Австрії був відкритий український університет, де навчання відбувалося українською мовою. Скажіть, за 300 років в Україні, яка була в складі Росії, таке було? Та й за радянської влади навчання в інститутах було російською мовою. Сам переконався в цьому, коли вчився спочатку в Сторожинецькому лісовому технікумі, а потім в Українській сільськогосподарській академії.

Вже за Польщі було трохи інакше. Поляки вважали і, до речі, вважають, що то їхні землі, як не по Дніпро, то принаймні по Збруч. А тому хотіли полонізувати населення – насаджували вчителів поляків, які з дітьми говорили тільки польською мовою. Водночас з полонізацією поляки проводили латинізацію – переслідували православну та греко-ка-

толицьку віру, насаджуючи римський католицизм, масово будували костели.

Все це викликало невдоволення українців, яке втілювалося в двох напрямках: радикалізму та націоналізму. Оскільки нашу національну свідомість треба будити, то цим скористалися радикальні партії, передусім КПЗУ та соціалісти.

Люди збиралися по хатах-читальнях, де разом з читанням Шевченка, Франка, інших українських письменників читали прокламації, як добре живеться за Збручем українцям. Люди, не знаючи істини, не знаючи нічого про репресії і голодомори, про геноцид українського народу, вірили в ті легенди. Пропагандисти мали неабиякий авторитет серед населення. Люди читали вірші, співали пісні про радикалів. Я чув ці пісні й вірші від діда Юлиниого, та запам'ятав лише кілька рядків:

Радикали, коби потривали,
Пробудили наших хлопів,
Щоб сіти порвали...
Край не покидали
І за моря не блукали,
З нужди не вмирали...
... Бо наша органа – сардак, кожух, чорна шапка
І червона фана.

Бачите, зачеплено й те, що українці мігрували за океан. Так і було, з села до Канади їздив Михайло Ганцяк, а Параска Лунева виїхала до Австралії. Але тоді не так аж багато виїжджало з села. Наприклад, Михайло Ганцяк заробив грошей у Канаді, вернувся в село і став багачем, що й моя мама в нього служила. Набагато більше виїхало і не повернулися в село за радянської влади. Спочатку багато не повернулося з німецьких таборів, пізніше маса людей не повернулися з совітських сибірів, потім втікали від колгоспу та попадали в різні вербовки і вже в село так само не поверталися.

Жителі села, в тому числі мій вуйко Федір, не могли знати всю правду про так звану революцію 1917 року в Росії, про страшний голод і розруху у 1918-1921 роках, про масове вивезення до Сибіру порядних і працьовитих селян, про страшний голодомор у 1932-1933 роках, коли все зерно, включаючи посівне, було силою відібране в селян, про страшні прояви канібалізму на східній Україні.

Мені в Америці вдалося прочитати об'єктивну оцінку тих подій. В Україні, навіть незалежній, цього не завжди прочитаєш, а тому дозволю собі навести коротко деякі цифри і факти без коментарів:

- за 400 років територія Росії збільшилася в 400 разів;
- за 537 років після Куликівської битви і до закінчення Першої світової війни Росія провела у війнах 334 роки;
- Ф.Достоєвський ще до жовтневого перевороту писав, що на Росію насувається епоха соціальних потрясінь, і якщо вони відбудуться, то це забере 100 млн людей (за нинішніми підрахунками, фактичні втрати в XX ст. становлять 110 млн);
- що Леніна та інших емігрантів-революціонерів було перевезено в опломбованому вагоні через Німеччину і за німецькі гроші був здійснений переворот, коли до влади прийшли більшовики, за це Ленін пообіцяв, що Росія односторонньо вийде з війни або укладуть сепаратний мир, що й був укладений в Брест-Литовську, внаслідок чого кайзерівська Німеччина захопила майже всю Україну з Києвом;
- що тільки 5 із 15 членів першого робітничо-селянського уряду, затвердженого з 7 на 8 листопада 1917 р., померли власною смертю;
- що друга після Леніна в уряді особа Л.Троцький (Бронштейн) заявив: «ми повинні перетворити Росію в пустелю, населену білими неграми, яким ми надамо таку тира-

нію, яка й не снилася ніколи найстрашнішим деспотам Сходу. Різниця лише в тому, що тиранія буде не справа, а зліва, і не біла, а червона, бо проллється стільки крові, такі потоки крові, перед якими здригнуться і збліднуть всі людські втрати капіталістичних війн... шляхом терору, кривавих бань ми доведемо руську (не тільки російську) інтелігенцію до повного отупіння, до ідіотизму, до тваринного стану;

- що прізвище Троцького – Бронштейн і що він мав на рахунку в американських банках 100 млн доларів(натепер понад 1млрд);
- що дід Леніна не був дворянином, а міщанином, бабка була єврейкою, а його самого називали монголо-жидом;
- що Свердлов, Бухарін, Каменєв, Зинов'єв, Молотов, Калінін та багато інших були євреями;
- що поіменний список першої Ради народних комісарів і зіставляння за національністю: 3 русскіх, 1 грузин, 1 вірменин і 17 жидів;
- що поіменний список першого Центрального виконкому: 5 русскіх, 6 латишів, 1 німець, 2 вірмени, 1 чех, 1 українець (Цюрупа) і СОРОК ОДИН жид. Центральна команда ЧеКа: 1поляк, 1 німець, 1 вірменин, 2 русскі, 8 латишів і ДВАДЦЯТЬ ТРИ жиди. Список послів СРСР: 3 русскі і 13 жидів;
- що терор планувався зразу ж після захоплення влади і Ленін не був винятком- збереглася телеграма його в Пензу, в якій він наказав повісити 100 осіб;
- що Сталін, прийшовши до влади в 1925 р., за майже 30 років владарювання перетворив у невільників системи, рабів Гулагу, або тюремну пилюку, не тільки ворогів, але й простих людей, які думали, а тому були об'єктивними, незалежними;
- – що в армії СРСР у роки Другої світової війни перебу-

вало 29,5 млн чоловіків, втрати вбитими -8,7 млн осіб, а втрати, включаючи цивільне населення, становили 27 млн.

- – що тільки 1 із 20 чоловіків, мобілізованих на війну, 1924-1925 років народження, повернувся неушкодженим;
- – що в 1932 р. було експортовано СРСР 18 мільйонів тонн зерна, а в 1933 р.– 10 млн тонн, в той час як в Україні масово помирали голодною смертю;
- що аж у 2007-2008 рр. людство визнало Голодомор і геноцид українського народу.

Все це свідчить про те, що катами українського народу в прямому значенні цього слова стали, поруч з росіянами та українськими яничарами, і євреї. Для останніх, щоб служили вірою і правдою комуністичній ідеї, з благословення Леніна народний комісар війни Лейба Троцький пообіцяв створити в Криму та на півдні України єврейську державу, так званий Новий Сіон. І виродки єврейської національності кинулися з усіх ніг виконувати і перевиконувати поставлене партією Леніна-Сталіна завдання.

Якщо б люди тоді знали хоч частину з того, що відбувалось, то так не підтримували б радикалів, а підтримували б іншу течію, яка була за національну ідею, що починаючи з 1920 років приходила в голови людей. За Польщі національний рух, насамперед серед молоді, став поширюватись, незважаючи на репресії з боку польської дефензиви, незважаючи на Березу Картузьку, куди поляки ув'язнювали всіх, кого підозрювали в націоналізмі. Але це не була масовість, наші люди, на жаль, аморфні й підтримувати національний рух, що переріс у Організацію українських націоналістів, взялися тоді, коли наяву побачили злодіяння червоного режиму в 1939-1941 рр. і нацистського режиму в 1941-1944 рр. Тоді й була створена Українська Повстанська Армія, в якій

воювали за незалежну Україну. Вояками УПА були не лише українці, але й десятки інших національностей. Вони воювали як проти німців, так і проти москалів. Воювали вперто і завзято. Коли німців погнали з України, ці люди пішли в підпілля і далі воювали проти радянської влади. Маючи підтримку в населення, жменьки месників ОУН-УПА діяли до 1951 р. – 6 років після закінчення війни, і могутня радянська держава, маючи найбільшу в світі армію і найбільший репресивний аппарат, без допомоги відщепенців-сексотів нічого не могла вдіяти тим, хто воював за ідею, за самостійну Україну і готовий були померти за свій народ.

Та повернімось у рідні Микитинці, в післявоєнний період. Після утворення колгоспу в селі стали робітники і колгоспники. Серед колгоспників краще себе почували фірмани, та ще певною мірою доярки. Жінки працювали в ланках, а чоловіки в будівельній бригаді. Фірмани себе краще почували тому, що всім треба було орати чи привезти щось і всі до них зверталися. Деякі з них були гонорові й навіть могли когось з нас, хлопців, і батогом потягнути, коли ми чіплялися на розвору під'їхати. Ось декотрі з них, кого я згадую: Дмитро Левіцький (пан), Никола Гарасимів та Юрко Федоріків на Кореї; Михайло П.Левіцької, Юрко Козаків, Михайло Іванюк (Доцьик), Мифтодій, Василь Сав'юк зі шляху; Михайло Слюсарчук та Василь Требіїв з Воронця. Конюхами працювали Михайло Лалак та Шкрибенько, які нас не відганяли, і ми часто приходили дивитися на коні.

Які культури сіяти чи садити в колгоспі, доводили з району. Як звичайно, сіяли пшеницю, ячмінь, овес, кукурудзу, буряки, садили картоплю. Правда, одного року заставили сіяти чумизу, а за Хрущова майже всі поля засівали кукурудзою. У наших краях споконвіків сіяли кукурудзу, бо без кулеші з кукурудзяної муки в нас не обходилося. Але це була не та кукурудза, що сіяли в нас, це були «зуби» – гібриди з

південних областей, які росли в три рази вищі, та й урожай давали значно більший. А те, що не завжди в нас вони дозрівали, нас, хлопців, не обходило, ми до пізньої осені могли пекти шуляки.

Спочатку був дуже низький урожай, потім рясне удобрення та можливість застосувати сівозміни й сільгоспмеханізми поступово врожаї підвищували. І вже на присадибах стали менші врожаї. Зернові косили косами, жали серпами і складали в полукіпки. Снопи возили на тік, де була молотарка, яка приводилася в роботу кіратом – коні йшли по кругу і через паси обертали молотарку. Пізніше вже крутили електродвигунами, а струм вироблявся на колгоспній дизельній електровні. Солому тут же скиртували, і тут я почув і Юрове: п е р е в е р т а й! Зерно простелювали на току для просушки, над ним кружляло безліч горобців та голубів. Найдовше, до снігів, лупили кукурудзу й прикопували кормові буряки. Картоплю видирали сапами, поки Никола Гарасимів вперше не застосував «вертольот»- картоплекопалку, яка викидала картоплю на землю, і школярів примушували її збирати.

Пам'ятаю, один час була городня ланка, яка займалася то капустою і помідорами, то тютюном. Учні зі школи майже цілий вересень, а то й половину жовтня, ходили в колгосп вимикувати і чистити буряки, лупити кукурудзу, збирати картоплю. Чого гріха таїти, набирали при цьому в кишені помідорів та потихеньку тягнули листя тютюну зі шнурів.

Коноплі в колгоспі вже не сіяли, а на початку 1960-их сіяли льон. З ним було дуже багато мороки – його спочатку вимочували у воді, як коноплі, та потруїли всі водойми, а з льону користі не було. Потім додумувалися розстелювати льон на пасовищах, і не було де пасти корови, мусили гонити або в ліс, або в бавки. А досушували жінки з ланки навіть у хаті на печі. Сухі сніпки льону легко займалися і горіли,

як бензин. Люди швидко додумались смалити льоном свині, щоб була м'яка шкірочка.

За роботу колгоспникам нараховували трудодні, по яких наприкінці року за залишковим методом платили натурою. Ці залишки, після того як здали державі, лишили в насінний фонд, мабуть, частину й розтягнули, роздавали людям. Але часто-густо цих решток взагалі не залишалось, тому фірмани й мали переваги, бо мали опалку, в яку щось-таки й заховували і привозили додому, всі інші істинно колгоспники такої можливості не мали.

За Хрущова запровадили грошову оплату, скасували закон «трьох колосків». Наші люди, які до всього звикли, змирилися з цим, зрозуміли систему і вже тягнули не тільки в опалці.

Я вже писав, що ми їли. Те ж переважно їли і всі інші люди в селі. Якщо був урожай картоплі й кукурудзи, то вже були задоволені. Картопля тоді ніколи нікому не проїдалась. А ще були квашені огірки в бочці, бо теперішніх хвороб огірків та картоплі ніхто не знав, і огудиння й картоплиння восени доводилось косити. Отже, картопля з огірками, кулеша – це була постійна їжа, а вже решта – ягоди, гриби, риба, як кому вдавалося. А ше варили квасолю – це була поживна їда, як колись казали, пожиточна. Квасолю з кукурудзяними крупами називали шупенею.

Ходили до Ковалівки по хліб, а найчастіше посилали дітей, бо треба було стояти в черзі. Хліб у Ковалівці був великий, пахнув ще олією з дуже смачною шкуринкою. Через лази до цього шахтарського селища було десь зо три добрих кілометри, і ми ніяк не могли втриматися, щоб не відщепнути краєчок шкуринки.

З розвитком льонарства і появою в магазинах товарів перестали сіяти коноплі, купували або матеріал на костюм, або вже готові костюми.

Дрова привозили фірмани, але не всім. Переважна більшість людей вимушені були дрова носити на плечах. І що цікаво – всі палили виключно дровами, які носили з лісу, але при цьому ліс не нищили, берегли. Ліс був доглянутий, на відміну від теперішнього часу, коли майже всі оселі опалюють газом, а ліси винищують. Всюди в ліс були протоптані стежки, якими люди ходили часом і за кілометр за дровами. Насамперед збирали букове гілля, потім ламали його з дерев ключкою і аж коли вже не було ні одного, ні другого спилювали в землі або корчували сухостійні дерева. Сиророслі зрубували зрідка, хіба на толоці, що вважалась нічиїм, та й збільшували таким чином площі під випас худоби.

Хати будували тільки з дерева, а лісоматеріал або привозили з гір, де були лісозаготівлі, або ж за домовленістю з лісниками корчували дерева так, що знайти місце було важко.

Дуже бережно люди ставилися до толік, де були випаси, правда, перш за все стежили, щоб ці толоки не заростали, бо не було б де пасти худобу. От тому-то було так багато полянок, про які я писав і якими бігав босими ногами.

Я про них згадував в Америці і коли приїхав, мені до болю захотілося пройти по них. І от що з того вийшло. Через бавки, а також Шинківський потік, я не зміг пройти через зарості ожини, які буквально обплели кущі черемхи, чорної та білої вільхи. Я не знайшов ні одної стежини, навіть звірячої. Та що там малі полянки, як великі, наш головний стадіон – пастівник уже майже геть заріс жарнівцем, вільхою та березою, а з трьох боків невпинно насуваються зарості ожини, через які неможливо навіть пролізти. Там тільки брат Дмитро інколи прив'язував корови та Бабчук, що тепер живе на Кореї, прив'язував кобилу, а тепер ніхто. Якось навіть незвично. Там, де трава була випасена вщент, тепер у молодих заростях збирають гриби.

Якось трапилась нагода, і я пройшовся від шутрівки через Фиштейку, Бузький ґрунь, Зарви, Кропивки, малу дубину і Спаську царину до автобуса в Спасі на Городищах. Я не блудив, але надіятись на колись постійні стежки було марною справою. Але все за порядком. Від шутрівки стиглого лісу вже немає – вирубали. Важко сказати, чи ще щось росте на вирубках, одні, добре бачив, ожини(можливо, під ними і деревця є). Біликової дороги, що з'єднувала Фиштейку з шутрівкою, давно немає – там пролягла траса газопроводу і будівельники, що її прокладали, мабуть, і не думали відновлювати дорогу, але, ймовірно, по ній ще тягнули ліс великими тракторами, бо залишились глибокі колії, порослі ожиною й осокою. На потоці, через який ішла дорога на Кривоброди, утворилася двометрова скала, на яку мені довелось залізати. Але через Заріцькі бавки, де вирізані поодинокі дуби, а площа так поросла тією славнозвісною ожиною, що знову ж таки пройти неможливо. Я ж видерся на Бузький ґрунь і через нього зійшов на Зарви. А тут взагалі довелося продиратись через суцільні завали. Навіть знаку не було там, де пролягала стежка, по якій носили оберемки букового гілля з Бузькового ґруня та осколи від ободів з-під Фиштейки. Зайшов у Кропивки, які й тоді були млаковиті, бо близько залягають ґрунтові води і ділянки разом з деревами(як Зарви і Заріцькі бавки) постійно сповзають.

Та це не завадило тут робити «санітарну» рубку. Це така рубка, коли забирають тільки стовбур дуба до крони, а решту залишають напризволяще. Коротше, рубають що краще і що можна продати за великі гроші. А ті дерева, які справді необхідно зрубати, звичайно, залишені. Такого ні одна держава не допускала, навіть і СРСР, що дозволяють собі в незалежній Україні владці.

Страшнувато стає від цього, а ще від того, що землю не обробляють, сади приходять у запустіння, а ліси нищать. А

може, так і має бути? Я постарів і мені ввижається? Може, в мене така туга за минулим? Не вважаю, що це правильно.

Тоді кожний клаптик землі обробляли, він давав віддачу, кожну полянку використовували для випасу худоби. Навіть межі зжинали і траву згодовували худобі. А ми, малими, з лісу траву носили, щоб на полудне згодувати корові й мати вільну годину для купання в ріці.

А сади? Вирубували по берегах корчі й садили плодові дерева. Симчишин зі шляху й Танасій на Воронці, що вміли щепити дерева, були незамінимі в селі люди. І хоч не було спеціальних підвальних приміщень, яблука зберігали до весни, вкриваючи хвойною лапкою і соломою або прикопуючи.

І хоч як жили бідно, хоч як працювали, та все ж знаходили час для розваг. Трохи багатші, серед яких були і фірмани, робили балі, зліжки, коли кожний щось приносив, разом випивали і бавилися. Робили іменини, «били Петра». А от про день народження згадували зрідка.

Навіть було модно мати коханку. Про це знали всі й не завжди осуджували. Так, Петро Марії Іванової мав за коханку Николушиху, а старий Максимко – Ільчиху. Та я малий був і багато чого не знав.

Молодь сходилася на вечорниці, де дівчата пряли або вишивали, а всі разом співали і колядували. А особливо ми,хлопці, любили ходити на толоки лупити кукурудзу. Як тільки господар кошиком виносив чисті качани і залишалась велика купа лупишини, ми в ній гралися з дівчатами та нишком щупали їх за груди.

Хочу ще розповісти про тогочасні весілля, але було б цікавіше, коли б можна було їх порівняти з теперішніми. Постараюсь.

Десь від 1950-го до 1970 –го весілля робили в хаті, де для молодих стояв стіл, а гостей частували здебільшого в стодо-

лі, під навісом або ж на помості. Столи і лавки зношували від сусідів. Починалось весілля як і тепер, із занесенням весільного деревця. Це дійство здійснювалося або під музику тих музик, що грали весілля, або під спів сопілки, на якій здебільшого в селі грав Микола Гаврилюків. Але головним атрибутом був спів жінок «Барвінкової», який завжди закінчувався словами: «Ой дай Боже, в добрий час, як у людей, так і в нас». І ці слова наші люди стараються виконувати й сьогодні. Немає значення, чи є матеріальна змога, чи немає, але щоб не було гірше, ніж у інших людей. Цього вечора, коли заносили деревце, приходили близькі родичі, сусіди. Жінки у вузликах приносили кукурудзяне зерно або крупу. Молоді ґаздині сідали шити вінок, а ґазди стояли надворі та гомоніли, чекаючи, коли вони закінчать.

Після того як пошили вінок і потанцювали з ним, тримаючи його на подушці, всіх садовили за стіл. А на стіл ставили порізаний хліб і приносили печеню – це була підпалка і зверху трошки м'яса, ще могли подати борщ, а от коли вже подавали голубці, то це була остання страва. Замість голубців часом подавали кашу з кукурудзяної крупи. Мисок зі стравами ставили декілька на стіл, з таким розрахунком, щоб до неї можна було дотягнутись. Ґазда або ґаздиня брали пляшку горілки, наливали собі в маленьку чарчину, випивали і передавали чарку статечним ґаздам, ті пускали в рядочок. Чарку не сміли затримувати, бо вона була одна, тож деколи бурчали: «Та пускайте килішок».

У декого були так звані заводини, це коли крім вищезгадуваного дійства музики грали танці й сходилося багато молоді, навіть з навколишніх сіл. Це була значна подія для молоді, бо можна було досхочу натанцюватися. На відміну від теперішнього, на другий день незаміжня молодь на весілля не приходила, а приходили тільки на «виріджіння». Молоді в супроводі музик та молоді йшли до шлюбу. Спочатку бра-

ли церковний шлюб, а коли церкву закрили, то шлюб брали в клубі, де молоді розписувались і танцювали кілька танців.

Як тільки молоді повертались зі шлюбу, на весілля сходилися гості. На приніс жінки знову ж таки несли у вузлику кукурудзяне зерно, а пізніше калачі. Ґазди несли струцні або горівку. Хто з них вважав себе дуже вже великим ґаздою, то приходив з вінком кукурудзяних шульків, що звисав через плечі до землі. У селі це робили Дмитро Левіцький з Кореї та Никола Федунів з Сафатової долини. За стіл гостей садовили, як я вже писав, у стодолі або на помості. Тут і танцювали, коли закінчували трапезу та виносили столи й лавки. Їсти давали те ж саме, але вже побільше, ставили холодець з бурячками, голубці давали з кукурудзяної крупи, а от кашу з рижу або глогазу. Горілки на стіл давали по пляшці й давали на замін уже коли всю випивали. Після того як гості наїлися і починали співати, набивали бочку з пивом. Пиво наточували в збанки та графини й носили до столів. З танців грали гуцулку, деколи польку, краков'як і вальс. Нам, хлопчакам, добре було, як музики грали в стодолі, бо ми вилазили на подрини над стайнею і звідти спостерігали за танцюристами. Парубки не мали права танцювати з ґаздами, їм, як себе добре поводили, оголошували танець для молодих, вони танцювали і відходили набік.

Пізно вночі була повниця. Ґрошей у людей не було, багато в повницю не кидали, приблизно від 5 до 25 крб. Після повниці ставили ще раз за стіл і виносили деревце, що означало кінець весілля. Гостей на весіллях було десь 30-50 пар. А вже аж у 1980-1990 рр. на весілля скликали все село.

Звідки я це знаю? Правильно, я був малий і швендяти по весіллях серед ґаздів не можна було, але я був на весіллі у вуйка Миколи, коли женився Юрко, а також на весіллях на Кореї. Ну а в 1958 р. женився брат Славко. Так що трохи практики набрав.

На весіллях грали в основному музики (крім сільського Андрія Гнатового), Іван Філипів з Хімчина, Вуланець та Ґуджуман з Вуторопів. Здебільшого це були троїсті музики, що складалися зі скрипки, цимбалів та бубна, але у вуторопських музик з'явилася сопілка. На ній грав музикант, що женився з дочкою Федора Мандрика. А вже пізніше в капелі Івана Філипового грали «Ладусі» на духових інструментах.

І от порівняння: через 50 років, у 2008 р., я відвідав весілля в Микитинцях,у наймолодшого Костевого сина Юрка, що женив сина Василя. Я сказав для порівняння, а дуже тяжко порівняти – три весільних доми, кожний з яких розрахований на не менш як на 150 -200 гостей. Гостей на весіллі було приблизно 400, із них десь половина молодих, до 30 років, решта від 30 до 50 років, і лиш одиниці такого приблизно віку, як у мене. І от коли я за 50 років пам'ятав,що подавали за стіл, то тут подавали такі делікатеси із м'яса, птиці та риби, що я і назви їхньої не знаю. А різної випивки стільки багато та такої різноманітної, що дивуєшся, як те поміщається в людей.

Весілля відбувалося чотири дні, ми ж з дружиною були в суботу й неділю.

Їж, пий, гуляй, скільки душа прагне. Правда, деякі традиції залишились – так же заносять весільне деревце. Так же беруть шлюб, але тепер уже в церкві. Так же з приносом приходять на весілля, жінки несуть коробки з цукерками та квіти, чоловіки- пляшку горілки, тут же вони вітають молодих і дарують гроші, десь по 200 гривень на людину. Повниця також є, але тільки для близьких родичів та хрещених батьків, яким молоді вручають подарунки.

Як на мене, то тільки одна негативна риса сучасних весіль у селі є та, що гості приходять пізно ввечері. В Юрка, що всіх просив і попереджував, щоб приходили раніше, гості

зійшлися десь на 10 годину вечора. А деякі взагалі прийшли опівночі.

Крім Юркового весілля, ми відвідали ще одне весілля у двоюрідної сестри моєї дружини Марії, що заміжня за Бейсюком, родом з Пістині. Тут також делікатеси і так же на ніч приходять гості.

50 років, а такі разючі зміни. Невже так люди багато живуть? Живуть багато, та не всі, далеко не всі, але весілля стараються робити багаті.

Юрко Костів справді багата людина. Бейсюк же, спеціаліст від дерева, працює тяжко, далеко від сім'ї і також старається не вдарити лицем у болото. Але й Бейсюк ще може на те заробити. А деякі люди позичають грошей, щоб зробити багате весілля, а потім з дарованого віддають гроші, а молодим нічого не зостається.

То чи потрібні такі весілля? Чи може краще для молодих щось зібрати? Та не мені про те судити, я тільки для порівняння хочу ще розповісти про весілля в Америці, де мені довелося бути, і то не в бідних, у тих, що мають свій бізнес.

І нехай судять інші люди, що можливо прочитають ці рядки іще через 50 років.

На це весілля я потрапив випадково. Зять Василь відмовився йти на весілля і погодився сидіти з дітьми, а Миросі нічого не залишилось, як попросити, щоб я йшов з нею, бо ігнорувати запрошення не можна було – надто порядні ці люди і дуже багато їм допомагали. Вона приїхала за мною досить пізно, і на офіційну церемонію ми не встигли, а приїхали саме вчасно до залу, де мав відбуватися бенкет. Запаркувавши авто, деякий час спостерігали, як з шикарного автобуса виходили молоді та їхні близькі родичі чи друзі.

Молода не розлучалася з пляшкою вина, і хоча була повною (під центнер), було видно, що вона напідпитку, але вона веселила гостей і непомітно було, щоб її хтось осу-

джував. Готуючись до весілля, близькі до молодих шиють собі однакові костюми. На цей раз вони були в чорних костюмах-трійках та чорних крислатих капелюхах зі світлою стрічкою. З правого боку широких штанів звисали золотисті ланцюжки – ретязі. Це виглядало досить-таки ефектно, особливо гарно виглядав сам господар Том – високий, під 2 метри мужчина з широкою, по груди сивою бородою.

На дверях зали вивішено список запрошених. Наш стіл був під номером 17 з загальної кількості 21 стола. Столи круглі, на 8 персон, на кожному з них горіли свічки, стояли бокали з пивом та кавники. Крім цих столів, під стінкою був довгий стіл для молодих та їхніх друзів. Всього десь було під 200 осіб. Коли ми зайшли до залу, майже всі гості пили пиво, яке ще наливали в барі всім охочим. Хто хотів вина чи віскі, міг собі в цьому ж барі купити. Вино поставили тільки на довгий стіл для наближених. Заграла музика, запросили гостей, що ходили по залу, щоб сіли за стіл, і зразу під марш оголосили про прихід молодих та їхньої свити. У шикарних костюмах, пританцьовуючи, попрямували за свій стіл. Після того хто хотів, той вітав молодих, мабуть, щось веселе розказували, бо всі сміялись. За стіл молодих принесли їжу і вино, а тоді, оголошували номер столу, ті гості підходили і брали собі їсти. Страв не було багато – м'ясо індика та яловичина, картопля з порошку, салат, свіжі огірки порізані, журавлина та кукурудза (здається, з консервів), соуси. Потім всім піднесли по шматочку велетенського торта. На столах ще лежали фотоапарати одноразового користування. Будь-який гість міг фотографувати, потім молоді будуть розглядати фотографії. У костюмах з краватками, крім мене, було декілька стареньких, решта хто в чому, але це не заважало їм веселитися. Посуд, звичайно, одноразовий.

Як тільки поїли, посуд прибрали й викинули в сміттєвий ящик. Прибирали тільки бокали. Після цього по-

чалися танці, та ми з Мирославою поїхали додому.

Звичайно, порівнюючи ці весілля, не можна сказати, що все залежить від матеріальної спроможності. Не від багатства залежить, а від менталітету, від традицій і інших чинників. І взяти те чи інше весілля за взірець неможливо. Можна сказати, і навіть весільні гості це кажуть, що можна і треба би готувати скромніші столи, що багато продуктів псується, а це тепер дорого коштує.

Але з іншого боку, читаємо в літературі, що українські й польські пани були настільки гонорові, що напитки і меди рікою текли. А прості люди на селі робили такі наливки, що вже пив би. А за корчми й казати нічого, то це, напевно, в крові нашій. Правда, не настільки, як у північного сусіда, не доходить до одеколону й денатурату, і не дійде, бо українці воліють пити щось смачненьке.

А ще тому, що наша нація століттями перенесла рабство, численні голодомори, велику скруту, а чи не найголовніше – невпевненість у завтрашньому дні. І людина сьогодні викладає все, що має.

А на Заході в минулому люди збагачувались тільки за рахунок власної праці, і в них такий виробився імунітет – берегти кожну копійку.

Але хіба це так важливо? Всякий народ так веселиться, як йому хочеться, кожний по-своєму. І добре, що веселиться.

У Микитинцях в 1950-1960 рр. також уміли веселитися. Я вже писав, що люди справляли поливачки, балі, зліжки, «били Петра». До речі, Петра справляли на природі. На землі робили хрест, зрізуючи дернину, сідали навколо і набувалися.

Молодь кожної неділі організовувала танці, забави. Але забава не була аж до ранку, як у пісні співається. І починалася не опівночі, а десь зразу як спадала спека влітку, а взимку

і обідньої пори. На забаві грали професійні музики, або як їх тепер називають, троїсті музики – скрипка, цимбали і бубон.

Це були вже згадані мною Андрій Гнатів та Іван Філипів з Хімчина.

Що ж модного вони грали, крім гуцулки та вальса (фокстрот тільки-тільки входив у моду)? Грали співаний краков'як:

Штири коні у возі,
Штири за стаєньков,
А чотири поїхали
За моїв миленьков.

Цей танець був цікавий тим, що перед музикантами могли танцювати тільки ті, що вміли співати, бо музики зупинялись і танцюрист мусив проспівати куплет у тон танцю, а потім музиканти далі грали.

Дуже любили польку: А то полька, легкий танець,
Хто не вміє, той засранець.

Ще танцювали яблочко, явно запозичене у сусідів:

Ех яблучко, куда котишся,
Попадьош на базар – не воротишся.

А коли був на весіллі старий Вінтоняк, що жив на Рівнях, то він вів «цвичок», де танцювали самі хлопці. Він вводив у танці пожвавленість. Пізніше вже командував у танці «голубка», який ще дотепер танцюють. До речі, він був непересічною людиною – вмів примовляти, палити «ружу»... Я до цього скептично ставився, але коли мене припекло, лікарі не допомагали, а він спалив «ружу» і мені за півгодини полегшало, то вже більше до цього я скептично не ставився.

Згадуючи той період, не можу не згадати, як люди в селі любили співати. Співали на забавах, на весіллях, співали перед клубом і по дорозі з клубу, співали навколо

церкви на Великдень і колядували всі Різдвяні свята. Співали поодинці й групами. Я так за піснями вже був скучив, що буду довго пам'ятати, як з братами та шваґрами співав на весіллі у Юрка Костевого, а все дякуючи Піґулякові, що запам'ятав багато давніх пісень. На весіллі співали і за столами, і після столів, збираючись групою з 10 осіб. Як тут не згадати Юрка Гасюка, Дмитра Рибака, Юрка Ганцяка! Це вони заводили пісні й тягнули першими голосами так просто, ідучи додому дорогою та побравшись за плечі. І які пісні! Мало тепер таких пісень співають. Ми, бувало, їм підспівуємо, але вони нас відганяли, щоби їм не заважали. Тоді ми марширували й співали «По долинам и по взгорьям», а ще про «муху-цокотуху».

Ні, ми, звичайно, і ту знали пісню, що Микола Юрів співав п'яний:

Ти Никола, я Никола,
Оба смо Николи,
Тебе били коло церкви,
Мене коло школи.

А цю не знаю, чи Іван Юрчишин співав, чи Іван Павлишин:

Ой, стрілєли два до мене
З ліворвера в мене,
Я сховався за явора,
За листя зелене.

Інтересні були ті роки – голодні, холодні, але веселі. А чому веселі?

Тому, що ми були малі й нам здавалось, що в нас буде все. Так ми вірили в «світле майбутнє», так ми дивились на світ крізь рожеві окуляри.

Що б я хотів, щоб в Україні переймали від Америки, то це вміння вітатися й всміхатися. Тут вітаються і зовсім незнайомі люди.

Я вже в думці також посміхався, як уявив собі, що якби чоловікові всміхнулась молода жінка, то дружина зразу спитала б: «А звідки ти її знаєш?» Хоча це могли б бути зовсім незнайомі люди.

Тож вітайтеся один з одним, неодмінно всміхайтеся – і життя здасться кращим.

Я впевнений. Спробуйте.

Ганцяк Василь Юрійович –станичний УПА. Копія з портрету, який моя мама, а його сестра Параска Карп'як (Ганцяк), зберігала під образом понад 40 років

Атаманюк Микола Васильович – помічник станичного

Автор з братами Ярославом і Дмитром 40 років тому

Ті ж персони 10 років тому

Ті ж тепер 07.07.2014

Учні та вчителі Микитинецької школи в 1955 році

Любіть Україну, як сонце, любіть,
Як вітер, і трави, і води, 136
В годину щасливу і в радости мить,
Любіть у годину негоди!...

Любіть Україну у сні й наяву,
Вишневу свою Україну,
Красу її, вічно живу і нову,
І мову її солов'їну....

Любіть у коханні, в труді, у бою,
Як пісню, що лине зорею...
Всім серцем любіть Україну свою –
І вічні ми будемо з нею!

В.Сосюра

ІСТОРІЯ МОГО КРАЮ

ПЕРЕДМОВА

Я все своє життя любив читати історичні романи, інші книжки, в яких розповідається про історію України. Потрохи вже мав уявлення про історію в цілому України, але про історію свого краю, історію прикарпатської землі, Галичини не знаходив ніде. Власне, я й не звертався в архіви, крім коломийського. А тут мені прямо відповіли, що даремно шукаєте, архіви згоріли в радянський час. У радянській Україні взагалі не могло бути мови про копирсання в минулому. При незалежній Україні, крім виданих деяких раніше заборонених книжок мені також нічого не попадалося. Дещо більше я прочитав книжок української діаспори в Америці. Вони багато дечого відкрили мені такого, що я і не міг додуматися. Але це все було в цілому про Україну. Про історію Галицького краю до мене доходили тільки скупі, короткі факти.

І от одного разу, зустрівши мене в церкві в м. Міннеаполісі, пан Полець, з емігрантів Другої світової війни, знаючи, що я люблю читати, позичив мені одну книжку. Ця книжка розповідає про історію декількох родин, вихідців з села Бунова на Яворівщині Львівської області. Створена вона на основі архівних матеріалів, церковних записів, історичних джерел та спогадів.

Читаючи книжку, роздивляючись світлини, я звернув увагу на мапи. Мене дуже приємно вразило, що на всіх мапах є мої родинні місця, Галичина включала в себе як Яворівщину, так і Коломийщину, Косівщину. Значить, історія цього краю одна. Значить, і я зможу по мірі можливості зібрати матеріал і попрацювати на цю тему. Нехай це буде тільки для моїх нащадків. Однак надіюся, що не тільки мої внуки зацікавляться написаним, а знайдуться ще такі люди, яким не байдужа історія свого краю. Без знання історії не-

можливо судити про теперішні стосунки між тими ж таки українцями Сходу і Заходу, Півночі й Півдня. Я ніколи не звинувачував би своїх ровесників і людей молодшого покоління в тому, що вони не знають досконало історії свого краю, бо не всі мають можливість знайти історичні матеріали. Але молоді люди віком 30 років і юнаки зобов'язані знати історію краю, бо інакше ніколи не збудуємо свою ні від кого незалежну державу. У час інтернету це досить легко, бо якщо вже я, немолода людина, при допомозі добрих людей освоїв той мінімум знань комп'ютера, що можу виходити в інтернет і шукати необхідну літературу, то що вже казати про молодих. Я всю інформацію в основному і брав з інтернету. Там детально описано весь визвольний рух українського народу і взагалі всю історію України.

Тоді виникає справедливе запитання: а для чого я трудився, якщо все можна взяти з інтернету? Річ у тому, що там надзвичайно багато матеріалу і не в кожного вистачить терпіння, часу. Я багато потрудився і багато затратив часу на те, щоб можна було за декілька годин відновити в пам'яті славні дати нашої непростої історії. Переконаний, що потрудився недарма. Те, що я збирав по крупинках з величезного обсягу літератури, прочитає і старий і малий. А це вже немаловажно, бо, повторюю, чим більше людей буде знати історію свого краю, тим більше стане істинних патріотів, тим швидше ми збудуємо свою Державу, тим менше зробимо помилок при її побудові. І це буде мій посильний вклад у те будівництво.

Недавно відбулося славне свято, 1025-а річниця християнізації Русі та створення в ній Церкви Христової, провіщеної св. Андрієм Первозванним. Ми побачили, що це свято велично святкують у Московському патріархаті. Церкві, яка була створена в1448 р. і яка в 1948 р. святкувала своє 500-ліття. А ще якщо врахувати, що вона ще 141 рік не була

ніким визнаною, то відлік її існування слід починати від 1589 р. А в 1988 р. ця церква святкує вже 1000-ліття. Це інакше як московською арифметикою не назвеш.

Нема в світі жодної Церкви, права і честь старшинства якої були б украдені на шість століть молодшою від себе. Як і немає такого народу, який би впродовж кількох століть старанно вивчав не свою власну історію, а ідеологічні міфи держави-імперії, в яких не було місця не тільки нашим історичним надбанням, але й самим, трактованим не як самобутній давній народ, а як «племя», «ветвь» чужого народу.

Я вирішив виписати історичні факти в хронологічному порядку: від прадавніх часів і княжої пори до наших днів. От і це також спонукало зібрати факти історії Галичини з доступних матеріалів і книжок, включаючи і цю позичену книжку, та багато іншої літератури й джерел зі всесвітньої мережі.

При цьому я тільки задаюся метою донести до своїх потомків ту частинку правди, до якої тільки на старість дійшов.

І, нарешті, найголовніше – ці рядки я пишу в той історичний час, коли в столиці України Києві відбуваються події, до яких не байдужий весь світ. Тільки подумати – на мітинг зібралося більше мільйона людей!!! В той же час ЗМІ Росії розповсюджують інформацію про те, що ці люди зібралися начебто на гроші США. Скажіть, люди добрі, чи можна одночасно купити мільйон людей?

А чому зібралося стільки людей? Яка рушійна сила змусила покинути теплі домівки і виходити на Майдан, де і сиро, і холодно і голодно? І це навіть не національна ідея тримала лідерство. Чому людей приваблюють європейські цінності, а сама думка про східноазійські партнерства примушує організм здригатися? На ці та інші питання треба шукати відповіді в історії, починаючи з самого зародку істо-

рії України. Треба цілком усвідомлювати ті скупі відомості давньої історії і знати, від яких саме племен творилася та чи інша нація. І в чому саме, на якому підґрунті будуються протилежності? І, зрештою, чи зможе «істинно русский человек» обійтися без випивки і простояти на морозі цілу ніч, ще й співаючи пісень? Хто може дати стверджувальну відповідь на це запитання? А українці стоять і співають не одну лише ніч, але тижнями і місяцями. Це значить, що відмінності існують, а корені цих відмінностей треба шукати в історії та історичному відтинку часу, в якому формувалася психіка людей. В англійській мові є такий вислів «Brain damage», що означає «ломка психіки». А тепер задаймося питанням: скільки часу ця «ломка» проводилась на Східній і Західній Україні? Відповідь, звичайно, не забариться. З часів Хмельниччини на Східній Україн та від «золотого» вересня 1939-го на Західній. І маємо вже готову відповідь на питання, чому на Євромайдані в центрі Києва переважають люди, які приїхали із Заходу. А що така «ломка» була, то це безперечно. Про це мені не треба читати в літературі, бо я це переніс особисто. Потоки пропаганди на голови людей лились безперервно. Особливо психіка страждала в дітей, бо вони з пеленок виховувалися на прикладах Павлика Морозова, на прикладах «старшого брата», на прикладах вихваляння брехні й замовчування правди. Про те, що був визвольний рух нашого народу за самостійність, героїчну боротьбу і смерть цвіту нації починаючи від Крутів і закінчуючи створенням визвольної армії і загибеллю останніх підпільників уже в 1950 роках, рідні батьки, під страхом смерті на каторзі в Сибіру, боялись навіть пошепки говорити своїм дітям. Звідки нам, малим хлопцям, було про це знати, якщо навіть у книжках не можна було про те прочитати. Зате ми знали, як співати «Лєнін всегда живой» і «По долинам и по взгорьям». Ми

знали, що якщо б не був «золотий вересень», ми були б рабами німців чи інших імперіалістів. Нам казали, що ми «вільні в сім'ї єдиній», а ми були безправними рабами. Ми мали право безплатно працювати в колгоспі, навіть паспортів нам не видавали, бо навіщо рабові паспорт – раб повинен тільки працювати, працювати і працювати.

А коли нам Бог дав незалежність без боротьби, ми не вміли її пошанувати. Нам потрібно було десятиліття, щоб збагнути, що дали владу бандитам, які потихенько тягнуть нас у східне ярмо. Щоб ми почули себе національно свідомими людьми. Щоб стали У К Р А Ї Н Ц Я М И – треба боротися й боротися.

Вражає до сліз, коли бачиш, як сотні тисяч людей, запаливши ліхтарики, не одну ніч співають гімн України, коли з представниками всіх конфесій моляться за Україну.

Хочеться, незважаючи на солідний вік та тисячі й тисячі кілометрів, їхати на Майдан, ставати поруч і співати гімн, молитися за Україну.

І не треба ображатися на тих, хто платно чи безоплатно приїхав зі Сходу й Півдня України – їх не тільки змусили. Тут частково спрацювала ця «Brain damage», що діє вже понад 300 років. А ще не можна забувати, що мільйони і мільйони українців були замордовані голодом у 1932-33 рр., а в їхніх оселях поселились потомки «старшого брата», що аж тепер проявляють свою ненависть до українців.

З прадавніх часів і до наших днів ми відчуваємо загрозу зі Сходу. Від печенігів і половців до тоталітаризму та великодержавного шовінізму.

Чому саме різний менталітет у західних та східних українців? На всі ці питання має дати відповідь історія. І хоч історія одних теренів може відрізнятися від історії інших, ми зобов'язані знати їх і вміти поєднати в одну – І с т о р і ю У к р а ї н и, бо УКРАЇНА в нас одна. А історія її регіонів різна

тому, що споконвіків Україна була роздроблена. Її старалися розтягнути вороги зі сходу і заходу, півночі і півдня. На загарбаній території насаджували свої порядки, свою мову, свої звичаї, свою культуру лише насильницькими методами. Одні це робили більш жорстоко і досить тривалий час, інші м'якше і коротше.

А ще треба сказати, хоч і боляче про це говорити, про те, що в нас рідко була одностайність у поглядах. Нас не об'єднувала національна ідея, яка так необхідна народу для будівництва держави. Якщо уважно подивитись на історію України, то побачимо, як окремі групи людей тяжіли до чужоземців, але щоб хоч трохи задовільнити свою амбіцію. Я тільки нагадаю про «татарських людей», які не хотіли визнавати свого князя, а визнавали татарських ханів. Так в історії і повелося, що окремим групам людей краще було визнавати сусідів, ніж своїх вітчизняних повелителів. Одні тяжіли до Польщі, інші до Москви, до Угорщини, до Литви... Одні були радикальні й боролися проти всіх загарбників, інші чекали від них милостиню і хотіли доброго царя, щоб дарував їм незалежність. Люди чомусь постійно забувають про свою ж поговірку, що «лише в мишоловці сир безоплатний». І постійно наступають на ті ж граблі, повернуті зубцями вгору.

Ми не вчимося на своїх помилках і втрачаємо найцінніше – нашу державність.

Так через міжусобиці між князями втратили Київську, а потім і Галицьку державу; через розлад і непорозуміння між гетьманами втратили козацьку державу; через неодностайність у поглядах між вищими ешелонами влади втратили вже проголошену і визнану багатьма країнами Українську Народну Республіку. У нас не було одностайності у визвольному русі початку Другої світової війни, коли ОУН розкололась надвоє. І що найгірше, наш народ не усвідомлює або

ігнорує свої помилки, окремі групи людей вважають, що тільки вони завжди мають рацію, ніколи не хочуть визнавати своїх помилок.

Я не можу судити про правильність поглядів тих чи інших груп людей, але хочу навести тільки один приклад: якось мені довелося розмовляти з представниками української діаспори – це були два літні чоловіки, одному з них було 105 років (цей чоловік невдовзі після нашої бесіди помер), а другому 95, але обидва володіли надзвичайною для їхнього віку пам'яттю. Обидва були членами ОУН і дотепер клянуть ім'я Бандери, що, на їхню думку, розколов надвоє цю організацію. Вони дотепер вважають, що Мельник мав рацію, і навіть не мають рації теперішні послідовники Бандери. Я лише подивувався, але свою точку зору їм не виказав, тобто боявся, що в такому поважному віці вони можуть перехвилюватися. Та все ж одержав у руки книжку, яку написав один з них, а другий до цієї книжки написав передмову. Книжка містить спомини саме періоду Другої світової і особисто про автора. Я надіюсь процитувати їхні погляди в розділі, що описують той період. І ще раз наголошую, що не можу про це судити особисто, нехай судять про це факти, викладені в історії.

Насамкінець хочу сказати, що нема одностайності й взаєморозуміння в Україні і тепер, через те що одні все-таки далі схиляються на бік півночі й сходу, звідкіля Україні завжди загрожувала небезпека.

Але надія на одностайність у національних поглядах на свободу і демократію ще не вмерла. Не вмирає ще надія, що всі українці, що збираються вже понад два місяці на Майдані, здобудуть таки перемогу. Слава Україні! 31 грудня 2013 р.

Недавно почув і записав одну колядку, складену в діаспорі на мотив колядки «Нова радість стала», з такою ж назвою, і не стримався, щоб не подати тут:

Нова радість стала, яка не бувала,
Над полями України пташечка літала (2 рази).
Пташечка літала, нам звістку принесла,
Що Вкраїна не пропала, що Вкраїна вскресла (2 рази).
На Різдво раненько сніжок налітає,
Мати з дітьми із Сибіру батька виглядає (2рази).
Діти ревно плачуть, де наша родина,
На Сибіру висипана висока могила (2 рази).
А на небі зірка, ангели літають,
А на землі від гарматів гори ся здригають (2 рази).
Не лиш від гарматів, але ще й від мінів,
Бо вороги хочуть взяти від нас Україну (2 рази).
А на небі зірка, сонечком сіяє,
А на землі наших братів кров ся проливає (2 рази).
Український тризуб, українське поле,
Вже не буде в Україні мило так ніколи (2рази).
А Пречиста Діво, принеси нам з неба,
Та дай же нам ту свободу, якої нам треба! (2 рази)

Не думав, що проти мирного Майдану застосують зброю і проллється кров, що загинуть молоді люди і залишать сиротами своїх діточок, осиротілих батьків. Думаю, що всі ці події ввійшли вже в славну історію визвольних змагань українського народу і напишуть про це спеціалісти та історики, я ж тільки запишу той вірш, що прослухав його зі сльозами на очах:

Мамо, не плач, я повернуся весною,
У шибку пташиною вдарюсь твою,
Прийду на світанні в садах із росою,
А може з дощем на поріг упаду.

Голубко, не плач,
Так судилося, ненько,
Вже слово, матусю, не буде моїм,
Прийду і попрошуся в сон твій тихенько,
Розкажу, як мається в домі новім.

Мені колискову ангел співає,
І рана смертельна уже не болить,
Ти, знаєш, матусю, й тут сумно буває,
Душа за тобою рідненька щемить.

Мамочко, вибач за чорну хустину,
За те, що віднині будеш сама,
Тебе я люблю і люблю Україну,
Вона, як і ти, була в мене одна.

«Та дай же нам ту свободу,
якої нам треба!»

Частина перша

Україна від прадавніх часів

НАШЕ І М'Я

Нікуди правди діти, первісна назва нашого краю та всього народу «Русь» і «руський»; цю назву залишили нам по собі оті «варяги», шо при їхній допомозі ми зорганізували першу Українську державу, та з назвою їхнього племені виступали більш як тисяча літ тому на історичний обрій. Назва пережила «варягів» і вживалася на означення нашого краю і народу продовж цілих віків, поки в половині XVII сторіччя не прийшла їй на зміну нова: «Україна», «український». Раніше ця назва уживалася для означення пограниччя нашого краю. Відтепер починають уживати її на означення цілого краю, народу та створеної ним держави.

Ця переміна сталася в ту пору, коли нашу первісну назву, наше національне ім'я «Русь» засвоїли собі москалі. Новозорганізована Козацька Республіка (Гетьманщина) була примушена прийняти назву, відмінну від рідної, але присвоєної москалями назви. Бо відмінний від московського був український народ, як різнилася була його відроджена культура, громадський лад та політичні ідеали.

Праісторія

Давним-давно, мільйони літ тому, була наша земна куля така розпалена маса, як сьогодні сонце. З часом вона почала охолоджуватися й покриватися зверху твердшою «корою».

В своєму глибокому нутрі не захолола вона й до сьогодні. І тепер переливається в земному нутрі розплавлена маса, шо час від часу проривається на поверхню землі крізь отвори, що їх звуть вулканами. Такі вулкани були колись і в нашому краї, на південних схилах Карпат.

В міру того, як земля охолоджувалася, її поверхня коробилася й тріскала, через що утворилися на ній гори, долини та впадини. Найбільш низькі площі наповнювалися водою, і так утворилися моря та озера. З часом покривалася земна поверхня намулом, шо його приносили води, які бушували по ній, покривали земну поверхню звалищами каміння, що їх несли з собою льодовики з Півночі, та пісками, що їх розносили вітри із вивітрюваних скель. Врешті земний пил, нанесений вітрами, й перегнилі залишки давніх рослин покрили земну поверхню нашаруванням, що залежно від складу і товщини є більш або менш плодовитим ґрунтом для земної рослинності.

Найдавніші сліди людського життя на українських землях походять із доби, яку наука назвала «старшою кам'яною добою». Почалась вона від часу, коли північні льоди

почали танути і відступати на північ. Клімат на той час був холодний, а тому жили в ньому разом з людиною такі види тварин, які могли пристосуватись до холодного клімату (мамонт, печерний лев та інші). Люди того часу не знали ще ніяких металів, не вміли виробляти глиняного посуду, а з тим і варити їжу, не вміли будувати хати, тому жили в природних печерах. Їхнім знаряддям і зброєю були каменюки, сяк-так пристосовані до вживання. Правда, людина «старшої кам'яної доби» мала вже за собою одне велике досягнення: вона вміла добувати й утримувати вогонь.

Нова кам'яна доба, або неоліт, шо прийшла на зміну старшій, тривала довго. Клімат уже значно потеплішав, змінились рослини і тварини – вони стали подібні до сучасних.

Царями звірів стали олень, зубр і тур, а люди не жили вже з самого мисливства та риболовлі, але й з хліборобства.

В цей період на українських землях поширюється дуже високо розвинута трипільська культура. Межі її поширення простягались до Галичини, про що свідчать розкопки в Кошилівцях поблизу Заліщиків.

Чергова залізна доба почалася в Україні доволі пізно і припадає вже на так звані історичні часи, коли були написані відомості про наш край.

Народи, які населяли наш край

Першим народом, що започаткував в Україні її культурно-політичний розвиток, були греки. Вони населяли узбережжя Чорного моря. Степи починало заселювати тракійське плем'я кімерійців. Велике і войовниче іранське плем'я скитів з'явилося на наших землях десь у VII столітті до Христа.

«Україна – земля, по якій найбільше європейських народів прийшли на свою кінцеву батьківщину. У стародавні часи вона була відома під назвою Скіфії чи Сарматії — за назвами тих народів, які панували у причорноморських степах задовго до приходу слов'ян. Україна займає найбільшу частину південної зони Європейської рівнини — від волзької переправи до карпатських ущелин. По ній проходить головний суходільний шлях з Азії до Європи.

В той період, коли через чорноморські степи перевалювались кочівничі орди іранських племен, у Карпатах жили народи тракійського походження, що їх греко-римські письменники прозвали бессами, костобоками і карпами. На основі тогочасних історичних джерел важко визначитись, чи ці племена жили по обох боках, чи тільки на південних схилах Карпат. Можна тільки догадуватися, що бесси жили в околицях Лемківщини, на схід від них костобоки, а ще

далі, в межиріччі Дністра і Пруту – карпи.

Безсумнівне є те, що ці племена, зустрівшися з напором слов'янських племен з півночі, поневолі з ними перемішалися, а коли врешті їх витіснили з Карпат, то їхні останки споріднилися зі слов'янами й стали предками сьогоднішнього населення Карпат.

Із вдачі вони були войовничі та сміливі, особливо напідпитку. Кохалися в зброї, в золотих прикрасах. Волосся мали біляве, з виду червонуваті. Від своїх сусідів відрізнялися любов'ю до співу й вірою в безсмертність.

Отже, на самому порозі історії Української землі стають – греки. Вони то засіяли в чорнозем українського півдня добірне зерно духовної і матеріальної культури. Правда, не нашим предкам довелося бути сусідами з ними. Це щастя припало скитам; вони так сильно перейнялися грецькими впливами, що стали «полугреками», позбулися своєї первісної дикості та поширили здобутки грецької культури поміж спорідненими з ними іранськими племенами сарматів і талянів. Вслід за ними гостювали на українській землі германські племена готів на чорноморських степах та бастарнів на прикарпатському підгір'ї, а тракійські племена бессів, костобоків та карпів у самих Карпатах.

Хто знає, якими шляхами пішов би був подальший розвиток життя і культури на нашій землі, якби з бездонної Азії не прорвалася лиховісна хвиля диких турко-монгольських орд – гунів, аварів та болгар. Їм то довелося започаткувати це п'ятсотлітнє лихо української землі, що хоч плила молоком і медом, але ніколи не була впевнена в своєму житті й майні перед непрошеними гостями з азійського сходу.

Відкіля ж узявся український народ, коли прийшов на землі, що їх заселює сьогодні?

Вчені довели, що українці, спільно з іншими слов'янськими племенами, належать до великої арійської,

або індоєвропейської, сім'ї народів, що до неї належать теж індійці, іранці, вірмени, греки, італійці, германці та литовці.

З розселенням арійських племен по цілій Європі й великій частині Азії почали вибиватися поміж іншими племенами й слов'яни, що первісно займали землі між Одером на заході, Дніпром на сході, Карпатами й Судетами на півдні та Прибалтикою на півночі.

Прабатьківщина слов'ян була в країні великих лісів. Найдавніший наш літопис описує околиці Києва: «Був бір та ліс і ловили звірів». Цілу північну сторону Київщини та Волині називали просто лісовою стороною. Від лісів узяла свою назву й Деревська земля, теперішнє Полісся. Давні непрохідні ліси простягалися від Вісли до Дніпра і далі за Дніпро в Чернігівщину. Цілі Карпати, Підкарпаття і західна частина Галичини була первісними лісами.

Де ці ліси починалися і де кінчалися, про це не знав ніхто. Цілими днями можна було йти вперед, і краю пущі не було. Праліс був великий, густий, темний. Ніхто ніколи не рубав дерева, вони росли і росли, поки ставало їм природної сили. А потім лісові велетні сохли і порохнявіли, валилися від старості, падали від громів і буревіїв. Величезні їхні стовбури завалювали переходи, яри і провалля, гнили там у болотах і потоках, на їхній трухлявині виростав новий, молодий ліс. Він ріс швидко, розростався ще густіше і могутніше.

Ліси були всюди. Навіть там, де сьогодні стеляться безкраї лани, були колись недоступними пущами. Ще тепер у кожному нашому селі залишилися спомини, що тут і там, на різних місцях були колись великі ліси. Половина присілків, горбів і сіл має назви від колишніх лісів та гаїв, як Діброва, Дубина, Бучина, Березина, Грабина, Явірник та ін. Давні пущі були вологі й багнисті. У тіні дерев, під заслоною гілок і спадаючого листя ховалися джерела, болота, озера, стру-

мочки, потоки й великі ріки та озера.

У напрямку на південь пущі рідшали і між ліс входили широкі простори трав. Тут було найкраще місце для поселення людей. Як тільки був спокій і від степу не з'являлися дикі кочовики, то ці луги покривалися оселями. Тут осідали великі багатолюдні слов'янські роди, вирубували ліс на будову своїх оборонних дворів, на буйних травах розводили скотарство, починали орати та хліборобити.

Займаючись скотарством та бджільництвом, особливо поширили слов'яни хліборобство й городництво.

Доказ на це – спільні всім слов'янам назви жита, пшениці, ячменю, вівса, проса, льону, конопель, сіна, овочів, ягід, а далі рала, серпа, коси, мотики, лопати, орання, сіяння, жатви і т.д. З ремесел знали ткацтво, кушнірство та домашнє майстерство, при якому використовували сокиру, долото, кліщі. Їхньою зброєю були лук, стріли, меч. Рахувати вміли до тисячі. Вміли будувати хати з вікнами й дверима, варити мед і виробляти з молока сир та масло. Прикрашали себе перстенями (перст-палець) та гривнями (грива-шия).

Величезні пущі ховали у собі велику кількість дикої звірини. Представниками великих звірів були зубр і тур. Зубри ще збереглися частково на Поліссі та у Біловезькій пущі. Тура винищено цілком у XVI столітті. З поширеніших звірів були тоді у всіх лісах олень, лось, дика свиня, або кабан, рись, куниця, лисиця, вовк, ведмідь. На хутро цінилися бобри, білки, видри.

Через таку велику кількість звірів полювання (ловецтво) було найдавнішим заняттям слов'ян. Про це говорить давній наш літописець, коли описує звичаї слов'янських племен (всі вони ловили звіра). М'ясо дичини давало поживу, хутро йшло на одяг і на продажу або обмін за інший крам.

Лови проводили різними способами. Найчастіше ловили звірі у сітях, які ставили в місцях переходу. Також ішли

на звіра з рогатиною; це був короткий спис з гострим кінцем та поперечиною, яка не давала перебити звіра наскрізь. З луків стрілами стріляли переважно в птицю, а ще для цієї мети полювали за допомогою вивчених соколів та яструбів.

Ріки й озера кишіли рибою. Головні види риб були щука, линь, пструг, окунь, осетр, угор, плотиця. Рибу ловили переважно сітками, а такою і вудкою. У лісах наші предки навчились бджільництва, або бортництва. Бджоли спочатку тримали в дуплах лісових дерев. Такі дупла звалися борть, а пасічники – бортниками. Дотепер ще в Галичині є села з назвою Бортники (наприклад, село Бортники Тлумацького району). Пізніше почали робити вулики з колод. Мед варили і робили з нього напиток. Також мед та віск вивозили на продаж, які поруч зі шкірами і хутром вважалися основними продуктами давнього господарства.

Хоча слов'яни знали хліборобство з дуже давніх часів, але в їхній лісовій стороні мало було доброї землі й рільництво поширювалося поволі. Сіяли городину та озимину. З озимих зернових найпоширеніше було просо. З хлібних злаків сіяли жито (рожь), пшеницю, ячмінь. Колосся зразу зривали рукою, але скоро поширився серп. Збіжжя складали в снопи, молотили ціпами, віяли та ховали у засік, або «сусік». Зерно мололи на жорнах або товкли. З городніх культур знали мак, ріпу, часник і цибулю (лук). Із стручкових – біб та сочевицю. Для виробу полотна сіяли коноплю. Росли дички яблунь, груш, слив та черешень. Прищеплювати ще не вміли.

З домашніх тварин уже були собаки, вирощували кури й вівці. Ближче до степу тримали свині. Коней було досить мало. Мабуть, приручали і тура, бо сірий український віл дуже подібний на дикого тура.

Їли та вдягалися наші предки з того, що наполювали й виростили.

Вірили в різних поганських богів, серед яких були Дажбог, Перун, Велес.

Слід сказати, шо поганська віра ще довго існувала і після хрещення Руси Володимиром Великим у 988 р. Наш найстарший літопис малює вже перед нами таку етнографічну карту східної Європи. Над Ільменським озером на півночі жили в IX сторіччі с л о в і н и, на південь від них –к р и в и ч і, над західною Двіною –п о л о ч а н и, в басейні Оки –в я т и ч і, на південний захід від них – р а д и м и ч і, на північний захід – д р е г о в и ч і.

Всі ці племена стали згодом основою для становлення двох східнослов'янських народів – м о с к а л і в та б і л о р у с і в.

На південь від них жили ті східно-слов'янські племена, що з них постав у к р а ї н с ь к и й народ. Були це: д е р е в л я н и, що жили між Горинню,Прип'яттю, Дніпром і Тетеровим, п о л я н и – на правому березі Дніпра з головним городом Києвом, с і в е р я ни – на лівому березі Дніпра по рр. Десні, Сеймі й Сулі в нинішній Чернігівщині т а Полтавщині. Д у л і б и, бужани або волиняни жили в теперішній Волині, Холмщині й Підляшші, т и в е р ц і – поміж Бугом та Дністром, та у л и ч і – над морем. У нинішній Галичині жили х о р в а т и.

Отже, у VI-X ст. н.е. На землях Галичини проживало слов'янське плем'я білих хорватів, центром яких дослідники припускають був Перемишль. Білі хорвати тричі згадані в «Повісті минулих літ»: у 907 р. брали участь у поході Олега на Константинополь; у 992 р. згадано похід Володимира Великого на білих хорватів, а в 993 р. його повернення з війни з хорватами. Саме після війни 992-993 рр. ці землі були приєднані до Київської Русі.

Якраз від періоду становлення Київської Руси, її процвітання як могутньої держави і занепаду і до утворення Га-

лицько-Волинської держави було дуже мало писемних відомостей про події в Галичині та про народ, що там проживав. Це було цілком природно, бо перші літописці відображали події насамперед, які стосувалися Київського стола, та ще про князівства, сусідні до нього. А про Червлені городи, як називали тоді західні землі, маємо дуже мало відомостей.

Але писати історію західного краю не можна окремо від історії Київської держави. А тому треба коротко і написати цю історію, тобто вибрати з історії Київської Руси факти, щоб легше було зрозуміти події, що відбувалися на західних землях.

Що більше ми заглиблюємося в давнину, то менше було населених пунктів і менш численним було населення, терени цієї землі було зайнято лісовими пущами, заболоченими землями та непрохідними гірськими ущелинами. Населення жило і діяло в умовах первіснообщинного ладу, що ґрунтувалося на патріархально-племінних зв'язках (до VIII ст). Згодом з'являлися громадські лідери, бойові ватажки, виокремилися в житті суспільства знатні сім'ї та родини. Були багаті землевласники, серед них бояри, менш заможні та общинники. Такий шлях був притаманний не тільки нашому краю, але і всій Русі-Україні, Польщі та іншим державам. Згодом утворились князівства, в яких уже утримувалися бойові дружини для захисту та розширення володінь.

Першою слов'янською державою на теренах теперішньої України була антська (IV-VII ст), у середині IX ст. утворилася Київська Русь. На тлі розпаду Київської Русі у 1199 р. утворюється Галицько-Волинське князівство, історія якого тривала до 1349 р. Із занепадом Галицько-Волинської держави відбулася величезна боротьба за її землі, які привели до створення Литовсько-Української держави.

Але боротьба за ці землі не припинялася, і вже їх приєднувала до себе Польща.

Така вже доля українського народу – вести боротьбу з поневолювачами. На самих початках це були кочові племена печенігів і половців, трошки пізніше татаро-монголи. Потім довелось битися з польськими панами та московськими сатрапами, і ця боротьба не припиняється до сьогоднішнього часу.

Коротка історія утворення та становлення Київської Русі

Утворення Київської Русі розпочалося за допомогою об'єднання східно-слов'янських племен навколо Києва. Як відомо з переказів та літописів, варязькі походи з півночі на Південь до Чорного (Руського) моря проходили Дніпровою дорогою. Але варяги не тільки проходили, але й опановували землі, шо лежали по обидва боки ріки. Літописець оповідає, що у Рюрика були два розумні сини, Аскольд і Дир. Одного разу вони поїхали Дніпром і побачили городок, що звався Києвом. Вони залишились там, зібрали багато варягів і стали першими руськими князями. Вони не походили з княжого роду, не були навіть боярами, але заснували в Києві сильну державу і стали її правителями. Після смерті Рюрика у 882 р. Олег (опікун Рюрикового сина Ігоря) зібрав велике військо з варягів і слов'янських племен, підійшов під Київ і сказав Аскольду і Диру, шо вони не княжого роду, показав їм Рюрикового сина Ігоря і вбив обидвох. Відтоді Олег став княжити в Києві. При опануванні Києва і всієї полянської землі Олег завоював усі навколишні слов'янські племена. Таким чином його володіння сягали від Балтійського моря до середини Дніпра. Він переніс свою столицю з Новгорода до Києва і сказав: «Це буде мати городів руських». Після смерті Олега київським князем стає Ігор – син Рюрика.

Ігор правив до 945 р. Він старався тісніше зв'язати підвладні йому племена, а також воював проти печенігів та хо-

див походами на Царгород і навіть на Каспій і Закавказзя. Загинув Ігор від рук деревлян. Після його смерті правила його дружина Ольга. Вона не тільки жорстоко помстилася деревлянам за смерть чоловіка, але й їздила до Царгорода і там охрестилася.

Передала Ольга княжий стіл своєму синові Святославу. Його по праву звали Завойовником. Своє князювання він почав з походу на схід, завоювавши в'ятичів, що були під владою хозар і платили їм дань, він пішов на болгар, що жили на Волзі, а далі на самих хозар. Святослав здобув їхню столицю Ітиль та вертався вздовж Каспійського моря і Кавказу. Ці походи відбувалися 964-968 рр., але вони не принесли великої користі київській державі, бо не стало держави, яка була перепоною на шляху кочівників. Святослав пішов походом на Болгарію і Візантію, а в той час печеніги напали на Київ. Святослав відвоював Київ, але сам загинув від рук печенігів. Після його смерті зав'язалась боротьба за княжий стіл між його синами Ярополком та Олегом, а також між третім сином Володимиром, що жив на півночі. Внаслідок не зовсім лицарської боротьби між братами Володимир все ж таки добуває Київ.

Київський князь Володимир, син князя Святослава, за свого князювання від 979 р. до 1015 р. фактично завершив формування території Київської Русі, зокрема приєднав і західні руські землі, відвоювавши їх у польських королів. Відтак наш край увійшов до складу Київської Русі, і так тривало до другої половини XII століття, аж поки могутня держава Київська Русь не роздробилася на окремі князівства.

ВОЛОДИМИР ВЕЛИКИЙ

На початку князювання Володимир мусив дуже багато зробити, щоб утримати разом різнонародні землі та племе-

на. Протягом кількох років він постійно був у воєнних походах. У 981 р. Володимир виправився на Галичину. Тутешні племена хорватів і дулібів ще за Олега признавали владу Києва і навіть брали участь у походах на Царгород. Як пише літописець, вони вже пізніше дісталися під владу «ляхів», але коли і при яких обставинах, не знаємо нічого. Володимир пішов походом на західні землі й зайняв Перемишль, Червен та інші городи.

У 982 р. Володимир повторно ходив на в'ятичів. 983 року – на ятв'ягів; 985 на волжанських болгар. А в 993 був ще один його похід проти хорватів на Підкарпатті, але про це літописець не дає ніяких подробиць. Рівночасно з цими походами Володимир вів безперервну війну з печенігами. У печенізьких нападах на Україну була причетна і Візантія, яка боялася розвитку київської держави. Але невдовзі візантійські цісарі самі добивалися союзу з Києвом і навіть пообіцяли видати за нього заміж цісарівну Анну, їхню сестру. Після того як за допомогою шести тисяч пішого війська, озброєного щитами і копіями, яке вислав Володимир візантійським цісарям проти самозванця Фоки, горді правителі Візантії не захотіли здійснити свою обіцянку. Тоді Володимир пішов походом на Крим та здобув головне місто Корсунь. І аж тоді цісарі мусили виконати свою обіцянку і вислали свою сестру до Володимира, але і він погодився на їхню умову охреститися. Про саме хрещення Володимира нічого не відомо. Зате описано детально про хрещення України- Русі в 988 р.

Так поганська Київська Русь перетворилася на християнську державу. У Києві на горбі перед княжим двором на місці Перуна Володимир звелів побудувати церкву святого Василія. На іншому місці була побудована мурована церква Богородиці, що звалася Десятинною. Разом з християнством прийшли до нас церковні закони. Всі ці закони Во-

лодимир звелів зібрати в одну книгу, що звалася Уставом Володимира.

У першій частину Уставу Володимир назначує десятину на утримання церков. У другім розділі князь затверджує церковний суд. До суду духовенства належали передовсім справи, що торкалися поганських звичаїв, далі розглядалися злочини проти християнства і справи про розлучення, спори за майно, побиття батька або матері.

Разом з християнством виникли в Україні перші школи. Школа мала на меті підготувити духовенство, а також урядовців для держави. Навчання обмежувалося тільки до читання, писання та пізнання святого письма. В церквах і школах були вже перші бібліотеки, правда, книги були тільки релігійного змісту.

Поширення християнства, заснування шкіл, початки освіти, зміни в законодавстві, введення України в коло християнських держав – все це великі заслуги князя. Тому пізніші покоління дали Володимирові ім'я Великого.

Під кінець життя Володимир мав багато клопоту з синами. Найстарший Святополк увійшов у підозрілі відносини з Польщею, і Володимир, ув'язнивши його, тримав неподалік Києва, у Вишгороді. Потім не послухався батькові Ярослав, що княжив у Новгороді. Він не захотів платити данини, яку здавна платили Києву. Старий князь розгнівався і захотів іти походом на Ярослава. Але Володимир тяжко захворів і 15 липня 1015 р. помер.

ЯРОСЛАВ МУДРИЙ

Несподівана смерть Володимира Великого була справжньою катастрофою для української державності. Вона прийшла саме впору, коли закінчилося «збирання українських земель», а не почалося ще закріплення стійкості тієї велетенської держави. Бо ця держава була найбільшою держа-

вою в тогочасній Європі. Вона простягалася не тільки на українські, але московські, білоруські та фінські землі: ціле поріччя Дніпра, доріччя горішніх Дністра і Прута, Сяну, Двини, Волхви, горішньої Волги та Оки і т.д. Смерть заскочила Володимира саме тоді, коли міжусобиці між князями – синами Володимира найбільш загострились.

Старший син Святополк, якого ув'язнив Володимир, після смерті батька вживав енергійних заходів, щоб посісти батьківський стіл у Києві. Він взяв на допомогу печенігів та зробив усе, щоб загинули його брати Борис, Гліб і Святослав. Недаремно його прозвали Окаянним.

Ярослав же, почувши про смерть братів своїх, виступив з Новгорода з новгородцями та з одним полком варягів. Рішучий наступ Ярослава розігнав печенігів, але сам Святополк утік до свого тестя, польського короля Болеслава. При допомозі короля, війська якого, крім поляків, мали ще німців і мадярів. А в свою чергу Святополк знову ж таки покликав печенігів. Вони разом завдали нищівної поразки Ярославу, який зі жменькою недобитків опинився в Новгороді.

Таким чином, після короткої боротьби Київ мусив піддатися Святополкові. За прислугу він своєму тестеві Болеславу віддав Червенські городи, що їх привернув був до української держави Володимир Великий.

Та недовго тривала радість Святополка. Підтриманий новгородцями, з новими полками варягів кинувся Ярослав на Святополка. Похід випав узимку 1018-1019 р. та заскочив Святополка неприготовленого. Закінчилася ця битва перемогою Ярослава.

Позбувшися Святополка й здобувши не тільки Київський стіл, але й більшість земель, якими володів його батько, всю українську частину з Туровим і Пінським, але без Червенських городів.

Порозумівшись зі своїм братом Мстиславом Сміливим і поділившись Україною – Ярослав взяв собі Правобережжя, а Мстислав –Лівобережжя. Брати стали жити мирно і помагати один одному. Так Мстислав допоміг Ярославу відвоювати Червенські городи і приєднати їх. Відбулося це в 1031 р. Тоді ж закладає Ярослав місто ЯРОСЛАВ над Сяном, як пограничну твердиню.

Крім походів на захід, Ярослав ходив походом на північ і підкорив південно-західних фінів та остаточно в 1034 р. розгромив печенігів. Від розгрому печенігів Україні не полегшало, бо на їхньому місці з'явилася друга орда – п о л о в ц і.

Будучи сміливим та войовничим, був Ярослав і непоганим політиком та дипломатом. Він тримав міцні зв'язки зі Скандинавією. Норвезький король Гаральд був жонатий з його дочкою Єлизаветою.

Друга його дочка Анна була дружиною французького короля Генріха та королевою Франції. Ярослава стали називати «тестем Європи», бо багато і синів його були посвоячені з чужоземними династіями.

Володимир запровадив християнство і надав йому права державної релігії, а Ярослав робив усе можливе, шоби його поширити й закріпити. У християнському світі тоді існувало переконання, що нема спасення поза монастирськими стінами. І Ярослав побудував у самому Києві монастирі Юрія та Ірини, за нього викопані перші келії Києво-Печерського монастиря. У 1051 р. він скликав собор єпископів у Києві й домігся, що на ньому було вибрано київського митрополита не грека, як було раніше, а українця, визначного церковного письменника і проповідника Іларіона. За князювання Ярослава Мудрого в Києві налічувалось 50000 населення – це було в 10 разів більше, ніж у Лондоні.

За словами літописця, Ярослав днями і ночами читав книжки, збирав письменників та літописців і звелів їм пере-

кладати й переписувати церковні книги, що з них утворив згодом велику бібліотеку при Софіївському соборі в Києві. Також він підтримував шкільництво.

Ярослав не тільки продовжив законодатну діяльність свого батька, але й залишив його в цьому питанні далеко позаду. Він не тільки видав кілька законів, що впорядкували відносини між княжими дружинниками й громадою, але й упорядкував і зібрав в одну книгу (кодекс) старі закони.

Ярослав відбудував Софіївську церкву, що погоріла під час боротьби за Київ. А як тільки розгромив печенігів, то зразу ж побудував на побоїщі величаві Золоті ворота з церквою Благовіщення, згадані вже монастирі Юрія та Ірини й гордість того часу – величну Софіївську катедру.

Ярослав правив цілих сорок літ, і за той час закріпилася державна організація та культура України. І хоч сучасність не оспівала його в піснях і переказах, потомки його, бажаючи йому чимось віддячити за працю, вкладену в фундаменти української державності, прозвали його М У Д Р И М.

Помер Ярослав старим уже чоловіком 20 лютого 1054 р. Вмираючи, він заповідав своїм синам, щоб вони жили в злагоді й мирі, однак у практичному житті через міжусобиці велика українська імперія Володимира і Ярослава дуже швидко розпалася на цілу низку удільних князівств, що вже не могли думати не тільки про розширення своїх меж за рахунок сусідів, але й про збереження власної незалежності та успішний опір черговій навалі зі сходу. Занепад Київської держави тривав довго. Довго ще тривали війни між князями за Київський стіл. Так і землі переходили у володіння від одного князя до іншого.

Відколи ідея відокремлення земель перемогла ідею соборності, Київ, хоч і був іще найбагатшим та найбільшим українським містом, перестав бути політичним осередком. Якийсь час ще силою традиції київський князь мав ніби сла-

ву першого поміж князями, але це вже не мало ніякого реального значення. Поволі, але впевнено займає місце Києва Володимир над Клязьмою, а потім починає суперничати з ним Галич.

Безупинні напади й облоги Києва половцями підірвали торговельні зв'язки України з півднем і сходом. Київ і Подніпров'я перестають вабити до себе купців, промисловців та працівників культури. Всі вони йдуть на північ та захід, де починають рости і міцніти нові культурні осередки. Замість великих, об'єднаних земель, постає тепер ціла мережа княжих уділів, що стають маленькими державами і мають свої династії, свої дружини і своїх урядовців.

ЗАНЕПАД КИЇВСЬКОЇ ДЕРЖАВИ ТА СТАНОВЛЕННЯ ГАЛИЦЬКОЇ ДЕРЖАВИ

Коли княжі міжусобиці дозволили степовикам врізатися клином поміж Чорним морем і Київщиною, правителі навколишніх земель зрозуміли, що без торговельних шляхів на південь і схід мусить і сам Київ зректися свого провідного становища й з великокняжої столиці великої імперії стати столицею глухої провінції. Тоді-то і сталося відокремлення земель Київської держави. Окремі з них, як Ростово-Суздальщина та Галичина й Володимирщина, поділилися великодержавною спадщиною Київської держави.

Як довго осередком українського культурно-політичного життя був Київ і середнє Подніпров'я, так довго наші й чужі літописці не звертали особливої уваги на західноукраїнські землі.

Для Києва і його володарів були ті землі байдужі так довго, як довго був відкритий шлях на південь і схід до Чорного та Каспійського морів. Коли ж степові орди печенігів, торків та половців відрізали Київ від моря, прийшла пора подумати про нові шляхи зв'язку з Західною Європою, а

там Балтійським морем. Отоді-то вибила історична година для західноукраїнських територій. А до того часу лише такі велетні державотворення, як Володимир Великий та Ярослав Мудрий, розуміли, що західноукраїнські землі варті не тільки особливої уваги, але й великого труду, щоб їх утримати в межах Київської держави. Як приклад того розуміння можна навести похід Володимира Великого в 981 р., а потім його сина Ярослава в 1038 р. В обох випадках чинно задокументовано безперечну приналежність так званих Червлених городів до української держави.

Після того ці землі були предметом постійних польських та угорських зазіхань, а деколи падали жертвою дипломатичних торгів між претендентами на Київський стіл і польськими володарями.

Після смерті Ярослава Мудрого західноукраїнські землі переходять із рук у руки. За ці землі постійно точиться кривава боротьба. У 1092 р. Галичина залишається в руках Володаря та Василька Ростиславовичів.

«Тридцятирічне князювання Ростиславовичів у Галичині, – пише М.Грушевський, – становить дуже важну добу в історії цієї країни: Низкою завзятих, більш чи менш щасливих воєн, оборонили Ростиславовичі самостійність Галицької землі від Польщі, Угорщини та Волині (що була окремим князівством). Важливість боротьби з Польщею та Угорщиною, з національного й історичного погляду сама собою ясна, але і боротьба з Волинню була не менш важливою, хоч на перший погляд може здатися міжусобицею. Важливо було, щоби Галичина перестала бути прищіпкою для Київського столу, якою так довго була Волинь.....Завдяки діяльності Ростиславовичів, цю Галицьку програму виконано. Забезпечено існування галицької держави і галицької династії, колонізацією розширено її простір і тим помножено її сили для дальшої боротьби; заложено підвалини

для зросту ваги цієї далекої від центра української волості й треба було тільки чоловіка, шо зумів би використати вже зроблене й повести Галичину по наміченій дорозі».

Такий чоловік знайшовся в особі Володимира Володаревича, прозваного Володимирком. У 1141 р. Володимирко, об'єднавши перемиські, звенигородські, теребовлянські та галицькі землі, утворив Галицьке князівство. Столицею цього князівства був Перемишль, а від 1144 р. – Галич.

З усіх галицьких князів Ростиславового покоління він був один з найпроворніших «збирачів» галицьких земель. Врівноважений і сміливий, де треба проворний, де треба завзятий, умів собі допомагати «лисячим хвостом» там, де не вдіяв «вовчим зубом». Опинившись між ворогами зі сходу, заходу і півдня, він зумів домовлятися і з далекою Суздальщиною, та зі ще дальшою Візантією. Своєму синові Ярославові передав він велику спадщину, ну а цей подбав про те, щоб її не змарнувати. Як охарактеризував Ярослава київський літописець: «Він був князь мудрий, вимовний, богобійний, поважаний по всіх землях і славний своїми полками. Коли була йому яка кривда, то він не ходив сам зі своїм військом, а посилав своїх воєводів. Він привів землю в квітучий стан, роздавав багато милостині, був ласкавий для безприютних, годував убогих, любив чернечий стан і допомагав йому, скільки міг; у всьому справляв божий закон і тримав в порядку церковні справи».

Ярослав довго воював з Ізяславом Київським за галицькі землі аж до смерті останнього. Після чого він, задруживши з мадярським королем і вступивши в союз з Польщею, почав культурну розбудову краю, зміцнення молодого державного організму, що його дістав у спадщину від батька. А ще після смерті Івана Берладника, який також претендував на галицький стіл, політичне становище Галичини було забезпечене з усіх сторін. Князя прозвали Осьмомислом.

Сильне і непохитне було становище Ярослава Осьмомисла в зовнішній політиці. Вперше в історії виступила за нього Галичина як міцно організована й забезпечена союзами держава, з високою культурою та цивілізацією. Проте в середині країни великий вплив мали бояри.

1 жовтня 1187 р. помер Ярослав. Перед смертю, будучи вже важкохворим, він зробив заповіт своєм боярам і змусив їх заприсягти, що вони будуть допомагати синові Олегу, якому він заповів Галич. Проте цей заповіт призвів до кипучого стану міжусобиць. Бояри стали завідувати політичними справами і перекидуватися князями, немов ляльками. Все це призвело до того, що в 1189 р. Галичину окуповують мадяри, які й не думали вступатися. Але тяжка мадянська окупація далася взнаки народові, і бояри виступили проти мадярів. І хоч вони зазнали поразки, ця війна дала змогу Ярославовому синові Володимиру без особливого спротиву посісти батьківський стіл у Галичі.

Він правив до самої смерті 1199 р., і саме на ньому закінчилася династія Ростивлавовичів, а з нею і самостійність Галичини. До влади знову приходить Роман Мстиславович, в якого в руках перетвориться давня Волинь і Галичина в могутню Галицько-Волинську державу.

Подібно, як слабо цікавилися літописці Галичиною, нехтували вони і Волинню. Тому не можна точно окреслити земель, заселених дулібами. Невідомо теж, чи мешканці поріччя верхнього Стира лучани належали до дулібського племені, чи може до дреговичів, що заселювали поріччя Прип'яті.

Ціла мережа дрібних князівств покривала Волинь, і коли б не державотворча енергія, з якою взявся до «збирання» волинських земель, а відтак до поєднання їх з Галичиною Р о м а н М с т и с л а в о в и ч, то державна незалежність усього українського півдня була б закінчилась з упадком

Київської держави й розтопталася б монгольською навалою вже в першій половині XIII сторіччя. Геній Романа Великого продовжив життя княжої України ще на ціле століття. Бо й справді небуденною постаттю був Роман Мстиславович, творець Галицько- Волинської держави, якому тільки передчасна смерть не дозволила відіграти роль Володимира Великого чи Ярослава Мудрого. З того, що знаємо про його життя й діяльність, переконуємося, що він мав усі дані для такої ролі. З утворення в 1199 р. Галицько- Волинського князівства наш край входив до його складу до середини XIV століття.

Галицько – Волинська держава

Безперервна і кривава боротьба за київський стіл, що її війною, лихом та інтригами провадив Андрій Боголюбський, примусила Романового батька Мстислава відректися від Києва й обмежитись тільки Володимиром. У 1170 р. перейшла Володимирщина до найстаршого Мстиславого сина Романа. Роман виховувався на польських і німецьких дворах, тому що його мама була польською княжною. Отже, в порівнянні з іншими князями він був людиною західної культури. Ще за життя батька його випросили собі новгородці за князя, проти чого запротестував Андрій Боголюбський, який пішов війною на Київ і зруйнував його без пощади (1169), але виперти Романа з Новгорода йому не вдалося. І тільки батькова смерть змусила його повернутися до Володимира.

Але самої Володимирщини Роману було явно замало, і він у 1188 р. старався захопити Галичину, для чого навіть позбувся Володимирщини. Але перша його спроба не вдалася. Отже, коли в 1199 р. в Галичині вимерла династія Ростиславичів, Роман за допомогою польського князя Лєшка та угорського короля Андрія і забезпечившись згодою про

нейтралітет Всеволода Суздальського та німецького короля Пилипа, спокійно рушив на Галичину. Роман попри спротив бояр та інших князів зумів заволодіти Галичем і заприсягнувши галичан на вірність, пішов походом на Київ і заволодів ним, однак сам вернувся в Галич. У 1203 р. він ходив походом на половців, а в 1205 р. під час бою проти польського короля Лєшка Роман Мстиславович загинув.

Галицько-Волинський літопис починається якраз його посмертною похвалою.

Як творець об'єднаної Галицько- Волинської держави, має Роман виняткове історичне значення. На жаль, коротке, бо тільки шестилітнє володіння Романа не змогло закріпити як слід цю державу перед внутрішніми та зовнішніми ворогами.

А залишив він по собі двох неповнолітніх синів – Д а н и л а та В а с и л ь к а, що ні вони, ні їхня мати не змогли втримати кермо держави. І як уже повелося тоді на українських землях, почалася жорстока боротьба за Романову спадщину. Ця боротьба тривала довго, аж до 40-их років XII століття. Велику роль в тих подіях грали галицькі бояри, які кликали собі на князювання різних князів і боролися з мадярським військом, бо нова окупація Галичини далася їм взнаки. А мадярський король Андрій та польський князь Лєшко, що нібито «безкоштовно» допомагали Романовій дружині з малолітніми Романовичами, уклали між собою союз, за яким поділили галицькі землі між собою. Однако цей союз тривав недовго.

Розрив між Андрієм і Лєшком розбуджує надії Данила на Галич. Це йому на деякий час вдається, але боротьба не закінчилася. А тим часом з Азії на Європу хлинуло новою хвилею півдиких турко-монгольських племен, що їх наш літопис признав дітьми пекла (Тартару) і прозвав «татарами». Татари з'явилися на межах України, що вже занепа-

дала, роздерта княжими міжусобицями й безперестанною боротьбою з попередниками татар – печенігами, торками і половцями.

Мстислав Мстиславович, що на той час правив у Галичі, мав між князями велику повагу і скликав їх на з'їзд до Києва. Серед них був і молодий князь Данило Романович. На цьому з'їзді одностайно було вирішено зробити протитатарський похід. У поході Данило Романович ішов попереду головних сил і почав громити один татарських загін за другим. Впевненість у перемозі проводжала українські полки аж до річки Калки. І тільки тут переконалися вони, що ані воєнне ремесло тогочасної Європи, ані випробувана хоробрість українських військ не в силі подолати відмінну бойову тактику татар.

31 травня 1224 р. на річці Калці сталася страшна битва об'єднаних українських полків з татарами, яка закінчилася цілковитою поразкою українських князів. Літописець запевняє, що в катастрофі над Калкою пропало 90 відсотків усього українського війська. «Сталася побіда над українськими князями, якої ще не було», закінчує своє письмо літописець.

Після перемоги над князями татари завернули на схід, розбивши всіх, хто міг би їм загрожувати в тилах. 1236 року вони знищили болгарів на Волзі, а через рік мордву, а там Рязань, Володимир над Клязьмою, Суздаль, Ростов, Ярослав, Твер і Торжок та з-під Новгорода завернули на південь, здобули й вирізали Козельськ. У 1238 р. добили до решту половців і завернули на Кавказ. А в 1239 р. пішли вже просто на українські землі.

Українські князі не могли не бачити це все, однак не змінювали своєї політики, і далі лилася кровава братовбивча боротьба за уділи.

Як володар Мстислав був безвільною лялькою в руках

боярства. Помер він в 1228 р. Данило, що був тоді паном всієї Волині, вже міг узятися за повернення собі Галичини. Проте ще було проти нього багато ворогів, і серед них насамперед бояри. А Данило мусив воювати і зі своїми колишніми союзниками мадярами, які ніяк не хотіли покинути втручання в галицькі справи. Саме це змусило Данила шукати собі союзника в особі австрійського герцога. Майже два роки знадобилося Данилу, щоб остаточно укріпитися в Галичі. А потім перед самою навалою татарів він зайняв Київ та, посадивши свого воєводу Дмитра, сам мусив утікати з краю.

Пізно восени 1240 р. татаро-монгольський хан Бату (Батий) з величезною ордою рушив на захід. Він мав на меті захопити Україну, Польщу й Угоршину, яка дала притулок розбитим половцям. З початком грудня, перейшовши Дніпро, татари оточили Київ з усіх боків. «Від рику волів, реву верблюдів й іржання коней не було чути голосу в місті», занотовує літописець. Але очевидна перевага напасників не злякала киян, що були під проводом Данилового воєводи Дмитра. Бату встановив тяжкі обложні машини з боку Лядських воріт, які кілька днів розбивали стіни, поки не прорвали їх. Не змігши зупинити наплив татар, кияни окопалися навколо Десятинної церкви, в яку збіглися жінки з дітьми. Черговий наступ татар призвів до катастрофи. Укріплення навколо церкви впали, а сама церква, не витримавши тягару народної маси на своїх зводах, завалилася. Сталося це 6 грудня 1240 р. Впала будівля Володимира Великого, а з нею разом упала і слава матері городів руських.

Татари спустошили Київ, багато людей перебили, багато забрали в полон. Воєвода Дмитро поранений потрапив у полон, але татари за його хоробрість дарували йому життя. На українських князів напав жах. Данило втік на Шлеськ, Михайло з сином до Польщі, Лев Данилович до Угорщини. І вже нікому було боронити свою вітчизну.

Розгромивши Київ, пішов Бату на південних захід. Взято і спльондровано Володимир Волинський, де, за словами літописця, не залишилося живої душі, а церкви були завалені трупами. А за тим упав Галич «і багато городів, що їм нема числа». У лютому 1241 р. гуляли татари по Галичині, а головна сила їх через «Руські ворота» в Карпатах перейшла на Угорщину. Тут вони поєдналися з другою групою татарських військ. Коли татари перейшли на Угорщину, українські князі повертались у свої волості і, ніби нічого не сталося, далі провадили міжусобні війни.

На Угорщині пробув Бату до 1242 р. і був би, може, посунув далі на Західну Європу, якби не смерть головного хана, по якому Бату надіявся одержати ханат. Навесні 1242 р. Бату повертається назад, татари грабують все по дорозі, але укріплених городів не беруть. Завдяки чому Данило утримався на Волині, Михайло в Києві, а Ростислав у Чернігові.

Ростислав не покидав думки про Галич, і між ним і Данилом постійно виникають війни. А в Галичі на цей час справжня влада опинилася в руках боярів, і Данило поки що був неспроможний з ними впоратися. Літописець пише, що галицькі бояри навіть взялися без відома князя Данила роздавати землі Галичини. Так була віддана Коломия, яку Данило не велів нікому віддавати.

В останньому бою під Ярославом Данило зі своїм братом Васильком перемогли Ростислава і його союзників поляків і мадярів. І це була остання перемога Романовичів у боротьбі за цілість Галицько-Волинської держави.

У той же час татари, повернувшись з Угорщини, розбили свої шатра на нижній Волзі й звідтіля стали правити покореними країнами і народами.

Одним із перших поклонився татарам суздальський князь Ярослав, а за ним потягнулися «до татар по отчизну» й інші московські князики. Не минула лиха доля і Михайла

Чернігівського, який також вибрався до орди за «ярликом», але він не витерпів приниження і склав голову під чобітьми ханського оточення.

Перемога під Ярославом затвердила Романовичам безспірне володіння над галицько-волинськими землями, але йому від хана через посла передали страшні слова: «Дай Галич». Гордий син великого Романа зрозумів, що спротив призведе тільки до нової руйнації краю, і, порадившись з братом, сам пішов до Бату. Отже, 26 жовтня 1245 р. виїхав Данило в Орду. Там його зустріли з прихильністю, і через три тижні «гостювання» в Орді Данило повернувся з ханським підтвердженням на Галичину.

Очевидно, Данило не корився перед татарами щиро. Татарську доброзичливість сприйняв як зневагу, закусив зуби і ждав тільки моменту, коли зможе випростатися на весь зріст. Не тільки ждав цього, але й усіма силами й засобами намагався його пришвидшити. Зразу ж після приїзду взявся «будувати городи проти безбожних татар» та шукати проти них союзників у Західній Європі. Рівночасно не вагався використовувати татарську протекцію над собою там, де було потрібно.

У 1253 р. Папа Римський на численні заклики Данила на організацію протитатарського походу таки проголосив хрестоносний протитатарський похід, закликаючи до цього лицарів Польщі, Чехії, Моравії, Сербії та Померанії. Та цей заклик не мав успіху, бо ніхто й не поворухнувся.

Вже при перших спробах Данила звертання до Риму папа пропонував йому королівську корону, але Данило довго відмовлявся. Однак все ж таки він коронувався в 1253 р. в Дорогичині, але не спішився виконувати папські настанови з запровадженням єдності української церкви з римським престолом. Кінець кінцем Данило порвав з папою.

Коли в 30-их роках XIII сторіччя литовський князь Мен-

довг організував першу литовську державу, Данило уклав з ним перемир'я, але коли побачив, що Мендовг починає загрожувати цілісності Галицько-Волинської держави, то разом з литовськими племенами, що не визнавали Мендовга, та з допомогою хрестоносців розпочав боротьбу з Мендовгом. Ця боротьба закінчилася в 1254 р. новим перемир'ям, за яким межі держави Романовичів поширилися далеко на захід і північ. Однак Мендовг не переставав непокоїти українські землі, і в боротьбі з ним гине син Данила Роман.

Данило, як тільки вернувся з Орди, не переставав думати про розправу з татарами, але відверто не міг виступити проти них і взявся нищити так званих татарських людей-б о л о х о в ц і в, що жили на східному порубіжжі Волині й зразу ж перейшли на бік татарів, не визнавали Данила. Татарам не могло подобатись, як Данило винищує «їхніх людей», і в 1259 р., не вступаючи з Романовичами у відверту боротьбу, хан Бурундай примушує Василька та Лева Даниловича своми руками розкидати укріплення городів.

Таким чином Бурундай, ніби й не воюючи з Романовичами, досяг свого: мрія Данила про остаточну розправу з татарами розвіялася. Надії на папу й західно-європейську допомогу пропали, а городи, що їх побудував Данило, лежали в руїнах. Не пережив цього великий князь, захворів і 1264 р. помер у Холмі.

«Цей князь, – пише літописець, – був князь добрий, хоробрий і мудрий; збудував багато городів і храмів та оздобив їх різними прикрасами. А ще він прославився своїм братолюбством з Васильком».

У сузір'ї великих людей княжої України, поруч з Святославом Завойовником, Володимиром Великим, Ярославом Мудрим, Володимиром Мономахом і Романом Мстиславичем, заслужено стоїть ім'я короля Данила Романовича. Правда, це ім'я останнє.

Після смерті Данила державою володів його брат Василько Романович, що за життя Данила весь час був у тіні. Та в 1270 р. він помер і кермо управління на Волині перейшло до сина Володимира Васильковича, а Галич та Перемишль – до енергійного Данилового сина Лева Даниловича.

На відміну від короля Данила, Лев Данилович підтримував дружні стосунки з татарами. Він навіть з ними ходив у походи. Проте Золота Орда вже не була така грізна. І в цілому «татарська неволя» була скоріше союзом і не сягала глибоко в умови українського життя та політики.

Цей період описаний літописцями дуже мало. Знаємо тільки, що після смерті Даниловичів у 1301 р. всі галицько-волинські землі опинилися в руках короля Юрія Львовича. По смерті Юрія у права володарів Галицько – Волинської держави вступають його два сини – Андрій та Лев. Знаємо, що в другому десятилітті XIV століття Литва посилила свій натиск на Галицько-Волинську державу. В боротьбі з литовським князем Гедиміном минають короткі роки володіння обох Юрійовичів. А ще з різних джерел знаємо, шо в 1323 р. вже не було їх обох і Галицько- Волинська держава опинилася без своєї династії. Галицькі бояри деякий час правили самі, але незабаром покликали на галицько- волинський престол мазовецького князя Болеслава Тройденовича, який прийняв собі ім'я Юрій. Незважаючи на польське походження, князь Юрій-Болеслав, підтримуючи зв'язки з татарами і хрестоносцями, воював з Польщею і одночасно налагоджував зв'язки з Литвою.

Водночас польський король Казимир уклав союз з угорським королем Карлом з метою прилучення галицько-волинських земель до своїх територій. Внаслідок різних інтриг та суперечності між князем і боярами, останній володар самостійної Галицько- Волинської держави князь Юрій-Болеслав гине від отрути.

Тому трагічна смерть його стала переломною датою в історії України. 1340 роком замкнуто насильно добу державної незалежності нашого краю і народу. З тієї лиховісної дати Україна зникає з політичної карти Європи і стає предметом безперервної боротьби сусідів, що кинулися на її плодючі ниви, земні скарби, шляхи й нарешті на саму душу народу. Рівночасно в 1340 р. починається визвольна боротьба українського народу.

Історія Галицько-Волинської держави XIII століття тісно в'яжеться з новим політичним чинником, що виник на північно-західному кордоні українських земель. Цим чинником була Литва. Ще в XII столітті в порівнянні з українськими (руськими) князівствами, розбита на окремі племена, Литва уявлялась слабким і маловажливим сусідом. А вже в XIII сторіччі вона об'єднується в одну державу, здобуває чимраз більшого значення, а з початком XIV виступає вже збирачем білоруських і українських земель. У житті обох народів з цього часу й аж до половини XVI століття Литва відіграє вирішальну роль. Все це примушує звернути увагу і на сформування литовської держави, яка протягом не цілих двох століть була державою і українського народу, була тою спільною будовою, де досить мирно і спокійно жили поруч литовський, український і білоруський народи.

Організація Княжої України

Українські князі, витіснивши первісних племінних начальників і родових старшин, вважали українську землю своєю родинною власністю, розпоряджались нею по своїй волі і лише у виняткових випадках скликали в і ч е. Практично сила і вплив в і ч а зростали тоді, коли слабшала княжа влада.

Згідно з династичними традиціями, всі князі вважалися рівними. Великий київський князь формально вважався

тільки першим серед рівних. Лише Романовичі організовують Галицько-Волинську державу на підвалинах західноєвропейського феодалізму, який полягав у тому, що на чолі держави стояв великий князь, а від нього вже йшли удільні князі, бояри, менші землевласники та малоземельні селяни-хлібороби.

Крім своєї дружини, яку утримував князь на свої кошти, в разі потреби він міг збирати народне ополчення, так звані вої, які ділилися на тисячки (полки), сотні й десятки на чолі з тисяцькими, соцькими і десяцькими.

Князь об'єднував у своїх руках найвищу військову, адміністративну та судову владу, яку здійснював через урядовців. Поза княжими дружинниками й урядовцями, так званими «княжими людьми», почали формуватися і суспільні класи. Верхівку суспільства становили великі землевласники і капіталісти – бояри та купці й промисловці.

Далі стояли смерди і міщани, тобто «прості люди» і «гражани». Одні й інші були вільні. Ше нижче йшли «закупи», тобто люди без майна і засобів заробітку. І найнижче були невільники, тобто раби, або ж холопи. Вони не мали ніяких громадянських прав, ними торгували, а за вбивство холопа не було ніякої кари, крім повернення власникові вартості вбитого.

Суди старої України ділилися на громадські, княжі, церковні та землевласницькі. Громадські суди складалися з сільських старшин у незначних справах та з представників навколишніх сіл при важливіших. Від громадських судів можна було апелювати в княжі суди, де засідали сам князь зі своїми урядниками. Церковні суди розглядали справи, зв'язані з релігією. А землевласницькі поширювалися на холопів землевласника, а також на їхніх наймитів та «закупів».

Староукраїнське господарство рідко виходило за межі експлуатації природних багатств, а саме звіро- і риболов-

ство, бджільництво, тваринництво та більш розвинутого хліборобства. В основу господарства лягла приватна власність. Поруч великої земельної власності була маса вільного й економічно незалежного селянства, що обробляли землю власними руками. Праця вільного селянства була основою добробуту в краю, але в суспільно-політичному житті селянство грало незначну роль. Велику роль відігравало міщанство, яке спиралося на торгівлю і промисел.

Торговельні шляхи здійснювалися переважно Дніпром з притоками Десна й Прип'ять, а також Дністром від Галича. Існували ще й сухопутні шляхи.

За Володимира з'являються перші справжні, золоті та срібні, монети, з портретом князя на престолі, державним гербом і написом. Крім Володимира, карбували ще свою монету його безпосередні наслідники- Святополк та Ярослав. Із занепадом Київської держави карбування монет припинилося й не відновилося навіть у Галицько-Волинській державі.

З галицьких монастирів княжої доби згадувались монастир св. Івана в Галичі, спаський монастир над Ратою, полонинський і онуфрієвський у Лаврові. На території старого Галича знайдено останки фундаментів біля 30 церковних будівель, але тільки одна-одинока церква Пантелеймона збереглася до нас бодай до висоти покрівлі.

Литовська доба

В уявленні широких кіл українського суспільства представлена власна історія і досі у виді розірваних епізодів Київського і Галицько-Волинського князівств та Козаччини. Тих добрих 250 років між смертю останнього нащадка короля Данила (1340) та першими потужними виступами козаків якось немов зникають із нашої свідомості й з того скарбу історичних традицій, на якому утворюється сучас-

не національне обличчя України. Так історична епоха, коли Україна входила в складову частину Великого Князівства Литовського, опинилася поза дужками зацікавлення.

1340 року Галичину захопив польський король Казимир. А починалося все з того, що галицькі бояри покликали собі за князя литовського князя Любарта і таким чином велика частина колишньої української держави перейшла під владу литовського княжого роду. Ніхто в Галицько-Волинському князівстві проти цього не виступав, бо всім порядкували бояри. Вони навіть, покликавши князя, посадили його на Волині, а Галичиною правив Дмитро Детько. Цього не могли стерпіти Польща та Угорщина, і весь час простягають руки на ці землі. Особливо старався польський король Казимир, шо безперервно ходив походом на ці землі. Вони вибили під свою владу західний клин Галичини – Лемківщину, а 1349 року вся Галичина залишилася під Польщею.

У цей же час зміцнювалася Литовсько-Українська держава. За короткий час і дуже легко опановує Литва Сіверщину, Київщину і Поділля. Це пояснюється тим, що для українського загалу, зацікавленого в державній політиці, перехід під литовську руку був питанням тільки зміни династії, що не торкалися ні внутрішнього устрою краю, ані напрямку його культури й економіки. Можна сказати, що сама литовська династія тільки називалася литовською. Ще Гедимін визнавав себе литовцем, а вже його сини, в тому числі і Любарт, були похрещені в східному обряді й подружені з українськими княжнами. Вже друге покоління було ще більше зукраїнщене не тільки вірою, але й мовою. Українською мовою розмовляли на литовських княжих дворах, нею писано всі державні документи, вона стала мовою літописів та дипломатичного листування.

Тут не треба дивуватися. Українці мали численну перевагу, культура старої України була набагато вищою. Тоді

вірили в повну асиміляцію литовських династій, що переймуть спадок великих українських князів.

Суспільні класи (бояри, княжі люди, городяни, смерди й церковні люди), що творили громадянство Литовсько-Української держави, не зникли під владою литовських князів, а тільки розвинулися й оформили с т а н и.

На самому вершку громадянства, поблизу великокняжої влади, стали пани-аристократи (вельможі, магнати), нащадки давніх князівських родів. На перших порах литовсько-української федерації вони грали першу скрипку в політиці, згодом їх витіснили з передових позицій окатоличені литовські магнати, поки вона самі... не зрадили предківської віри й нації. Все ж таки деякі з них, як Острозькі, Сангушки, Ходкевичі, зробили свій вклад в українську культуру.

На щабель нижче стояли земські бояри, що, будуючи кар'єру на військовій службі, створили згодом шляхетський стан. Вони захопили першість на військовій службі і вже в межах литовсько-української федерації здобули собі винятковий привілейований стан, що ще більше скріпився від моменту литовсько-польської унії.

Міста наділяються магдебурзьким правом і були ніби державами в державі. Вони дбали про безпеку міста, будували довкола нього укріплення й утримували власну військову залогу для оборони.

У 1405 р. Коломия отримала магдебурзьке право. Поклавши на сучасну українську територію карту територій, де існувало магдебурзьке право, спостерігаємо прагнення до порядку, дотримання законності та схильність до європейських цінностей. (Перші згадки про найближчі до рідного села Микитинці населені пункти відносяться до таких років: 1241 –про Коломию, 1373 –про Пістинь, 1424 –про Косів. Історики схильні думати, що населені пункти могли бути й раніше. Так, писемна згадка про Космач датується

1412 роком, проте багато істориків думають, що поселення були набагато раніше). Колишній адвокат і громадський діяч у Коломиї д-р Ярослав Шипайло писав: «Вже в половині XII століття є згадки про Коломию, а за князя Ярослава Осмомисла дійшла вона до значного розвитку і добробуту. В той час мала Коломия 44000 людности, а в тому яких 10000 українців, удвічі стільки жидів, а решту – поляки. Та не зважаючи на те, характер міста був український. На вулицях гомоніла головно українська мова, бо місто лежало в центрі української території, щодня напливали з околиць люди за всякими ділами до міста, а вживали вони тільки української мови і купці були змушені розмовляти з ними їхньою рідною мовою» («Коломия у спогадах», Торонто- 1961. Стор.10).

Якщо староукраїнське селянство ділилося на вільних смердів, напіввільних закупів та невільних рабів, то в литовську пору невільництво, як правний стан, переводиться, а зате починається повільне закріпачення всього селянства.

На жаль, політичні ускладнення й дальша доля литовсько-української держави розвіяли ті оправдані надії й передбачування.

Поки Литва жила українською культурою, проводила свої закони по українських зразках, український елемент вважав себе коли не панівним, то рівним з литовським. А коли Польща, утворюючи час від часу різні унії, становище українського і білоруського народів стало загрозливим. Найвиразливіше та найбільш болюче це позначилося в ділянці віри.

Галичина під Польщею

У 1349-1370 рр. Галичина була під владою польського короля Казимира Великого, це була начебто його приватна власність. Згідно з вишеградським договором 1339 р., між Угорщиною і Польщею було підписано таку угоду, що коли

б польський король Казимир не мав сина, то Галичина разом з усією Польщею перейде у спадщину до угорського короля (угорські королі здавна вважали Галичину за свою землю). Так воно і сталося. Коли в 1370 р. Казимир помер і польським королем став Людовик угорський, що був жонатий з сестрою Казимира.

Та до цього часу, незважаючи на цю угоду, Казимир трактував Галичину, як свій постійний і невідлучний здобуток. Невідомо, як саме уявляв собі Казимир майбутнє Галичини по своїй смерті, але до цього часу господарив у ній так, як у безперечній польській провінції.

Від 1370 до 1387 рр. Галичина була під владою Угорщини, тому що смерть Казимира відкрила угорському королю Людвікові шлях до польської корони. Але й у Людовика не було синів, а самі дочки, і він старається з усієї сили, щоб польська корона пішла за котроюсь з доньок, а Галичина щоб залишилась під Угорщиною. Для цього він садовить у Галичині Володислава ніби за губернатора. Але це був польський князь, і сів він на галицький стіл як справжній князь. Він не був звичайним управителем Людовика, а справді суверенним володарем Галицької волості, хоча і під зверхністю угорського короля. В такій якості Галичина пробула недовго (до 1387 р.). Смерть короля Людовика (1382 р.) й нез'ясоване як слід питання угорсько-польського наслідства потягли за собою дуже скоро остаточний поворот Галичини до Польщі.

Щодо польської корони, то польські пани згодилися прийняти собі за королеву молодшу дочку Людовика королівну Ядвігу, але подружили її з литовським князем Ягайлом. Це молоде подружжя зробило похід у 1397 р. на Галичину, і її було прилучено до Польщі.

Ще за життя Казимир старався в Галичині скріпити силу західного, католицького елементу, для чого просив папу по-

могти в організації і в провадженні латинської церкви.

Вже по розвалі Галицько-Волинської держави в 1347 р. Москва добивається формального скасування галицької митрополії. 1371 року її ненадовго відновив Казимир, але під кінець XIV століття вона перестала існувати. Не вдалося її зберегти і в Литовсько-Українській державі.

На Галичину, розхитану боярськими крамолами, вдарила найсильніша хвиля польського напору. Перехід велетенських просторів землі, відібраної від неприхильного Польщі боярства, в руки польських вельмож і шляхти, колонізація міст польським, німецьким та взагалі неукраїнським елементом, врешті політична місія, що взяла її на себе латинська церковна ієрархія, дуже швидко зробили своє. Старі боярські роди зникли разом з маєтностями та державно-політичними впливами. Одних згнобила влада за неприхильність до себе, другі емігрували, треті ополячилися, а залишки, збіднілі та обезправлені знівелювалися з народною масою. Занепад великодержавної політики Києва, спричинений внутрішніми міжусобицями, й припечатане монгольським розгромом облегшило розвиток і скріплення північних князівств колишньої Київської держави. Ростов,Суздаль, Володимир над Клязьмою й нарешті Москва стають осередками державо- творчих змагань, що лягли в основу пізнішого московського царату.

Отже, починаючи з XV ст. Московія набирала сили, вивалася з-під колись могутньої татарської орди, творила міфи, ототожнюючи себе з Київською Руссю. «...Московити почали називати свою державу грецьким словом «Росія», що означало Русь, а себе називали вже росіянами. Ці московити-росіяни ніколи не володіли Києвом, проте брак підстави не перешкоджав їм вважати Москву за єдину законну спадкоємицю київських земель. ...Росіяни вкрай тенденційно тлумачили історію, затято сплутуючи Московію-Росію з

усією Руссю...» (Нормас Дейвіс. – К. Основи,2001 р. Європа. Історія. Стор. 407).

Предтечею утворення царату був московський князь Іван І К а л и т а (1328-1340), що приєднавши для своїх планів духовну ієрархію й задруживши з татарами, почав «збирати руські землі». Так, це той Іван Калита, якому хан пообіцяв ярлик на велике княжіння та дав на допомогу в приборканні непокірних тверичів 50 000 татарського війська. «Началось бедствие,- продовжує історик Карамзин.- Тверь, Кашин,Торжок быліи взятыі, опустошеныі....жители истребленыі огнем и мечом, другие уведеныі в плен». Перехід київських митрополитів до Москви надав його політичним змаганням культурно-релігійного возз'єднання й скріпив перевагу молодої Москви над князівствами Поволжя і Подніпров'я. Внук Калити Дмитро Донський (1363-1389) був вже настільки сильний, що міг змагатися і з татарами, і з Литвою, що також «збирала руські землі». Правда, коли Литвою правив великий князь В і т о в т, то майже всі пограничні князівства між Литвою і Московщиною перейшли під литовську руку, а сама Москва мусила обороняти свою політичну незалежність. А про Куликівську битву, в якій переміг Дмитрій Донський і яка, згідно з міфами, поклала край татарському ігові, є ще багато питань. І одне з таких питань є археологічні розкопки, які не знайшли на Куликовому полі залишків списів і стріл. Другим питанням є те, що історія, яку ми ще в школі вивчали і яка підносить нам єдиного визволителя від монгольського іга, а саме московське князівство в особі їхніх князів, чомусь зовсім не згадує роль Литовсько-Української держави в розгромі орди. Але відомо, що великий князь Вітовт дійшов майже до Чорного моря, розбиваючи ординські загони один за одним.

Іван ІІІ, вже після смерті Вітовта, зміцнивши Москву всередині, став до конкуренції з литовським союзом; вико-

ристовуючи наступ католицизму на землі колишньої Київської держави, він стає опікуном православної віри, що її використовує для своєї мети. На той час митрополит уже перебрався до Москви. Іван III оженився з візантійською принцесою. Отже, 1493 року всі головні елементи ідеології «третього Риму» уже існували. Існувала незалежна гілка Православної церкви, яка шукала імператора, був князь, пов'язаний з останнім візантійським імператором, і цей князь уже став називатися царем.

Бракувало лише спритного, вигадливого ідеолога, що поєднав би всі ці елементи у своєрідну містичну теорію. І такий чоловік знайшовся в особі Філофея, який трохи згодом обстоюватиме тотальну покору всіх християн цареві й тотальну опозицію латинській церкві. Так виникла теорія «третього Риму» (там же, стор. 480-483).

«Потім митрополит Макарій писав не яку, а «царственну книгу». І виникла генеалогічна легенда про походження московської царської династії від «Августа-кесаря», звичайно ж, з пересадкою в Києві, у князя Володимира». А татарин Карамза (Карамзин російською) взагалі написав свою історію на замовлення царського двору. Відкрив Росію великою мірою за рахунок української історії. (Ліна Костенко. Гуманітарна аура нації, або Дефект головного дзеркала. «Академія», 1999.)

У Росії українці зазнавали національного утиску, бо режим відмовлявся визнавати їхнє існування, називаючи їх регіональною російською меншиною, а до того ж дозволяючи їм лише одну релігійну конфесію — російське православ'я. Тому настав час українцям ідентифікуватися, щоб не бути асимільованими росіянами, до яких русини-українці себе не зараховували ніколи.

В той час, як аристократична верхівка українських земель Великого Литовського князівства, намагаючись бути рівними з литовцями і поляками, нерідко оглядалася на

одновірну М о с к в у, Галичина, бажаючи поправити своє становище під Польщею, знайшла собі союзника в сусідній М о л д а в і ї. Молдавани перемішані з українським населенням, подібно як литовці, перейнялися українською культурою. Грецька віра, церковнослов'янська книжність, побут і мистецтво були в них спільні з українськими. Крім того, захопивши частину суто української етнографічної території над Прутом (нинішня Буковина), вони намагалися до окупації сусіднього, галицького Покуття, в чому знаходили підтримку й симпатії галичан. Ці симпатії відображаються в повстанчих галицьких рухах. У 1490 р. на галицькому Покутті з'являється провідник великої повстанської ватаги Іван Муха. Силою Мухи були ватаги селянських повстанців, що може й організувалися на Волощині, але збігалися туди з Галичини, з-під рук своїх панів-дідичів. Після розгрому його ватаги під Рогатином повстанські війни ще довго не припинялися. Та крім стихійних повстань, відбувалися і молдавсько-польські війни, проте сили молдавських воєводів були заслабі.

Від часу першої польсько-литовської унії в Креві (1385), Польща спрямувала всі свої сили й заходи на те, щоби підпорядкувати собі великі простори Великого Литовського князівства. І хоч литовські вельможі були проти унії, лякаючись втрати своїх привілеїв і державно-правної самостійності Литви, хоча проти унії з католицькою Польщею противилося всіма силами українське і білоруське панство, Польща не складала рук, поки не досягла свого. Сталося це на важливому соймі польсько-литовських «станів» у Любліні, в 1569 р.

Ще перед цією унією Польща вилучила з Великого Литовського князівства майже всі українські землі й, без забезпечення їх автономії, приєднала до себе. Л и т о в с ь к о – У к р а ї н с ь к а д е р ж а в а перестала існувати.

До відбитої в XIV-XV ст. Галичини й Холмщини приєдналися Київщина із Задніпров'ям, Волинь та Поділля. Роз'єднані дотепер польсько-литовським кордоном, вони знову об'єдналися, щоби під польською владою ділити спільну долю і недолю, зажити спільним культурно-національним життям, спільним горем і спільними надіями на майбутнє. Правда, до повного зрівняння західноукраїнських земель зі східно-українськими не дійшло під Польщею ніколи. Два століття влади Польщі над Галичиною, що передували прилученню решти земель, не минули безслідно. Ополячення «верхів» західноукраїнського громадянства, колонізація міст неукраїнським елементом, закріпачення сеянства пройшло тут швидше. Польща опанувала Галичину в хвилину її найбільшого занепаду і не полінувалася використати це на свою користь. Та все ж таки приєднання східноукраїнських земель до Польщі мало благодатний вплив на західно-українські землі, що без того були б, може, зовсім пропали для майбутнього державно-творчого життя України.

Як уже згадувалося, Польща зрівняла в правах і обов'язках шляхту Галичини з шляхтою корінної Польщі. Виразом цього зрівняння був а д м і н і с т р а т и в н и й поділ західноукраїнських земель на воєводства: «Р у с ь к е», створене з земель –львівської, галицької, перемиської та сяніцької; «П о д і л ь с ь к е», з західного Поділля й пізнішої Борщівщини, та «Б е л з ь к е», в яке входили північні землі теперішньої Львівщини та південно-західної окраїни Волині. В столицях земель заведено виборні земські суди, а по деяких містах, як у Самборі, Стрию, Коломиї, Теребовлі та інших, установлено старостинські (гродські) суди. Шляхта тих земель, як повноправна суспільна верства, впливала на хід внутрішньої та зовнішньої політики через с о й м и к и. Галицька шляхта була звільнена від податків і отримала рівні права з польською шляхтою. Тому вона старалася до-

рівнювати польській шляхті звичаями, мовою і культурою. Вже у XVI столітті гине слід по українських боярських родах. Як виняток, дрібна шляхта притримувалася своєї національності. А українська шляхта Холмщини і Підляшшя ополячилися набагато швидше, ніж галицька. З урядових переписів західноукраїнських земель, проведених у половині XVI століття (1563-1565), довідуємося доволі докладно про суспільне становище й долю західноукраїнського селянства. В ньому вже менше залишків староукраїнського устрою, зате збільшені панщизняні повинності селян. Якщо ще 100 років тому панщина не перевершувала 14 робочих днів на рік, то вже в роки перепису панщина становить два дні на тиждень, а подекуди пани вже вимагають щоденної роботи на себе.Спочатку нарізно, а потім селянські рухи стають масовими і навіть постійними, виливаючись у форми так званого опришківства. З прилученням східноукраїнських земель до Польщі поділено їх теж на воєводства: Б р а ц л а в с ь к е, К и ї в с ь к е та В о л и н с ь к е. Як на Західній Україні, так і тут створено для шляхти соймики, але не проведено повного зрівняння. Тут затримали так званий Литовський статут у парі з українською мовою в судових актах та адміністрації.

КОЗАЧЧИНА НА ТЕРЕНАХ СХІДНОЇ УКРАЇН ТА ОПРИШКІВСТВО В ГАЛИЧИНІ ТА БУКОВИНІ

Галичина, Волинь, Київщина, Поділля чим далі, тим дужче закріплюються за Польщею, за польськими порядками й устроєм, що мав на меті повне закріпачення селянства. Проте обабіч Дніпра простяглися неміряні простори, які перед татарською навалою були землями найвищої європейської культури, тепер опустіли і лежали облогом і манили до себе нащадків тих, що за Олега і Володимира мечем і плугом вирубували і виорювали межі великої Київської

держави. Тяга до тої землі, до волі й незалежності зродила козаччину.

Почалося з уходів. Мешканцям пограничних замків і їхніх околиць не сиділося в своїх городах. Вони призвичаїлися до безперервної татарської небезпеки і загартувалися в боротьбі з татарами. Більшими чи меншими гуртами, добре озброєні, вони йшли на схід і на південь по рибу і по мед, по звіра і по сіль, і коли треба боронилися від татар, а коли треба то й нападали на них. Славу першого з організаторів козаччини здобув собі черкаський староста (1515-1535) Остап Дашкевич. Цей урядовець, перебуваючи на пограниччі з татарами, добре вивчив татарську техніку воювання. Він відплачував татарам за їхні наскоки і сам часто заганявся зі своїми козаками на Крим. Саме він на соймі й звернув увагу польсько-литовських панів на козаків. Чому би не використати їх для постійної охорони південного пограниччя? Але ні про які опанування козацької стихії не йшлося. Козаччина творилася сама, хоч і стихійно, але незалежно ні від кого. З половини XVI століття козаччина опанувала Дніпровий низ. І з ними почалися рахуватися не тільки татари, але й польсько-литовський уряд.

Здобув собі безсмертне ім'я і князь Дмитро Байда-Вишневецький, якому польський король доручив охорону українського пограниччя перед татарами. Але він не дбав про злагоду з польсько-литовською владою. Він перший збудував укріплення на острові Хортиця, за Дніпровими порогами, і поклав початок славній Запорозькій Січі. За його слідами пішов волинський князь Богдан Ружинський, що вже титулується «гетьманом низових козаків».

Шляхом на Молдавію, що його проклав князь Дмитро Байда-Вишневецький, пішов і черговий козацький отаман Іван Підкова. Цей процес становлення козацтва детально описаний іноземними письменниками і літописцями, але

чомусь опущений у історії, що її писали для нас московські історики. Вже наприкінці XVI століття Дніпровий низ із своєю столицею на Запорозькій Січі був сконсолідованим суспільно-політичним механізмом. Козаччина, опанувавши «дикі поля» і прорубавши шаблями шлях до Чорного моря, залякала Крим і турецький Царгород і стала загрозою для Польщі, що її шляхетський устрій почав запускати корені на східних землях України. Криштофор Косинський, Северин Наливайко, що стояли на чолі козаків, уже наводили жах на польську шляхту. В тяжких боях зі шляхтою загинув Косинський, а Наливайка привселюдно страчено в 1597 р. у Варшаві. Варшавський сойм проголосив козаків «зрадниками і ворогами батьківщини», що їх треба винищити з коренем.

Першим із черги великих вождів, політиків і дипломатів, що їх утворила козаччина, був гетьман Петро Конашевич Сагайдачний. Він з козаками воював і на боці поляків з москалями під Москвою, і з Туреччиною, і з татарами. В останній своїй перемозі під Хотином був поранений, хворів і помер у Києві 1622 року. Але вже про нього, та про інших після нього талановитих гетьманів, детально описано й у Великій історії України, і в історіях України інших авторів, як і детально описана нова епоха історії України – доба відродження української державності, що починається в1648 р. з повстання Богдана Хмельницького.

Більше 100 років від цього часу в Україні триває запекла боротьба з ворогами – поляками та москалями. Злети і падіння, руїна і знову відродження – і так аж до повного упадку автономії і остаточне зруйнування Запорізької Січі. Найбільшим злетом була Хмельниччина – почала існувати Козацька держава. Та недовго по смерті Богдана Хмельницького цілих тридцять років Україна була Руїною (1657-1687). Потім 22 роки проходить відновлення української знаті при гетьманюванні Івана Мазепи і спроба відновити держав-

ність, яка закінчилася в 1709 р. поразкою шведів (союзників Мазепи) і перемогою російського царя Петра І. А далі занепад автономії України і встановлення царської влади. Гетьманщина закінчилася з останнім гетьманом Кирилом Розумовським у 1764 р. А в 1775 р. з наказу російської цариці Катерини ІІ була зруйнована Запорізька Січ.

Ще в 1734 р. остаточне закріпачення селян, зубожіння народних мас під польською шляхтою привело до гайдамаччини. Спочатку невеликими загонами ватаги гайдамаків палили маєтки польських панів, а вже в 1750 р. піднялася добра половина Правобережної України під проводом Максима Залізняка та Івана Гонти піднялися на священну боротьбу, що носила назву Коліївщина. Одне за другим падали села і міста, земля горіла під ногами польської шляхти, і хто знає, чим би все закінчилось, якби російські війська підступами не розгромили цей рух.

Гайдамацтво знали і західноукраїнські землі Галичина і Буковина. Тут тільки їх називали опришками. Причини появи такого явища були одні й ті ж: незадоволення народних мас зі свого соціально-економічного становища. В очах народних мас опришки оточувались ореолом, як месники за народні кривди; маси їм співчували та ідеалізували, незважаючи на те, що від розбишацтва опришків страждали не тільки пани, але й бідні селяни. Розвиткові опришків сприяли високі гори й густі ліси, які давали притулок опришкам. Розбиті на одному боці Карпат, на польській території, вони переходили в Румунію чи в Угорщину і деякий час переховувалися там, поки тривала небезпека, а тоді верталися назад і брались за своє ремесло.

Найславніший ватажок опришків, ім'я якого залишило глибокий слід у народній поезії, був Олекса Довбуш. Він народився в селі Печеніжині, в1738 р. пішов в опришки. Він дуже рідко нападав на селян, а все більше на панів і жидів.

Проти нього була організована ціла експедиція; його вислідили і напали вночі, сам Довбуш встиг втекти, але зловлених його побратимів люто закатували в Станіславові. Олекса встиг помститися за них місцевим селянам, які його зрадили, але сам загинув в 1745 р. при романтичній обстановці, яка описана в народних піснях.

Опришки ще довго діяли після смерті Довбуша, аж до переходу Польщі під Австрію. Найбільше вплинули на їх зникнення реформи цісаря Йосифа II, які трохи підняли добробут і додали трохи прав селянським масам. З того часу опришківство перейшло в звичайне розбишацтво, яке не мало прикмет соціальної боротьби. Ні гайдамацтво, ні тим більше опришківство не могло вплинути на зміну долі народних мас під Польщею. Річ Посполита стала хилитися до упадку, і в 1772 р. проведено перший розділ Польщі між Росією, Прусією і Австрією. Галичина припала до Австрії. Росія дуже неохоче згодилась уступити Австрії Львів і Східну Галичину. Російські війська уступилися з Галичини лише під натиском австрійського окупаційного корпусу, і в кінці 1772 р. Австрія зайняла Львів, який проголосила столицею Галіції і Лодомерії (Галичини і Володимирщини).

УНІЯ. ЇЇ ВПРОВАДЖЕННЯ ТА ВПЛИВ НА НАЦІОНАЛЬНЕ ВІДРОДЖЕННЯ

До рук автрійської влади Галичина перейшла в стані великого економічного упадку. Українське міщанство підупало ще на початку XVII століття і вже більше не могло підвестися. Але поки трималась ще подекуди українська шляхта, поки зберігала вона православну віру. Але участь її в народних рухах Хмельниччини підірвало її значення і вона вже не могла оборонитися супроти нав'язуванню силоміць церковної унії. Під впливом загальної реакції в настроях шляхти, уряд Річі Посполитої все більше обмежував

права православної церкви, а в 1676 р. заборонив братствам мати стосунки з царгородським патріархом. Крім того, сойм заборонив православним під загрозою смертної кари виїздити за кордон. Цією забороною позбавлялося православним змоги підтримувати стосунки зі своїми закордонними одновірцями.

Львівський православний єпископ Йосип Шумлянський в 1677 р. звернувся до папського нунція з заявою про готовність прийняти унію. Він думав за допомогою унії піднести становище українців у Польщі. Хоч і відчувався великий спротив, в 1700 р. унія була проголошена в Галичині урядово. У 1708 р. мусило прийняти її львівське міщанство. Найдовше тримався Манявський монастир. Його закрив уже австрійський уряд у 1785 р. Однак плани тих політиків, які думали, що церковна унія полегшить і пришвидшить латинізацію і асиміляцію українського населення, не справдились. Прийнявши унію, галичани вперто трималися свого східного обряду й не давали себе латинізувати. Під проводом енергійних єпископів греко-католицька церква в Галичині зорганізувалася і склала окрему цілісність, відмінну від східного православ'я, так і від римського католицизму. Піднесено культурний рівень нижчого духовенства. Василіянський чин узяв у свої руки опіку над шкільництвом і просвітою, користуючись тільки народною мовою. Населення Галичини протягом 2-3 поколінь звикло до унії й почало дивитися на неї, як на свою національну церкву, надійний захист своєї народності. Східний обряд уніятської церкви зберігало її духовенство як свою національну святиню.

І справді, це була одинока спадщина, яку українському народу вдалося зберегти з усього колишнього багатства свого культурно-національного життя; ця спадщина послужила для нього вихідною точкою для подальшого культурного розвитку і для відродження за пізніших часів. Взагалі мож-

на сказати, що коли щось зберегло українську народність у Галичині від повної асиміляції з поляками, то це греко-католицька церква з її східним обрядом. Цей обряд служив для неї мостом, що сполучав галичан-уніятів із їхніми східними братами, які залишилися при старому православ'ї. В той час як на українських землях, які відійшли до Росії, негайно зі стихійною силою почався рух за поворотом до православ'я, яке вже служило цареві. У Галичині і духовенство, і народ залишилися вірні унії, вважаючи її за свою національну церкву. Це забезпечило уніятському духовенству в Галичині на довший час становище провідної верстви, яка відіграла значну роль у народному відродженні XIX віку.

В обох імперіях українцям довелося зіткнутися з тим, що на їхній батьківщині живе кілька інших народів- поляки, євреї та росіяни, і всі вони були ворогом українському націоналізмові. Ситуація розпачлива. Потенційна українська нація не поступалася числом французам чи англійцям, проте українці зоставалися бездержавними.

Під час першого (1772р.), другого (1793 р.) та третього (1795 р) розподілів Речі Посполитої до Росії відійшло 462 тис.кв.км та 5,5 млн населення, до Австрії -129 тис.кв.км і 4 млн населення, до Прусії — 131 тис. кв.км та 2,6 млн осіб. Саме під час першого поділу Польщі до складу Австрійської імперії відійшла і наша Галичина.

З того часу розпочався австрійський період нашої історії.

У таких історичних умовах Галичина перебувала аж до листопада 1918 р., якщо не враховувати короткочасні зміни, коли була короткочасна окупація царською Росією на початку Першої світової війни (вересень 1914 — червень 1915 рр.).

1915р. (червень) — 1918р.(жовтень) — знову Австро-Угорщина.

1918р. (листопад) — 1919 р.(березень) — постання та існування нової української держави — Західно-Української Народної Республіки (ЗУНР). У той час точилися постійні бої між військом ЗУНР — УСС-ами й УГА і військом новоутвореної польської держави зі зміною розмежування — фронтом завдовжки 300 км.

1919 р. (березень) — 1939 р.(вересень) — наш край знову під польською окупацією.

1939 р.(вересень) – 1941 р.(червень) — окупація імперією СРСР.

1941 р.(червень) – 1944 р. (липень) – німецька окупація.

1944р. (липень) – 1991 р. – знову комуно-московська окупація.

1991 р.(серпень) – дотепер — розбудова нової української держави.

РОЗВИТОК НАЦІОНАЛЬНОГО РУХУ УКРАЇНЦІВ В УМОВАХ ПАНУВАННЯ ЧУЖИХ ІМПЕРІЙ

Історики розділяють різний характер національних рухів у так званих старих і молодих націй. «Старими вважаються ті, які мали власну еліту і тривалу державну високорозвинуту культурну та мовну структуру. «Молоді» нації — це селянські народи, якими керували еліти іншого етносу і які, хоч і виявляли принагідно соціальний протест, дійовими особами політичної історії стали лише в час національних рухів. Завданням їх було створити повновартісну соціяльну структуру, власну розвинуту культуру й політичну автономію.

Українська нація, хоч і мала традиції державності (Київська Русь, Галицько-Волинське князівство, Козацька держава Богдана Хмельницького тощо), але тривалий час бездержавності призвів до значної втрати еліти і перетворення у XVIII-XIX ст. у селянську, саме тому її вважають «молодою».

І саме українським селянам у важкій тривалій боротьбі (яка не закінчилася і досі) вдалося відстояти право на власну державу. Причому боротися за національне самовизначення українцям довелося як з поляками, так і з росіянами.

Поляки і росіяни вважали литовців, білорусів та українців не самостійними спільнотами, а лише складовими власних націй. Тому ці три етноси було втягнено в польсько-російські конфлікти, і перед їхніми національними рухами стояло важке завдання визволитися від польської верхівки й від Росії.

Розвиток національного руху українців в умовах Російської та Австро-Угорської імперій суттєво відрізнявся. Російське самодержавство послідовно здійснювало щодо національних рухів жорстку репресивну політику, тому важливе значення мав той факт, що поза межами Росії жили українці та литовці (білоруси -ні), які посували національну справу у сприятливіших політичних умовах.

У 1720 р. Петро І заборонив друкування українських церковних книг і через рік підпорядкував церкву державі. У 1863 р. царський міністр Валуєв публічно проголосив, що « ніякої особливої малоросійської мови не було, немає і бути не може», і видав циркуляр, згідно з яким суворо заборонялося друкування книг. А Емський акт Олександра ІІ, за яким заборонялося ввозити з-за кордону книжки українською мовою, влаштовувати сценічні вистави та публічні читання українською мовою, був ще реакційнішим, ніж валуєвський циркуляр.

В Австро-Угорській імперії внаслідок певних демократичних кроків влади щодо політичних свобод національних меншин фази розвитку національного руху українців почалися раніше, ніж у Російській імперії.

Вважають, що розвиток національного руху українців у Галичині в боротьбі за визволення з-під влади чужинських

імперій пройшов три фази:

- Фаза А культурного пробудження — виникнення значного інтересу освічених українців до історії, фольклору, народної мови та культури.
- Фаза Б політичної агітації — пропаганда національної ідеї серед населення, створення різних національних об'єднань та політичних партій.
- Фаза В масового національного руху за автономію і далі за незалежність і створення української держави.

В Австрійській імперії в період до половини XIX ст. існувала народницька діяльність греко-католицьких священиків, боротьба за впровадження української мови в шкільництво та адміністративні заклади, видання українських граматик. Внаслідок тривалої боротьби українців за свої права декларовано цісарське піклування про Унівську церкву в Галичині й трактування «русинів урівень з поляками».

Будуються греко-католицькі церкви, розквітає малярство, іконопис. Зокрема споруджена церква св.Юра у Львові.

Початкова шкільна освіта стала обов'язковою від 1781 р. і впроваджувалася переважно народними мовами, що забезпечувала русинсько-українську присутність у великих містах. Цього ж року були скасовані деякі форми кріпацтва.

1787 року при Львівському університеті був заснований руський інститут, де українці здобували священницьку освіту.

1790 року видано українською мовою «Буквар» з додатком «Політика світська» з загальними відомостями про рідну землю і народ, що стало справжньою енциклопедією з україністики.

У XIX столітті почала формуватися нова інтелігенція, що на відміну від попередніх часів, походила із заможного селянства, представників міщан та греко-католицького духовенства.

1837 року зусиллями «Руської трійці» (Маркіян Шашкевич (1811-1843), Іван Вагилевич (1811-1866) та Яків Головацький (1814-1888) вийшов фольклорний альманах «Русалка Дністрова». (Яків Головацький був парохом нашого села Микитинців, що на Косівщині.)

В Австрійській імперії (від 1867 р. Австро-угорській) 1849 року видана граматика Йосифа Лозинського, а в 1850 р. – Йосифа Левицького.

Народовці видавали журнали «Вечорниці», «Мета», «Нива», «Русалка», «Правда», газети «Діло», «Буковина» та інші.

Під час перших виборів до крайового сейму, які організував у Львові в лютому 1861 р. імператор Франц-Йосиф, галицькі українці вибороли 49 мандатів, тобто 49 послів із 150 загальної кількості послів.

1861 року створено у Львові клуб «Руська бесіда», організоване перше робітниче товариство «Зірка» (1868 р.).

У 1868 р. народовці заснували громадське товариство «Просвіта». Воно видавало твори українських письменників, шкільні підручники, газети, організовувало читальні. У Коломиї в 1848 р. була створена Коломийська окружна руська рада на чолі з М. Верещинським, в цьому ж році був відкритий перший галицький театр. У 1861 р. відкрита перша гімназія, в 1864 р. – друкарня. У 1865 р. в Коломиї вийшла перша міська газета. У 1867 р. започатковано книговидання, а в 1875 р. створена філія «Просвіти».

У 1870-80 рр.XIX століття галицькі радикали видавали друком часописи «Громадський друг», «Дзвін», «Молот», «Світ» та інші.

Від 1880 р. виходить газета «Діло», яка стала виразником, пропагандистом та захисником ідеї єдності українських земель і яка проіснувала до Другої світової війни.

І. Франко, М. Павлик, С. Данилович та інші у 1890 р.

створюють першу політичну організацію європейського зразка — Русько-Українську радикальну партію (РУРП). В основу її програми покладено соціальні ідеї, соборність і незалежність України.

Українські національні сили одержали перемогу на парламентських виборах до Австро-угорського парламенту 1907 року, організовано широкомасштабне шкільництво рідною мовою, охоплювали все більшу аудиторію такі товариства, як «Просвіта», «Рідна школа», читальні, бібліотеки, господарське товариство «Родина»,»Сільський господар», «Хліборобська молодь». У містах і селах створювалися авторські гуртки, хори та дитячі садочки. Утворилося спортивно-патріотичне товариство «Січ», а з часом «Луг», «Сокіл». 1912 року збори «Українського Студентського Союзу» вирішили почати військові навчання серед української молоді, що привело до розробки і затвердження у 1913 р. статуту військового товариства «Січові стрільці».

Постає закономірне питання: як вдалося нашому народові за сотні років бездержавності зберегти свою культуру і мову? Як вистояв цей народ під тиском полонізації і русифікації? Що було чинником стійкості нашого народу впродовж століть у боротьбі за свою ідентичність?

САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНСЬКИХ СЕЛАХ

Як показує аналіз історичних та архівних матеріалів, цілющим джерелом була еліта українського суспільства, яка не шкодувала віддавати свої сили, матеріальні здобутки та навіть власне життя заради української ідеї. А ґрунтом збереження українства в усі віки і в Східній, і в Західній Україні було селянство. Це не була сіра, примітивна маса (яка інколи бунтувала проти панів), як її зображала радянська історіографія. В українських селах жили духовно багаті, з почуттям гідності і з високим рівнем побутової культури люди.

Нащадки колишніх князівських дружинників і бояр галицьких князів, які виконували службу охорони державного пограниччя, на думку визначного українського історика М.Грушевського, утворили дрібну прикарпатську шляхту. Вона була наділена землею, іншими привілеями і виконувала військовоохоронні та адміністративні функції. У структурі суспільства Польського королівства(1349-1569) важливе місце посідала дрібна шляхта. Вона називалася загродовою шляхтою, володіла господарством селянського типу та власноручно обробляла землю.

Вища верства шляхти, що налічувала кількасот родин в Україні й частково походила від боярства Київської доби, мала маєтки з 10-15 сіл і монополізувала місцеве правління.

Самоврядування у селах Галичини формувалося з представників дворищ, а у волостях з представників сіл. Самоврядні функції у галицьких селах до 1434 р. здійснювали десятники, отамани, тіуни, котрі були представниками села у волостях і перед шляхтою. У волостях самоврядували старійшини. Вони були представниками волості перед шляхтою, а також перед воєводами і королем.

Окремим селам Галичини, в яких проживали німецькі переселенці (колоністи), надавалося магдебурзьке право, яке передбачало спрощену систему управління та суду.

Керівником і представником села ставав солтис. Першими солтисами були німецькі колоністи, згодом солтисами ставали поляки й українці. До повноважень солтисів належали адміністративні, поліцейські та судові функції. Перелік цих повноважень визначався у привілеях під час надання селу магдебурзького права.

Найважливішою функцією солтиса, а пізніше війта, було судочинство. Судова влада солтиса поширювалася на всіх жителів села та його територію. Під юрисдикцією солтиса були цивільні й кримінальні справи. Солтис здійсню-

вав судочинство разом з «лавою», тобто із сімома «лавниками», яких він сам вибирав з числа колоністів. Лише три рази на рік приїжджав власник села.

Апеляції на судові рішення спрямовувалися до власника села.

Крім ведення судочинства, до повноважень війтів і солтисів входили повноваження з розподілу земельних ділянок, займалися заселенням села, збирали податки на користь власника села і на користь держави. Йому допомагали два «поборці» з селян. Перед збором податків вони приймали присягу. Обов'язком солтиса була також охорона лісів, що прилягали до села.

У селах «на польскому праві» діяли так звані гайонні суди, в яких судив поміщик села або призначений ним урядник разом з присяжними.

У Галичині в складі польського королівства сформувалися копні суди, судочинство яких формувалося на основі демократичного звичаєвого права і функціонувало на всіх українських землях, які перебували в складі Великого князівства Литовського, Польского королівства, а відтак і Речі Посполитої. Назва суду походила від давньоруського слова «копа», що означало «збираний». Копний суд здійснювали копні мужі-судді (10-20 осіб), які обирались відповідним населенням. Засідання копного суду відбувалося на визначеному відкритому місці, що називалося «коповищем». Копні суди відбувалися в присутності представника влади (возного), який складав реляції (протокол) і подавав їх у гродський суд для запису в актові книги. Копний суд присуджував штраф, відшкодування збитків, тілесні покарання, смертну кару.

У XVIII столітті копні суди в Галичині поступово занепадали. Копні, зборові, лавничі та інші суди втрачали відмінності між собою, а разом з ними свої повноваження,

адже цей процес супроводжувався погіршенням правового становища галицького селянства. Вже у XVII столітті термін «війт» почав перетворюватися на загальний термін для визначення сільського голови усіх сіл незалежно від їхнього правового режиму.

Війти провадили свою діяльність на території Західної України до 1939 р., возні теж виконували свої функції до 1939 р., що забезпечувало виконання різних функцій у певній політичній і адміністративній системі.

Після 1-го поділу Польщі 1772 року в Галичині діяла австрійська судова система.

Відбулися зміни в судово-адміністративній системі. У Львові, як у центрі адміністративного краю, розмістилися крайові органи влади: губернатовство, фінансова колегія, державна бухгалтерія, кримінальний, апеляційний і шляхетські суди.

ПЕРША СВІТОВА ВІЙНА – УКРАЇНСЬКІ СІЧОВІ СТРІЛЬЦІ

Розуміючи державно-політичні суперечності, які склалися на початку XX століття між європейськими країнами, насамперед між Росією й Австро-Угорщиною, передові кола українців Галичини усвідомлювали, що для реальної підтримки своїх національних прагнень вони мали б виступити в майбутньому конфлікті окремою військовою силою. Першу «Січ» створив відомий український громадський діяч, адвокат з Коломиї Кирило Трильовський у селі Завалле 5 травня 1900 р. «Січі» вже самою своєю назвою, назвою своїх старшин (отаман, осавул, кошовий, хорунжий), козацькими піснями, звичаями і символікою – зв'язували перервану нитку з українською минувшиною, мостили шлях для ідеї відродження українського війська та гуртували для цього кадри. От як згадує син Кирила Трильовського Петро

у своїх спогадах про Коломию: «...Із Снятинщини рух поширився на Коломийщину, «Січі» росли, як гриби по дощі, скоро не було вже села, де не було б «Січі». Український народ щиро любив «Січі», але ненавиділа їх вся польська бюрократія. Цісарський намісник у Львові в австрійському одностроїі, але серцем завзятий польський патріот і україножер, граф Андрій Потоцький, просто скаженів від люті. Він не міг стерпіти того, що «Січі» воскресали в серцях нашого народу любов до славного минулого, що затурканий, заляканий усякими зайдами на нашій землі український селянин побачив у малиновій січовій ленті і в дерев'яному топірці символ свого національного відродження»... Незважаючи на утиски та перешкоджання влади, в 1914 р. в Західній Україні існувало вже 967 організацій «Сокола», що нараховували 58627 осіб, та 1056 «Січей» із 66000 членів. Це була організована сила, яка відродила пам'ять про українське військо, дала поштовх подальшому розвитку військових традицій.

Починаючи з кінця 1913 і особливо в першій половині 1914 р. керівники українських стрілецьких товариств, намагаючись охопити військовою організацією всі місцевості Галичини і Буковини, створили у Львові своєрідні курси старшин і підстаршин.Завдяки напруженій праці уже в половині 1914 р. стрілецтво перетворилося на організовану силу та здобувало чимраз більшу популярність серед населення. Вони були переконані, що рано чи пізно Україні розпочне боротьбу проти свого ворога, який поневолює більшу його частину.

1 серпня 1914 р. два військово-політичні блоки європейських держав розпочали Першу світову війну. З одного боку свої інтереси переслідували Антанта (Англія, Франція і Росія), з другого – австро-німецький блок. Українці були втягнуті в чужі інтереси, українські землі перетворилися на

суцільне поле бою, окрім того, українці були по різні боки лінії фронту — у російській армії 3,5 млн, а в австрійській -250 тисяч українців боролися й вмирали за чужі для них інтереси. Найгірше було те, що сини одного й того ж народу змушені були вбивати один одного.

Чи не єдиною організованою силою в Галичині, що більш-менш реально оцінювала тодішню міжнародну ситуацію, було січове стрілецтво, яке розглядало Австрію тимчасовим союзником.

Вже 30 липня 1914 р. львівські організації січових стрільців об'єдналися, а їхній провід видав своїм членам наказ негайно прибути до Львова та закликав добровольців зголошуватися у стрілецькі ряди. Під впливом стрілецької активізації почали подавати ознаки життя і українські політики. 2 серпня було вирішено створити корпус воєнних добровольців для боротьби проти Росії. Ідея створення війська, яке боротиметься за волю України, стала популярною серед галицьких українців. Це спричинило багатотисячний наплив до Українських Січових Стрільців (УСС)- так почала називатися ця військова організація. За три тижні до УСС зголосилося 28000 чоловіків.

Такі події неабияк перелякали австрійську владу, яка хоч і затвердила статут створення легіону УСС, зате обмежила число стрільців лише до 2000. До слів провідника УСС Михайла Галушинського, який був на той час у чині лише поручника, австрійська військова влада не прислухалася, лише дозволила збільшити число добровольців ще на 500 осіб, крім 2000 дозволених.

Таким чином, завдяки ініціативі передових кіл галицько-українського суспільства, насамперед молоді, в Україні на початку ХХ століття було відновлено національне військо – легіон Українських Січових Стрільців.

У вересні 1914 р. російське військо виграло Галицьку

битву і зайняло всю Східну Галичину, втрутилося в Буковину і відтіснило австрійців до Карпат.

Більшість західноукраїнських політиків підтримала у війні Австро-Угорщину. У серпні 1914 р. представники радикальної, соціал-демократичної і націонал-демократичної партій заснували у Львові міжпартійний блок — Українську Національну Раду (Головну Українську Раду – ГУР) на чолі з Костем Левицьким. Усвідомлюючи, що Австрія добровільно нікому не віддасть Галичину, ГУР закликала до відірвання від Росії всієї України і створення самостійної української держави. ГУР активно включилась у формування українських військових підрозділів, учасниками яких стали члени військових, громадських, спортивних організацій «Січ»,»Сокіл»,»Пласт». Був створений легіон українських січових стрільців.

У березні 1915 р. росіяни оволоділи нашим краєм і захопили Перемишль, але вже в квітні почався контрнаступ німецьких і австро-угорських військ, і під їхнім тиском російська армія до осені змушена була залишити завойовану територію, фронт стабілізувався по лінії Кам'янець-Подільський-Тернопіль, Кременець-Дубне.

Створена політична організація «Союз визволення України» (СВУ) своєю програмою передбачала створення незалежної України як конституційної монархії з демократичним устроєм, яка б забезпечувала вільний розвиток усіх національностей, мала б незалежну українську церкву. Після відступу російської армії з Галичини 1915 року ГУР також проголосила створення Української держави на землях, що входили до складу Російської імперії. Досягти цієї мети передбачалося, спираючись на Німеччину та Австро-Угорщину.

1916 року російські війська під командуванням Брусилова провели вдалий наступ, внаслідок якого були

знову зайняті Чернівці, Коломия, Броди, Луцьк. Після «брусилівського» прориву в легіоні залишилось лише 150 стрільців.

Західноукраїнські землі мали стати польською автономною областю Австро-Угорщини. Це перекреслювало плани українців щодо створення власної держави. У зв'язку з новою розстановкою сил у листопаді 1916 р. Австро-Угорщина і Німеччина домовилися про створення Польської держави на польських землях, що входили до складу Росії.

Українські політики на чолі з Євгеном Петрушевичем взяли курс «орієнтації на власні сили». У травні 1917 р. Євген Петрушевич зробив парламентську заяву, що землі колишнього Галицько-Волинського князівства є українськими землями, отже не можуть бути частиною Польщі. В національному русі Наддніпрянської України стався розкол. Насамперед це стосувалося УСДРП, частина представників якої на чолі з Симоном Петлюрою підтримали у війні царську Росію. Інші соціал-демократи на чолі з В. Винниченком засуджували війну, виступали за автономію України, а деякі навіть підтримали противників Росії.

Початок війни царський уряд використав як привід до того, щоб остаточно розправитися з національним рухом у Наддніпрянській Україні: знову заборонили «Просвіту», остаточно закрили українські видання, професора М.Грушевського та інших українських політиків вислали з України до Росії. В кінці 1914 року — в першій половині 1915 року в Львові та загалом в Галичині було репресовано десятки представників української освітянської, наукової, церковної та політичної еліти, серед них і митрополита Андрея Шептицького.

Разом з тим царський уряд намагався використати українських діячів у своїх цілях. Вихідці з Галичини москвофільської орієнтації заснували в Києві Карпаторуський ви-

звольний комітет, який закликав галичан урочисто зустрічати російську армію і допомагати її.

Станом на 1917 рік назрівало невдоволення виснажливою війною, життєвий рівень населення упав, патріотичний запал згас і в Західній і в Придніпрянській Україні.

Ще в кінці 1914 р. Головна Українська Рада переїхала до Відня, де поповнилася представниками від Буковини та делегатами від Союзу визволення України, який був створений в Австрії під проводом емігрантів Великої України, і отримала назву Загальна Українська Рада. Метою було поставлено найголовніше питання — створення самостійної Української держави в російській Україні і автономний край з українських земель, що входили до Австрії. Цей намір був зафіксований 8 лютого 1918 р. в додатку до Берестейського мирного договору з центральними державами.

Коли Австро-угорська монархія під тиском поляків не дотрималася свого зобов»язання, не ратифікувавши цього договору, це змусило українців політично активізуватися.

Політичні партії і єпископат Греко-Католицької церкви на чолі з Митрополитом Андреєм Шептицьким у жовтні 1918 р. провели спільне зібрання для вирішення невідкладних питань. Одночасно зібралася Українська Національна Рада, на якій виникли суперечки щодо творення української держави у складі австрійської федерації, з одного боку, та приєднання західноукраїнських земель до української держави, на чому наполягали соціал-демократи і студентство, з іншого. Перемогла перша пропозиція.

Були очікування, що 31 жовтня 1918 р. Рада міністрів Австрії прийме рішення про передачу влади у Східній Галичині українцям. Були пропозиції дочекатися кур'єра з Відня 1 листопада, але Голова Центрального військового комітету Дмитро Вітовський, боячись, що поляки займуть Львів, переконав всіх у необхідності перевороту в ніч проти 1 листо-

пада. Українці утримували Львів, хоча сили в цій боротьбі з поляками були нерівні.

Марно сподівалися у Львові на допомогу Легіону УСС, який перебував в Україні. Разом з тим польські політичні кола усіляко чинили спротив. Та й австрійське військове командування не підтримало планів українців, щоб переправити з України до Львова військові частини австрійської армії, які складалися з українців.

Делегація галичан звернулася за військовою допомогою до гетьмана Української держави Скоропадського, який відповів, що з політичних мотивів цього зробити не може « з огляду на Польщу, з якою українська держава не хоче конфлікту» (Дорошенко-Товмацький Борис. Симон Петлюра-Просвіта 2005 рік, сторінка 167), що теж було не на користь українській справі.

18 листопада відбулося загальне повстання українського народу Наддніпрянщини проти гетьмана і війська Директорії під проводом Симона Петлюри розгромили його сили під Мотовилівкою.

Після розпаду Австро- угорської імперії в листопаді 1918 р. всього 257 днів постає Західно-Українська Народна Республіка (ЗУНР) на землях Західної України. Це був час, коли українці вперше за багато століть стали творцями своєї долі. Діяльність ЗУНР мала вплив на формування національної свідомості усього українського народу. Вперше за тисячолітню історію роздерті різними імперіями частини України виявили свою волю до злуки.

«І все ж, з волі Божої, соборність відбулась. 1 грудня цього ж року між Директорією і радою секретарів ЗУНР було укладено у Фастові передвступний договір про злуку» (там же ст.170). А урочисте проголошення Акта злуки відбулося 22 січня 1919 р. на Софіївській площі в присутності війська і великої кількості українського народу. Здійснилася багато-

вікова мрія українського народу. Було урочисто проголошено універсал про об'єднання УНР і ЗУНР у соборну Україну.

«Січові Стрільці врятували тоді від небезпеки не лише Українську Центральну Раду, але з нею і саму ідею державної незалежности України, у чому прислужилися теж співдіючі тоді з ними частини, ба якраз 9 лютого 1918 року Німеччина і її союзники визнали Українську народну республіку, як незалежну державу та підписали з представниками УНР мировий у Бересті Литовському... Січові Стрільці не зійшли з незалежницько-державницької плятформи і в складі Дієвої Армії УНР далі завзято боронили незалежність Української Народної Республіки на всіх фронтах, як довго існувала змога вести регулярну фронтову боротьбу. Тоді, 6 грудня 1919 року, вони перестали існувати як формація» (Герчанівський Дмитро. Вісті комбатанта. Прикметні риси СС.).

Присяга Українських Січових Стрільців

«Я, Український Січовий Стрілець,
присягаю українським князям,
гетьманам, Запоріжській Січі,
могилам і всій Україні, що вірно
служитиму Рідному Краєві,
боронитиму його перед ворогом,
воюватиму за честь української зброї
до останньої краплі крові...»

У.С.С. 1914

Історія нашого великого народу мусить належно на державному рівні поцінувати і гордитися славними сторінками, які вписали в українську історію Українські січові стрільці. Першою важливою сторінкою є те, що січові стрільці зробили вагомий внесок в епоху галицько-українського відродження. Другою, що своїми невтомними військовими змаганнями вони великою мірою долучилися до створення незалежної держави – Західно-Української Народної республіки.

В ніч проти 1 листопада 1918 р. український військовий комітет перебрав владу в Коломиї. От як це описує колишній сотник УГА Володимир Бемко у своїх споминах: «Ніч з 31 жовтня на 1 листопада пройшла щасливо і спокійно. Мешканці міста здивовано стрічали ранок 1 листопада. На деяких установах, на будинках староства, суду, магістрату, маяли українські прапори, а на мурах міста розліплено чотиримовні відозви до людности з оголошенням про заіснування «Західньо-Української Народньої Республіки». Окремі посланці розвезли ці відозви до повітових осередків, містечок, а то й деяких сіл Покуття. Мешканці читали відозву. Серед українців – безгранична радість, серед жидів – вичікування, та все ж помітне вдоволення з порядку і спокою на вулицях». 15 грудня того ж року місто урочисто відправило на польський фронт Третій Коломийський курінь. Але вже 24 травня 1919 р.ку Коломию зайняло румунське військо і була встановлена польська влада.

Після загарбання земель Західної України Польською республікою розгортається політична та підпільна боротьба проти польської влади. З'являються перші таємні, нелегальні, підпільні організаційні осередки Організації Українських націоналістів.

ОРГАНІЗАЦІЯ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ ТА ЇЇ ДІЯЛЬНІСТЬ НА ЗУЗ

Передвісником ОУН є Українська військова організація (УВО).

Заснування УВО припадає на зразу ж після припинення діяльності стрілецької Ради і припадає на другу половину 1920 року. 31 серпня 1920 р. в Празі відбувся перший з'їзд підпоручників українських військових організацій, який постановив, що він стоїть на позиції повної соборності й самостійності України. Остаточне організаційне оформлення

УВО на західноукраїнських землях проведено навесні 1921 р., після приїзду полковника Євгена Коновальця.

УВО рішуче відкидала орієнтацію на Польщу та закликала всіх українців відмовитися визнати польську окупацію законною, а польську державу сувереном тимчасово окупованих нею українських земель. Вони проводили бойкоти, саботажні акції, експропріаційні й каральні акції проти зрадників.

Першим і найвизначнішим ідеологом українського націоналізму по Першій світовій війні став доктор Дмитро Донцов. Він видав 1921 року у Відні свою публіцистичну працю «Підстави нашої політики», в якій рішуче відкидав усяку орієнтацію на Москву, все одно, чи то Москва царська, республіканська, буржуазна чи пролетарсько-соціалістична, і закликав українців орієнтуватися тільки на Західну Європу.

В 1925 р. появилась праця Д. Донцова «Націоналізм», в якій автор провів нищівну критику українського угодовства і соціалістичної псевдодемократії. Твори Донцова притягнули до себе загальну увагу і ставали настільними книгами націоналістичних організацій. А таких організацій вже існувало декілька. І от 3-7 листопада 1927 р. в Берліні було проведено І Конференцію Українських націоналістів, на якій обрали провідником майбутньої Організації Українських Націоналістів полковника Євгена Коновальця. Від січня 1928 р. виходив місячник під назвою «Розбудова нації». В цьому журналі найбільше місця і уваги присвячено питанню ідеології українського націоналізму та організаційним справам майбутньої єдиної організації українських націоналістів.

Конгрес Українських Націоналістів відбувся у Відні (28 січня -3 лютого 1929 р.). На конгресі було затверджено постанови про державний устрій, соціально-економічні постанови, про зовнішню і військову політику, про культуру

та релігію й ухвалено устрій ОУН. А це вже була детально розроблена платформа, на яку спиралася вся діяльність ОУН.

Ядром новоствореної Організації Українських Націоналістів стала на західноукраїнських землях (ЗУЗ) ідеологічна організація Союз Української Національної Молоді. Було укладено Декалог (десять заповідей українського націоналіста):

«Я Дух одвічної стихії, що зберіг тебе від татар, потопи і поставив на грані двох світів творити нове життя»:

1. Здобудеш Українську Державу, або загинеш в боротьбі за неї.
2. Не дозволиш нікому плямити слави, ні честі Твоєї Нації.
3. Пам'ятай про великі дні наших визвольних змагань.
4. Будь гордий з того, що ти є спадкоємцем боротьби за славу Володимирового Тризуба.
5. Пімстиш смерть Великих Лицарів.
6. Про справу не говори з тим, з ким можна, а з тим, з ким треба.
7. Не завагатимешся виконати найнебезпечнішого чину, якщо цього вимагатиме добро.
8. Ненавистю і безоглядною боротьбою прийматимеш ворогів Твоєї Нації.
9. Ні просьби, ні грозьби, ні тортури, ані смерть не приневолять тебе виявити тайни.
10. Змагатимеш до поширення сили, слави, багатства й простору Української Держави.

6 червня 1933 р. в Берліні відбулася чергова конференція Проводу ОУН, на якій обрано нового крайового провідника ОУН на ЗУЗ Степана Бандеру.

ОУН боролася не тільки з польськими окупантами на ЗУЗ, але й проти більшовизму. Крайовий провідник

ОУН на західноукраїнських землях Степан Бандера керував цією боротьбою. Він пояснював, що ОУН бореться проти більшовизму тому, що більшовизм – це форма і система, за допомогою якої Москва знищила відроджену Українську державу і знову поневолила український народ.

За проведений атентат польського міністра Пєрацького Бандера був засуджений до смертної кари, але з відміною її на довічне ув'язнення. Разом з ним було ув'язнено понад сотню провідних членів ОУН, серед яких був і Роман Шухевич – майбутній провідник Української Повстанської Армії. У Польщі для утримання в'язнів спеціально створили концентраційний табір «Береза Картузька».

ОУН під головуванням Євгена Коновальця поширила діяльність ОУН не тільки на Північ (Волинь), але й на Захід. Коновалець, як колись Хмельницький чи Мазепа, дивився далеко вперед і шукав можливих союзників для українського визвольного руху. Коновалець створив спеціальні політичні представництва ОУН в Німеччині, Великобританії, з цією метою виїжджав до США.

Був складений гімн Організації Українських націоналістів:

Вродились ми великої години
З пожеж війни і полум'я вогнів,
Плекав нас біль по втраті України,
Кормив нас гнет і гнів на ворогів.
І ось ідем в бою життєвому
Міцні, тверді, незламні мов граніт,
Бо плач не дав свободи ще нікому,
А хто борець, той здобуває світ.
Не хочемо ні слави, ні заплати,
Заплатою нам радість боротьби,
Солодше нам у бою умирати,

Ніж в путах жити мов німі раби.
Доволі нам руїни і незгоди,
Не сміє брат на брата йти у бій,
Під синьо-жовтим прапором свободи
З'єднаєм весь великий нарід свій.
Велику правду для усіх єдину
Нам гордий клич народові несе,
Батьківщині будь вірний до загину,
Нам Україна вища над усе.
Веде нас в бій борців упавших слава,
Для нас закон найвищий та приказ
Соборна Українська Держава
Міцна й одна від Сяну по Кавказ.

23 травня 1938 р. Євген Коновалець впав жертвою московського ГПУ.

Аж 11 жовтня того ж року Головою Проводу Українських Націоналістів став Андрій Мельник. Очолений полковником Мельником ПУН вирішив зробити ставку на німецько-гітлерівську карту. За його переконанням, «Українську Західну Державу» створить Німеччина під час війни з Польщею. Цей факт виявив жахливу своїми наслідками короткозорість.

У такій ситуації ОУН на українських землях рішуче відмовилась підняти, з вибухом німецько-польської війни, всенародне повстання. Тим більше, що ПУН не зміг дати відповідь на питання, що повинні робити українські повстанці, якщо на західноукраїнські землі, за згодою німців, вмарширують московсько-більшовицькі війська, чи мають складати перед ними зброю, чи виступати проти них?

22 вересня 1939 р., з капітуляцією Львова, Польща перестала існувати і тисячі українських в'язнів вийшли на волю, серед яких і Степан Бандера.

В той час як керівник ОУН Мельник сподівався на до-

помогу німців, зовсім інакше думали лідер ОУН Бандера та його прихильники М.Лебідь, Я.Стецько, Р.Шухевич, які ніколи не довіряли Гітлерові, тим більше, що згідно з підписаним пактом Молотова-Ріббентропа, Західна Україна, а згодом і Північна Буковина і Бесарабія відійшли до Радянського Союзу.

Конфлікт між Бандерою і Мельником призвів до остаточного розколу ОУН. Бандерівці об'єдналися в Організацію Українських Націоналістів (революціонерів), провівши в березні 1941 р. великий збір. В його постанові було сказано:

1. ОУН бореться за Суверенну Соборну Українську Державу, за визволення поневолених Москвою народів Східної Європи і Азії, новий справедливий лад на руїнах московської імперії СРСР. ОУН продовжуватиме всіма силами революційну боротьбу за визволення українського народу, незважаючи на всі територіально-політичні зміни, які виникли на терені Східної Європи.

З такою програмою ОУН вступила в складну історичну епоху, коли розгортається смертельна боротьба диктаторів Й.Сталіна і А.Гітлера за світове панування.

Так сталося, що більшість фактичних матеріалів про ОУН та її діяльність на ЗУЗ і поза її межами і в даний час розміщені в інтернеті були зібрані колишніми членами ОУН (б), тому ті чи інші події освітлені не зовсім об'єктивно, а тому я хочу хоч декілька рядків озвучити думку двох членів ОУН (м), з якими мені пощастило розмовляти, а також прочитати видану одним з них книжку, в якій він висвітлює події тих років, в яких конфлікти і навіть конфронтація поділених надвоє ОУН найбільше проявили себе на теренах Волині та Полісся. Я не вважаю цю їхню позицію об'єктивною, а тому буду цитувати їхні слова. Судити про об'єктивність я залишаю читачам.

От слова Антіна Семенюка, який недавно помер у США, доживши до поважного віку, 104 років: «На мій погляд, найбільшим нещастям всього українського політичного руху в Західній Україні в часі Другої світової війни був розкол в ОУН, яка була єдиною легальною партією, що могла діяти в рамках німецької окупації. Решта українських політичних партій демократичного спрямування на початку совєтської окупації були розпущені для того, щоб уникнути переслідування свого членства совєтською владою. Не могли вони легально існувати і в часі німецької окупації, бо німецький режим, подібно як і совєти, жорстоко поборювали всякі прояви демократії. Розкол стався при активній співучасті німецької розвідки. Для німців невигідно було, щоб, ідучи в Україну з метою колоніяльної окупації, поверталася туди також об'єднана ОУН, яка мала в програмі відбудову Української Незалежної Держави.

Як пишуть, розкол стався на тлі тактичних, психологічних, ідейних та персональних розбіжностей поміж молодим і старим поколінням. Причому старші, більш помірковані і досвічені політики, залишилися під проводом пол-ка А.Мельника. Натомість більша частина екстремної молоді опинилася під проводом С. Бандери.

Для менш обізнаних читачів напевно цікаво буде довідатися, які ж то духовні та ідейні різниці були поміж тими двома фракціями? На наш погляд, не було ніякої різниці, з тим хіба, що цю «духовність та ідеологію» люди з обох фракцій розуміли по-різному. Якщо старше покоління ставилося до своєї ідеології більше практично, то молоді попадали в крайню екстримність».

17 вересня 1939 р. радянські війська вступили на територію Галичини, де було встановлено тоталітарний режим. Розпочалися вбивства та масові репресії проти місцевого населення. У 1940 та в першій половині 1941 р. загони НКВС

здійснювали масові депортації галичан. З початком німецько-радянської війни Галичина була окупована німецькими загарбниками.

30 червня 1941 р. у Львові відбулися українські національні збори, які проголосили акт відновлення Української держави, що стало ключовою ланкою в державницькому ланцюжку історії України, та створили уряд на чолі Ярославом Стецьком.

15 вересня 1941 р. гестапівці схопили С.Бандеру і Я.Стецька. Тоді ж було заарештовано близько 300 членів ОУН. Майже до кінця війни вони були в'язнями концентраційного табору Заксенгаузен.

Початок німецько-радянської війни знаменував собою і новий етап у роботі ОУН(б) і ОУН(м). Взаємовідносини між ними носили надзвичайно складний характер. Причини протистояння лежали у відмінності тактики щодо окупаційного режиму. ОУН(б) як радикальна течія національно-визвольного руху після невдалої спроби проголошення української державності та арешту німецькою владою її керівництва стала на шлях боротьби проти нацистів, роблячи ставку на сили народу та сподіваючись на сприятливі зовнішні обставини після завершення війни. ОУН(м), ставлячи кінцевою метою своєї діяльності відродження української державності, намагалася зробити максимально можливе, щоб у жорстоких умовах нацистського режиму в міру сил і можливостей обмежити репресії проти цивільного населення, створити основу майбутнього державного апарату, закласти кістяк української армії. І тому йшла на співробітництво з окупаційною владою. Наслідком такої різновекторної політики у досягненні кінцевої стратегічної мети обох організацій стало їхнє протистояння, а то й протиборство, що загострило до краю і без того трагічне становище українців у Другій світовій війні.Особливо заго-

стрилося в 1941 р. протистояння на Волині й Поліссі, де вже успішно діяли партизани Бульби-Боровця під назвою «Поліська Січ-УПА» проти радянських партизанів та проти 15 тисяч особливо вірних радянській владі солдатів Червоної армії. Вони спочатку діяли легально, але коли німці почати змушувати їх брати участь у каральних операціях, самороспустились, щоб уже в половині квітня 1942 р. утворити нове формування – Поліська УПА і вже боротися з гітлерівською Німеччиною. Крім них, тут діяли загони ОУН(б) і ОУН(м) без розумної координації. Керівництво цими угрупованнями ніяк не могло домовитися між собою. Кінець кінцем СБ ОУН (б) почало зачистку терену не тільки від ворожих елементів, але й від своїх, інакше думаючих українців, і як наслідок роззброїли і Поліську Січ, і загони ОУН(м). Після чого мельниківці організувалися в Легіон (понад 600 стрільців) і за договором з німцями спочатку охороняв українські села на Холмщині від польського католицького фанатизму, а під кінець війни був включений до складу дивізії «Галичина».

Окупанти не обмежились тільки фізичним знищенням ОУН. Масовий терор вони почали застосовувати зі ще більшою жорстокістю і в більших розмірах, ніж в інших країнах. Ліквідація українців як народу супроводжувалася масовими вивезеннями на примусові роботи до Німеччини. Насамперед вивозили молодь. За роки окупації Західної України на підневільну працю до Німеччини було відправлено 441 тисячу осіб. Вивезені потрапляли в жахливі умови. Смертність серед них була масовим явищем. Важкі повинності накладала окупаційна влада на селянство України. Вже восени 1941 р. було введено «контингент» -примусову здачу хліба. При цьому зберегли в Україні колгоспи, назвавши їх «лігеншахти», і примушували працювати в них. А вечорами селяни обробляли свій город, щоб заплатити

«контингент». Жорстокої експлуатації зазнавало і робітництво. Робочий день тривав 12-14 годин. Гітлерівцями були ліквідовані українські наукові та культурні центри.

Від 1 серпня 1941 р. Галичина відійшла до складу Генеральної губернії як окремий дистрикт. Та про це й інше детальніше.

З самого початку німецької окупації населення краю вітало, а то й надавало допомогу в боротьбі з більшовицькими військами та органами більшовицької влади, вбачаючи в німецькій армії визволителя від попереднього терористичного режиму. Однак вже перші дії німецької адміністрації похитнули ці сподівання. Після місячного урядування в краї німецької військової адміністрації Східна Галичина, згідно з рішенням вищого державного керівництва Німеччини, ввійшла до складу Генеральної Губернії, до якої увійшла вся Польща. Одночасно Галичина стала складовою Німеччини. Генерал-губернатор Франк призначив губернатором дистрикту Галичина Ляша.

Особливістю політико-правової ситуації в Східній Галичині було те, що вся повнота влади була в руках німців, українці же мали можливість отримати низові посади, що в перспективі мали би стати основою адміністративної влади в українській державі. Усі рішення української влади набували чинності лише після відповідних рішень німецької адміністрації. Будь-яка незгода з її діями жорстоко придушувалася. Правові відносини, судівництво носили яскраво виражений дискримінаційний характер, що проявлялося в їх дуалізмі (окремо для німців, окремо для ненімців). Всі адміністративні заходи, в тому числі включення Східної Галичини до складу Генеральної Губернії, адміністративний устрій було спрямовано на перетворення Східної Галичини в складову частину Великонімецької імперії. В цьому регіоні України був двоїстий характер німецької окупаційної влади,

з одного боку – це політика терору і насильства, політика заборон і обмежень; з іншого – населення отримало можливість, хоч і під контролем влади, хоч і з сильними обмеженнями, на національно-культурне життя. Але ця подвійність становища зовсім не означала особливої прихильності окупаційного режиму до українського населення. Навпаки, політика нацистської влади в Східній Галичині мала яскраво виражений антиукраїнський характер, що й зумовило розгортання спротиву ОУН-УПА.

Така політика окупантів викликала справедливий спротив українського народу. Тому на підпільній першій Конференції ОУН у вересні 1941 р. прийнято постанови стосовно підготовки українського населення до активної боротьби з німецькими окупантами.

Створюється Крайовий Військовий штаб, а незабаром сітка військових референтів при крайових, окружних, районних і повітових проводах ОУН.

Перші збройні формування виникають стихійно у волинських і поліських лісах ще в 1941 р. під назвою УПА «Поліська Січ», якою командував Б.Боровець (псевдо Тарас Бульба), в народі їх називали бульбівцями, Поліське Лозове козацтво та інші. З осені 1942 р. на Поліссі й Волині під егідою ОУН (бандерівського напрямку) організовано створюються збройні загони, які приймають назву УПА. Офіційною датою створення Української Повстанської Армії є 14 жовтня 1942 р. З цього часу загони УПА починають завдавати гітлерівцям нещадного удару.

Перші бої УПА з німецькими окупантами викликали в українського населення захоплення. Лави швидко поповнювались добровольцями. Влітку 1943 р. стихійно перетворюється в повстанську УПА Українська Народна Самооборона в Галичині. В зв'язку з розширенням території діяльності УПА створюється її Головна Команда, за рішенням

якої восени 1943 р. вводиться посада Головного Командира УПА. Ним стає Роман Шухевич (псевдо Тарас Чупринка), спочатку в ранзі підполковника, а потім генерала.

Ненависть до сталінської імперії спонукає військові з'єднання Червоної армії воювати на боці Німеччини. Найбільше з них – Русская Освободительная Армия (РОА), яке налічувало 800 тисяч осіб. Нею керував колишній радянський генерал А.Власов. На землях Східної Галичини розпочалося формування дивізії «Галичина». Це відбувалося у 1943 р., коли стало зрозуміло, що Німеччина війну програє.

Певні політичні кола середовища мельниківців вважали, що, опинившись перед загрозою червоного нашестя, Україна повинна створити регулярну національну армію, яка б тимчасово стала під німецький прапор, а у випадку, коли США та Англія почнуть війну з СРСР, була здатна, маючи вишкіл, в союзі з арміями цих держав вибороти незалежність Батьківщину.

Певна частина української молоді піддалася на таку агітацію. До того ж, незважаючи на проголошуваний принцип добровільності, молодь була поставлена перед дилемою: або їхати на примусову працю до Німеччини, або ж записуватись до дивізії. Нацисти ж відводили дивізії роль «гарматного м'яса». Зрештою, так воно і сталося 27 липня 1944 р. 11-тисячна дивізія «Галичина» під Бродами в першому бою була розтрощена радянськими військами, втративши близько половини особового складу! Три тисячі вояків дивізії пішли в ліси й об'єдналися з УПА.

ОУН Бандери, яка здійснювала політичне керівництво УПА, з самого початку вкрай негативно ставилася до створення дивізії «Галичина».

Воюючи проти всіх окупантів, українські повстанці були безкомпромісними. Головна команда УПА накладала заборону на ведення переговорів з німцями.

З радянськими партизанами в УПА спочатку була домовленість про нейтралітет, але вони завдали удару УПА в спину. Така авантюра закінчилася трагічно для червоної партизанки. Велике партизанське з'єднання Ковпака зазнало нищівної поразки від УПА під Делятином на теперішній Івано-Франківщині. На початок 1944 р. кількість бійців УПА сягала 100 тисяч осіб, в той час, як радянських партизанів було лише 39 тисяч. Так на УПА припало основний удар збройної боротьби в тилу німецьких окупантів. Українська Повстанська Армія в основному озброювалася за рахунок трофеїв. Тому озброєння було різноманітним. Частину зброї добуто було підпіллям ОУН під час німецько-польської війни. Потім чимало зброї вдалося зібрати при відступі Червоної армії. Але особливо багато зброї було зібрано при відступі німецької армії. А вже на місці дислокації УПА були організовані збройні майстерні. У лісових криївках переховувалася й артилерія, яку використовували тоді, коли бої велися великими загонами. Головною тактикоюУПА була партизанська війна, що включала засідки, напад, атентат, саботаж, рейд, прорив з оточення, конспірація. Коли радянська армія через голови УПА пройшла на Захід, потрібно було будувати укриття для зимівлі значної кількості осіб: бункери на 10-15 осіб, криївки для 2-5 осіб, які мали доступ свіжого повітря, були досить просторими, вологонепроникними, до того ж бездоганно замасковані, бо за помилки доводилось платити життям.

У вересні 1944 р. між Радянським Союзом і Польщею було досягнуто домовленості про прийняття лінії Керзона як польсько-українського кордону, отже про узаконення окупації поляками українських земель Підляшшя, Холмщини, Надсяння, Лемківшини. Більше того, було прийнято постанову про «добровільне» виселення з цих територій всього українського населення. Така позиція Москви зустріла

схвалення на Ялтинській конференції урядів США та Великобританії у лютому 1945 р. Після цього 16 серпня 1945 р. СРСР підписав і офіційно опублікував договір з Польщею про встановлення лінії Керзона українсько-польським кордоном та про передбачуване виселення українців. Таким чином, на польському боці залишалася територія загальною площею 19,5 тис. квадратних кілометрів, на якій з прадавніх часів проживали українці. В 1945 р. кількість українського населення становила 1061920 осіб.

Примусове виселення починається 1 вересня 1945 р. Польські війська оточували села, силоміць виштовхували людей з помешкань і під дулами кулеметів конвоювали їх до кордону або до залізничних станцій. За інструкцією селянам давали не більше 2 годин на збір, але часто й за півгодини голих, босих людей з насиджених місць везли туди, де їх чекали голод, холод, бездомність. На територію УРСР було вивезено близько 500 тисяч українців.

УПА всілякими засобами чинить опір насильникам. Її дії були спрямовані на знищення і пошкодження шляхів сполучення. Цей опір УПА був настільки значний, що переростав в окремих місцях на справжні бої: вони захоплювали міста і села, вилучали велику кількість трофейної зброї, знищували й брали в полон польських солдатів.

Зіткнувшись з таким могутнім опором, польський уряд вирішив тимчасово припинити акцію виселення і 15 червня 1946 р. проголошує процес «репатріації» українців із Закерзоння закінченим, визнає решту українців, що залишилися, поляками. Проте це був лише тимчасовий маневр. 28 травня 1947 р. у Варшаві було підписано договір про спільні військові дії Польщі, Чехословаччини та СРСР проти УПА. А ще раніше польський уряд розпочав горезвісну операцію «Вісла»з метою остаточного примусового виселення чверті мільйона українців, які ще залишились на Закерзонні.

Польські війська почали повне виселення з тієї причини, що поляки інколи сприяли українським повстанцям.

Через деякий час Лемківщина, Перемишлянщина і Ярославщина перетворилися на безлюдну пустелю. Все цивільне населення цього регіону було вивезене. Вивезення українського населення позбавило збройну боротьбуУПА на цих теренах основної мети, зробило її тут безперспективною. Тому головнокомандувач УПА Р.Шухевич вирішив припинити збройну боротьбу на Закерзонні. Окремі загони отримують завдання прориватися на Захід, решта перейшли на територію СРСР.

Перейшовши на рубежі 1946-47 років у глибоке підпілля, український національно-визвольний рух змінив характер дій. Це вже були не великі бої сотень і куренів УПА, а постійні сутички з ворогом розчленованих, але організаційно пов'язаних та керованих одним центром повстанських і підпільних груп. 30 травня 1947 р. Р.Шухевич видав для УПА-ОУН інструкцію, в якій зрівняв членів ОУН і УПА в підпільній системі (ОУН-УПА). Вона продовжувала свою боротьбу на теренах Радянського Союзу і боронила права свого народу, борючись з насильницькою колективізацією.

ОУН-УПА продовжує свою боротьбу і в кінці 1949 р., і на початку 1950-го, хоча надзвичайно ускладнилося харчування бійців, відчувалася нестача зброї й амуніції.

5 березня 1950 р. загинув смертю героя Головний Командир УПА, генерал-хорунжий Тарас Чупринка (Роман Шухевич). Загибель його для УПА стала непоправним ударом. Жорстокі репресії, підступність та військова могутність ворога призвели до того, що вже в 1951-1953 роках збройна боротьба ОУН-УПА закінчилася поразкою, хоча окремі боївки протрималися до середини 1950 років.

15 жовтня 1959 р. в Мюнхені агент КДБ Богдан Сташинський пострілом з газового пістолета вбив Степана Бандеру.

Смертю його закінчується слава і героїчна епопея Української Повстанської Армії.

Українці під Радянською імперією
(Раніше засекречена інформація)

За період від початку Першої світової війни до середини століття Україна втратила насильницьким шляхом своїх громадян більше, ніж за всю тисячолітню історію. Це покоління зіткнулося з непростим випробуванням: вкотре на карту було поставлено українське питання — існування самостійної держави. І знову чобіт кількох імперій змагався за вплив над нашим поневоленим, давно бездержавним народом.

Нарешті правда з написом»цілком таємно» та «для службового користування» вийшла з архівів і кричить, щоб ми її почули. Хіба не принизливо «думати « нав'язаними комуністичною ідеологією штампами «враг народа», «український буржуазний націоналіст», «фашистський запроданець», «кулацкая морда», «петлюрівець», «бандерівець», «зарізяка», «салоїд»,»шароварщик», «кляті недобитки»? Не треба стверджувати, що їх уже не чутно. Прислухайтесь – і ви почуєте їх з екранів навіть українського телебачення, не кажучи вже про російські канали. І не тільки телебачення, але всі, як тепер модно говорити, «мас-медіа.»

В історії «стосунків» України з Росією упродовж століть, і зокрема у XX столітті знайдено багато фактів жостокості, бандитизму та варварства.

Коріння звірств російської політичної машини у XX столітті сягає 1917 року, коли почали страчувати людей за їхній соціальний статус. Горезвісний Муравйов у Харкові, Києві, Полтаві знищував людей водночас і за те, що вони розмовляли українською (5 тисяч осіб). Та й ідею концтаборів німці запозичили в СРСР, звичайно, по-німецьки «удо-

сконаливши» її. Завдяки новим розсекреченим матеріалам (всупереч єзуїтській «українізації», яка дозволила зібрати «самостійницький і мовний» компромат на українців) маємо більше інформації про «великий терор» у радянській Україні щодо письменників, науковців, представників УАПЦ, інших верств населення. Від 1927 р. більшовики заарештують і депортують всіх визначних українських працівників державного масштабу, щоб не дати майбутній українській державі керівників і державних діячів.

П.Постишев – один з найактивніших організаторів розгрому українського відродження, один з головних організаторів голодомору 1932-1933років в Україні — дає однозначний наказ В.Балицькому у 1934 р.:»... Надо обязательно семьи арестованньіх контрреволюционеров-националистов выгнать из квартир и обязательно выселить их из пределов Украины на север. С работы членов семей арестованньі надо немедленно снять, с учебы тоже» (Ю.Шаповал. Україна.ХХ ст.) К. Генеза, 2001). (В.Балицький – один з найактивніших організаторів арештів і висилок націоналістичної інтелігенції, заборони видавати паспорти селянам, масового терору в Україні).

Уже документально підтверджено, як вдалося СРСР оминути питання радянсько-нацистського альянсу на Нюрнберзькому процесі 1945-1946 років, який увійшов в історію як суд над нацистськими злочинцями. Із 100 томів матеріалів Нюрнберзького процесу надруковано в СРСР лише 8 томів. А за найменшими підрахунками комісії Олександра Яковлєва, жертвами ГУЛАГу стало 3,7 млн осіб. Крім того, не варто замовчувати трагедії у Вінниці, Дем»яновому Лазі, Биківні, Бабиному Яру, у тюрмах тощо. Показово, що саме українці були під особливим прицілом ще Леніна, якому Дзержинський у 1920 р. доповідав про те, що в Україні дуже багато «роботи», адже вся українська інтелігенція- це

петлюрівці. У 1937 р. в Києві розстрілювали щодня понад 300 осіб.

Збігнєв Бжезинський дивується, що ніхто з виконавців і замовників не був покараний, а їх треба було карати як нацистів. Загалом цей період називають «епохою великого терору», адже за загальними підрахунками, за часів правління Сталіна 20 мільйонів людей втратили життя. «Я депортував би до Сибіру всіх українців, якби їх не було так багато», – сказав Сталін.

Недавно в Україні була видана унікальна карта «Голодомор у 1932-1933 роках», на якій позначені не лише місця так званих чорних дощок (спеціальні каральні заходи проти окремих сіл, коли голодне село оточували озброєними загонами, чим прирікали його на загибель, жорстоку смерть), але й дороги переселення на вимерлі території з Росії та Білорусі. З Білорусії в Одеську область відправлено 68 ешелонів, із західних областей Росії в Дніпропетровську область – 125 ешелонів, з Горького в Одеську область – 141 ешелон, з центрального чорноземного району в Харківську область – 188 ешелонів, з Іванівської в Донецьку – 147 ешелонів. І це лише те, що вдалося встановити. Перевозили коней, корів, овець, завозили курей та інших птахів, а також інших тварин. Переселяли цілі колгоспи з технікою та інвентарем. Переселяли російських учителів, людей інших професій. Дуже багато мільйонів переселених, бо тисячі сіл стояли пусткою, напівпусті були і міста після закатованих голодом українців. А закатували лише за шість місяців (зима-весна) майже 10 мільйонів!!! За такий короткий термін і така велика кількість масових вбивств – великий геній був Сталін. Навіть Гітлер заздрив цьому факту і посилав лідерів СС до СРСР переймати такий досвід.

І ще такі факти я знайшов в інтернеті: в таблиці перепису населення 1931 року на території СРСР русских було

77701 тисяча осіб, а українців (без галицьких українців, що були під Польщею) – 81100 тисяч. А перепис 1937 року показав, що українців в СРСР є 26 мільйонів (за достовірність не ручаюсь, але таблицю бачив особисто).

Все більше маємо інформації про події в Східній Україні, пов'язані з колективізацією, про війну проти українського селянства під час голодомору 1932-1933 років, про в'язнів Соловків і масові соловецькі розстріли (509 жертв), де загинув цвіт української інтелігенції, про розстріл в'язнів в урочищі Сандормах у Карелії (1111 жертв), про багато-багато розстрілів з інших місць.

Не можна стриматись від статистики. За офіційними відомостями в Україні було заарештовано у: «1935 році – 24934 особи, 1936 — 15715, 1937 — 159573, 1938 — 108006, 1939 – 12000, 1940 — 50000 (приблизно).

Для Західної України Друга світова війна почалася 1 вересня 1939 р. Це була драма нашого народу. Вони точно так почали діяти, як діяли в Східній Україні — господарі тікали з власних будинків і квартир у нижній білизні, рятуючись від спрямованої зброї, а на плиті залишались ще теплі голубці.

Населення зазнавало і нацистського, і червоного терору. Жертви нацизму і жертви більшовицьких репресій того часу не можуть бути забутими. Хто виміряє бездонність людського горя і сліз, крові і жаху?!

Як би комуністична влада не оминала незручної теми, яка виринула під час горбачовської перебудови, факт залишається фактом: керівники СРСР вступили в моральний альянс з нацистами. 19 серпня 1939 в Берліні було підписано радянсько-німецьку кредитну умову, а 11 лютого 1940 р. були підписані економічні умови. Гітлер тоді радів: «Нині ми не боїмося блокади. Схід постачає нас зерном, м»ясом, вугіллям, оловом, цинком».

23 серпня 1939 р. було укладено сумнозвісний «пакт Ріббентропа-Молотова» з секретними протоколами, а 28 вересня співпраця між нацистською Німеччиною і РадянськимСоюзом продовжилась угодою «Про дружбу і кордон» і секретними протоколами до них. Завдяки новим джерелам стало відомо про ретельну підготовку до «воз'єднання» українських земель: про відправку оперативно-чекістських груп, про озброєння особового складу; інструкції, шо робити на окупованій території.

«Починаючи з грудня 1939 року почалася підготовка до депортації населення Західної України до віддалених районів Радянського Союзу. У лютому, у квітні, у травні 1940 року, у травні та червні 1941 року «було депортовано 320000 осіб». На окупованих Червоною армією західно-українських землях прокотилася жорстока репресивна машина, виконавцем якої були комуністи, а насамперед оперативні групи НКВД і прикордонників, яких на українському фронті було близько 105000. Розправи, вибіркові розстріли; уже у жовтні у полоні українського фронту було 304334 особи, в»язниці були переповнені, і Берія отримав дозвіл розстрілювати в'язнів.

З моєї родини більшовиками був заарештований та пропав безвісти старший брат моєї мами Іван Ганцяк, що був лісником у громадському лісі.

Особливо жорстоко повелася більшовицька влада влітку 1941 р. Утікаючи із Західної України під тиском нацистської Німеччини, більшовики без суду і слідства масово розстрілювали. Живцем скидали в колодязі чи підвали та заливали вапном в'язнів тюрем, а знаючи, що часто-густо в'язнями були зовсім невинні люди, то такий цинічний жорстокий злочин не має строку давності. Навіть німці були шоковані такими фактами. Після завершення війни радянська пропаганда усіляко намагалася переконати нас, що це жертви нім-

ців, але віднайшлися документи, фотознімки та свідчення очевидців винуватості «драпаючої» радянської влади.

Військові втрати українців у Другій світовій війні становлять 2,5 млн осіб; загиблих військовополонених та мирного населення — 5,5 млносіб, що становить 40-45% втрат СРСР в цій війні.

Кількість призваних чоловіків, що народилися і проживали в селі Микитинцях Косівського району, становить 121 особу, а полеглих учасників тільки з такого невеличкого села становило 42 особи, серед них мій батько Карп'як Іван Юрійович та його двоюрідний брат Карп'як Михайло Федорович. Всі вони увічнені на стелі, шо розміщена в центрі села.

Дітер Поль (німецький історик-дослідник) згадує «про події на західноукраїнських землях у повоєнний час... Відомо, що в Західній Україні більшовицька влада не тільки здійснювала «радянізацію», але й вела жорстоку й підступну боротьбу проти Української повстанської армії.

У постанові «Питання західних областей Української РСР» (1953р.) наводились такі цифри: від 1944 до 1952 р. у західних областях України різним формам репресій було піддано близько 500 тис. осіб, зокрема:

заарештовано	понад 134 тисячі
вбито	понад 153 тисячі,
вислано за межі УРСР	понад 203 тисячі осіб,

близько 8 тисяч молодих людей перейшли на нелегальний стан.

Депортації в Західній Україні тривали довго.

Згодом будуть репресії інтелігенції та духовенства, особливо греко-католицького віросповідування, які не перейшли «добровільно» у російське православ'я. Спочатку більшовики ставилися більш-менш стримано до Греко-Католицької церкви, чому сприяв передовсім авторитет Митрополита Андрея Шептицького. Але поступово антицерковна боротьба виявилась у високих податках на церкву,

завищені ціни на електроенергію та комунальні послуги, заборону віровизнання, священників часто викликали в НКВС, арештували, висилали та фізично знищили. Основною особливістю терористичних актів в Україні у 20-50-ті роки є те, що вони мали «антинаціоналістичне» забарвлення. Обвинувачення в «націоналізмі»,»українському шовінізмі», «націоналістичних ухилах», у співчутті «націоналістичній контрреволюції» завжди були універсальним засобом репресивно-каральних органів, безвідмовним аргументом при фабрикуванні тієї чи іншої справи.

Як тільки національним провідникам стало зрозуміло, що нацистська Німеччина та німецьке командування не зацікавлені у самостійності української держави, а навіть бачать у цьому велику загрозу для себе, то Українській повстанській армії довелося воювати на два фронти — з німецьким та більшовицьким окупантом. А ще не треба забувати, що УПА боролася із польським окупантом, що насильницьким методом вивозила українців із Закерзоння.

Те, що УПА не чинила таких звірств, які приписувала їй комуністична пропаганда, спочатку передавалося нащадкам з уст в уста. Це вже згодом відкрилися архіви. Подумаймо, хіба б могла існувати злочинна організація аж до 1960-х років, якби населення не підтримало її? З іншого боку, чи могла бути ефективною робота енкаведистів без сексотів, зрадників та донощиків? Добре, що розсекретили матеріали, але й без них жителі сіл відрізняли воїнів УПА від переодягнених у їхню форму енкаведистів. Офіційно у своєму діловодстві вони так і називали себе «спецгрупи (спецбоївки) під виглядом УПА». А було таких спецгруп станом на 20 червня 1945 р. в західних областях України 156 із загальною кількістю учасників 1783 особи (Сергійчук Володимир. Тавруючи визвольний прапор. Діяльність агентури та спецбоївок НКВС-НКВД під виглядом ОУН-УПА К.2006).

Ось неповний перелік таких груп: армійська контррозвідка «Смерш», яка діяла не тільки проти УПА, але й проти мирного населення; успішно грали роль оунівців більшовицький підрозділ «Сафатовці»; більшовицький підрозділ «Пекло»; група диверсантів під командуванням Д.Медведєва; гурт під проводом колишнього «бульбівця» Бориса Крутикова, які марширували Волинню в шапках з тризубами, ревли націоналістичних пісень, вдаючи з себе рейдову повстанську групу.« На початку 1950-их років більшовицькі органи безпеки вдалися ще до однієї провокації, створюючи так звані парашутні загони ОУН... Нібито закинуті із-за кордону парашутисти, були зодягнені в американські однострої, з тризубами на пілотках, часто у вишиваних сорочках... Вештаючись ночами, ці відділи нападали на селянські хати і грабували їхніх господарів... На Волині, зокрема на Житомирщині, такі парашутисти виступали в однострояхбританської армії (там же). Такими українськими вишиванками рясніють радянські фільми — і всі персонажі як один виявляються карикатурними, недалекими, примітивними класовими ворогами і «вредителями». Та що говорити тоді, за радянських часів, якщо і тепер у негативних персонажів російських фільмів всі прізвища чомусь завжди закінчуються на – енко.

У вищеназваній праці можна прочитати, що писалося в донесеннях і звітах начальству (Л.Берії, Й.Сталіну, М.Хрущову та ін.) про діяльність спецгруп під виглядом УПА з грифом «цілком таємно»:

- «... Нами быіла организована ложная бандгруппа в количестве 16 человек под руководством Боярского...»;
- «... Мьі взяли 14 тонн хлеба...»;
- «....Лошадей и повозки мьі забрали... мьі забрали его (голову сільради) с собой, убили его и бросили в колодец»;

«... Группа сильно разложилась, боевики стали воровать, ворованное продавать и пропивать, и спецгрупа стала иметь вид уголовной банды. Но все же разложение имело и положительные стороны – на кражах и пьянках люди спаялись....»;

- «За две ночи наши люди в селе Броница собрали 1500 рублей деньгами, 8 полушубков, 4 пары сапог, 2 пары ботинок, 9 комплектов белья, 14 литров самогона, сало, мясо, курей и пр.».

Даремно лише українців протягом всього радянського періоду(та й тепер) називають бандитами і салоїдами. (До речі, у споживанні свинини перше місце посідає Німеччина).

Власне такі «спецгрупи (спецбоївки) під виглядом УПА «творили акціїї спалення цілих сіл, убивство дітей і дорослого населення під виглядом воїнів УПА-бандерівців (збірна назва для усіх, хто боровся за вільну Україну; а потім і нас, місцевих, так називали. Мене так називали в армії в 1965 р.). Чи могли б дати собі раду органи НКВД без допомоги місцевих? Однозначно, ні. Тому в кожному селі, місті й містечку організовувалась «таємна агентурно-донощицька сітка з цивільного населення та з членів ОУН... Категорії, серед яких у першу чергу шукає НКВД-НКГБ своїх помічників:..... бувші комуністи і комсомольці ще з польських часів і завербовані до агентурної роботи в 1939-1941 рр.; легко продажний елемент (спекулянти, злодії, проститутки і т.п.; морально слабкий елемент: арештовані чи полонені НКВД-НКГБ, оголошені з «повинною», іншим грозять вивозом родин, конфіскацією майна, репресіями; священники; немісцевий елемент... під виглядом різного роду втікачів, жебраків, ворожбитів; поворотці з Німеччини з роботи, утікачі з тюрем, з пересильних пунктів, з таборів полонених, концтаборів, легальні працюючі в більшовицькій адміністрації...»

Протягом воєнних років для населення були страшилки: про німців — зневажливе «німак», а про совєтів – «облавники», «ястрібки (стребки)», «Смерш», «червона мітла « тощо. Останні вривалися в хати, квартири, обшукували горища, підвали, шафи, скрині, переглядали літературу, документи і забирали те, що хотіли. За літературу релігійного змісту, за «Кобзар» Шевченка чи українські часописи довоєнного періоду люди отримували «путівку до Сибіру».

Багато людей, які перебували на окупованій німцями території, а також ті, хто втік або повернувся з німецького полону, були депортовані до Сибіру. Не довіряла влада тим, хто бачив німця -ворога зблизька, він автоматично теж ставав ворогом, ніби підхопив німецьку вірусну хворобу...

Чи не завелика ціна була заплачена життям та долею мирного населення задля досягнення мети — дискредитації діяльності ОУН-УПА? Напрошується висновок, що війна йшла не з ОУН-УПА, а з усім українським народом. Згадаймо, як під час горбачовської перебудови комуністи заперечували ці факти. Але літописи не згоріли. І нехай тепер покажуть нам документальні (не фальсифіковані спогади) докази «масових звірств УПА», про які так щедро нам втокмачували у своїх пасквілях учасники цих діянь протягом всього часу радянської влади.

І жоден з них не покараний, не засуджений, навпаки, спокійно жив у Москві донедавна і тішився життям Л.Каганович, дотепер на російському телеекрані демонструють прижиттєві інтерв'ю з П. Судоплатовим.

За інформацією з «Вікіпедії», Лазар Мойсейович Каганович (1893-1991)-радянський партійний і державний діяч. Злочинець,один з організаторів геноциду українців 1932-1933 років...За походженням єврей. Професія швець... 1925-1928 рр. будучи генеральним секретарем ЦККПбУ, став запеклим противником українізації... довів до розколу Кому-

ністичну партію Західної України. Був одним з найближчих прибічників Сталіна. Беззастережно підтримував ідею Сталіна про суцільну колективізацію, наполегливо добивався її реалізації шляхом застосування репресивних заходів щодо селянства, передусім українського.

...Разом з Молотовим звинувачував керівників КП(б)У у провалі колективізації і виступив проти пропозиції українських комуністів зменшити норми хлібозаготівель в Україні, значно завищені плани яких стали однією з причин голоду 1932-1933рр.

У березні 1947 року був знову призначений першим секретарем ЦК КП(б)У для організації та проведення «операції Вісла».

Продовжуючи традиційну для більшовиків політику репресій проти української інтелігенції, звинуативши її в «українському буржуазному націоналізмі», провів обширну чистку серед українських національних кадрів. Брав активну участь у ліквідації націоналістичного підпілля та особисто керував боротьбою проти Української Повстанської Армії.

Павло Анатолійовий Судоплатов (1907-1996) співробітник радянських спецслужб. Народився у Мелітополі, українець за походженням. З 1933 р.працював у апараті ОДПУ СРСР. З 1941 р.-заступник начальника зовнішньої розвідки НКВС. На початку радянсько-німецької війни 1941-1945 рр. очолив Четверте розвідувально-диверсійне управління НКВС СРСР. У післявоєнний час керував роботою особливої групи «С», яка збирала відомості про створення на Заході атомної бомби. Відповідальний за проведення кількох важливих актів терору щодо політичних опонентів Й.Сталіна та противників радянської влади,зокрема вбивство Є.Коновальця (1938 р.), учасник замаху на Л.Троцького, організатор ліквідації О.Шумського (1946) та Р.Шухевича

(1950 р.). Одним із головних напрямів його діяльності була боротьба з українським націоналістичним рухом.

Сьогодні вже XXI століття. Вже понад двадцять років маємо свою державу, маємо Українську Автокефальну церкву, маємо Українську Православну церкву Київського патріархату, уже давно вийшла з підпілля Греко-Католицька церква, а Російська Православна церква, яку активно підтримує та фінансує Росія, з новою силою здійснює експансію на нашу землю. І так само, як колись з запереченням нашої мови і права на державність, тепер вона заперечує право мати свою церкву, називаючи її неканонічною, хоча насправді канонічність РПЦ є дуже неоднозначною.

Мусимо затямити собі минулі уроки: про марні сподівання на різні союзи з чужоземцями, про які наголошує нам українська історія. Адже:

- не дав жодних позитивних наслідків союз з російським царем у боротьбі проти Польщі у XVII-XVIII ст.;
- спроба козаків за гетьмана Мазепи здобути свободу з допомогою шведів 1708-1709 років закінчилася нічим;
- скасування козацтва збіглося з анексією Криму: козаки перестали виконувати роль буферу проти татар і турків;
- 1915 року ГУР також проголосила метою створення української держави на землях, що входили до складу Російської імперії. Досягти цієї мети передбачалося, спираючись на Німеччину та Австро-Угорщину;
- а щодо планів австрійського уряду стосовно перебудови держави, то знову йшлося про «домаганє українського народу, щоби австрійське правительство по думці своїх зобов»язань перевело поділ Східної Галичини з Буковиною в окремий державний організм у рамах Австрії». Австрійські українці довго чекали на наказ з Відня, але ці очікування були марними, і лише тоді вони погодились на державний переворот;

• актуальним є також приклад союзу УНР з Німеччиною, Австро- Угорщиною 1918 року та з Польщею 1920 року.

Маючи такий досвід, українці насамперед мають зрозуміти, що їхня доля залежить від них самих, мають гуртуватися, організовуватися, творити і розвивати свою державу, не сподіваючись на жодного сусіда.

І все ж старі люди люблять казати, що «перші совіти» (в 1939 р.) були «ліпші», бо вони прийшли і пішли, а другі (в 1944 р.) «гірші», бо вони прийшли і залишилися.

Україна радянська (Очима очевидця)

Вирішивши написати цей розділ, насамперед хочу повідомити читача, що я не письменник, не вчений історик, не журналіст і навіть не вчитель історії. Я тільки деякі віхи нашої історії почав вивчати на старості літ. Зате я на своїх плечах переніс історію нашого краю в післявоєнні роки за Радянського Союзу. Це навіть не історія, а сучасність, бо всі літні люди в нашій Україні про це пам'ятають. Але людська пам'ять здатна забувати ті чи інші події, і їх доцільно увіковічнити на папері. Звичайно, в нас є багато письменників, які цим постійно займаються, але вони пишуть художні твори, які мусять прикрашувати видумкою. Пишуть про це й історики, але, знову ж таки, вони описують центральні події, які відбуваються у столиці, а також у великих містах.

А я народився і виріс на селі, вчився в сільських школах, самотужки здобув вищу освіту і до виходу на пенсію працював у лісовому господарстві, мешкав у невеликому прикарпатському місті. А найголовніше, що я народився в часі, коли була завершена Друга світова війна, малим хлопчиною бачив колективізацію, пережив «потепління» Хрущова і всіх решту радянських «старпердів» до теперішнього часу. Я не був при владі, я не займався політикою, я не був дисидентом і комуністом (хоча деякий час був членом партії). Я був і є

пересічним українцем, яких переважна більшість в Україні та за її межами. Тому й хочу написати ці рядки, в яких розповісти все, що сам переніс.

Перших москалів я побачив, коли почув вибух коло млина – я в куцій сороччині побіг подивитися і побачив задоволені червоні обличчя напівоголених чоловіків у синіх військових галіфе. Один з них подавав іншим великих стругів, що після вибуху гранати поспливали черевами догори. Так, вони були задоволені великою кількістю пстругів, шо метушилися на спаді, а те, що після них доведеться ремонтувати велике млинське колесо і сторонські люди будуть кілька днів чекати своєї черги, щоб змолоти «огузок» (торбу) кукурудзи дітям на кулешу, їм було байдуже.

Перших месників УПА я побачив узимку, з улюбленої дітворою печі, пізно ввечері, коли вони зайшли в нашу хату. Мені дуже сподобався точений з дерева і інкрустований пацьорками ґудзик на кожушку одного з двох, вдягнутих в кожушки чоловіків. Один з чоловіків взяв мене на руки, але я так вчепився в його ґудзик, що він відрізав і віддав його мені. То був мій рідний дядько Василь Ганцяк, але мама мені призналась лише тоді, коли я виріс. Про це не можна було нікому і ніколи говорити. Не можна було й голосно говорити про те, як був скалічений старший брат на дванадцятому році життя. Він пішов у ліс по гриби, і його енкаведисти вкинули в криївку, щоб він впізнав когось із них. Він підірвався на гранаті, я його побачив на плащпалатці, в якій його солдати знесли з лісу, щоб відправити в лікарню. Довго він у мене був перед очима закіптюжений і закривавлений. Він після довгого перебування в лікарні повернувся додому, але ще рік нога була в гіпсі, а на все життя залишився калікою.

Але я якось інтуїтивно відчував, що ці люди, що віддавали життя за Україні, не могли бути бандитами. І коли в

школі першачків приймали у жовтенята, я почав плакати (мені тоді було 6 років) і плачучи казати, що не хочу бути жовтеням. О, тоді сільський активіст Дмитро Левицький на весь клас кричав, що мій вуйко був у банді, тому я не хочу вступати в жовтенята. Коли я це розповів мамі, то вона заплакала і дуже мене просила, щоб я послухався, бо нам буде гірше.

Постійне відчуття голоду я запам'ятав після того, як у нас в селі зав'язали колгосп і назвали його іменем Хрущова. До цього часу в нас було декілька морґів землі, а на одному з них добре родила картопля, яка й годувала нас. А нас – це маму і трьох хлопців, найстарший з них народився за три роки до радянсько-німецької війни, середуший за рік до війни, я, наймолодший, народився в 1945 р., за десять днів до її закінчення. Батька вже не було в живих, тільки залишилася облита сльозами похоронка, прислана мамі, що «ваш чоловік загинув під Бреслау і похований у братській могилі» та ще десяток «проверєних цензурой» трикутничків, татових листів з фронту. Про те, як сільських чоловіків відривали від плуга і посилали ненавчених воювати, а попросту бути «гарматним м'ясом», написано вже багато, повторюватися не буду.

Нас тоді врятувала картопля, а багато людей у 1947 р. померло з голоду. Мені здається, що я бачив, а може то я так наслухався, як до нас в хату зайшли басараби і почали хапати жменями приготовлену для свині їжу – це була розтовчена картопля з кінськими галушками. Це мені довго ввижалося. Як і те, як помирав з голоду молодий п'ятнадцятирічний хлопець. Це вже недавно стало відомо, що цю акцію також спланували радянські окупанти, як і ту жахливу акцію голодомору і геноциду українського народу на Східній Україні. А в Західній Україні подібне ворогам не дали зробити народні месники УПА-ОУН.

Поки ще в лісах ховалися поодинокі загони бійців УПА, яких як вогню боялися енкаведисти й «стрибки», ми, малі хлопці, вчили дві колядки: одну «про молодого повстанця» на випадок, коли зустрінеш «нічних», та колядку, де замість «Син Божий народився» вставляли «рік новий народився» – це коли зустрінеться «стрибок» або деякі сільські активісти. Колядників нічого не зупиняло, навіть якщо десь далі чулися постріли, правда, вже колядували поблизу хати, щоби мерщій втекти додому.

Колгосп у нас почали в'язати в 1950 р., коли вже визвольний рух УПА майже припинився. Та на самому процесі зупинятися не буду, бо він був скрізь однаковий, але наслідки його утворення були для нас плачевними саме тому, що в нас забрали город з родючою землею і дали 0,43 га оглеєного і частково заболоченого ґрунту, що коли засохне, то розбити груду неможливо. Та й не було кому розбивати, бо мама мусила сапати колгоспні норми від зорі до вечора, а ми з братами були ще малими. І хоч нас не треба було заставляти до роботи, бо кожний виконував свої обов'язки, хліба не ставало і ми постійно відчували голод. Їли вдень картоплю – коли варену в «мундирі», а коли «мандабурку з юшкою», а на вечір чекали напоготові, поки мама зварить «затирку» (муку пшеничну обойну затирали на кип'ятку), частіше всього без цукру. Ще зранку, коли доїлась корова, то пили по горнятку молока з учорашньою кулешею. Вже трохи пізніше ходили за 4 кілометри, де після кількагодинної черги продавали по 2 хлібини на душу. Один раз на місяць ходили до колгоспної комори, де нам видавали по 2 кг обойної муки знову ж таки на душу. То ж і не дивно було, що хлопці знали, де ростуть медунка і кислиця, перші гриби, що звалися коцюрубками, а потім перші черешні, сунички, сколоздрі, нарешті кукурудзяні шульки. А як ішли до школи і поверталися з неї, то не обминали ні грушку, ні яблінку. Бувало, що і в чужий город тягнуло.

У школі швидко нам прищепили любов до героїв громадянської війни, до Павлика Морозова, до «Молодої гвардії». І ми, незважаючи на буркання з голоду в животі, гасали верхи на одній палиці, а другою розмахували начебто шаблюкою, вдаючи чапаївців і щорсівців та горланячи «По долинам и по взгорьям». Швидко подіяла на нас радянська пропаганда, ота «ломка психіки». А воно не могло бути інакше, бо про тризуб, синьо-жовтий прапор, а тим більше згадувати про бійців за волю України дорослі боялися і заїкнутися, можна було загриміти до Сибіру. Культпоходами по декілька разів нас водили дивитися фільм про Чапаєва, і щоразу ми надіялись, що нарешті він таки перепливе Урал. А «брехунець» (дротяне радіо) безоплатно проводили до кожної хати, з якого кожного ранку доносилося «кипучая, могучая, никем не побєдимая». На що, на що, а на пропаганду вони були мастаки. Ми, діти, школярі, були дуже засмучені, коли нам сказали, що помер найвождіший вождь, замість радіти, що не було того дня навчання. Мені буквально за два роки «вправили мозок», і я вже не відмовлявся натягнути на шию піонерський галстук, а потім і комсомольський значок.

Я не вірю тим, що пирскаючи слиною, доказують, що не були в піонерах чи в комсомольцях. Можливий десь виняток, але дуже і дуже рідко. Я, наприклад, у своєму селі в 50-х роках такого не знаю.

У школі інколи давали бідним щось з одягу, але мені рідко попадало, бо «його вуйко був у банді». Чомусь забували, що мого батька, зовсім не навченого воювати, зразу ж кинули на фронт. Забували й про те, що я його й не бачив. Зі школи нас постійно ганяли: то збирати картоплю, то микати та чистити буряки, то лупити кукурудзу. А в старших класах ввели практику – треба було сапати довгі рядки кукурудзи чи буряків. Та, незважаючи ні нащо, я вчився добре і багато читав. До семирічної школи в своєму селі доводилося хо-

дити по 3 км, а до середньої в сусідньому селі 4 км. Проте атестат я одержав у 16 років з трьома четвірками, а решта предметів на відмінно.

Було це в 1961 р., коли відбувалася перша реформа грошей. Грошей видавали на порядок менше, але купити за них вже того не можна було, ніж за старі. Вступити далі вчитися ще можна було без хабара. Я поїхав в обласний центр вступати в інститут. На про все мама мені дала 10 крб, які я дуже економно тратив. Та не зміг пробачити, що як мені здавалося, незаслужено поставили «трійку» і забрав документи, щоб до кінця не розпустити тих 10 крб. Це тільки в 16 років можно було зробити сільському хлопцеві, який до цього часу ще не був у великому місті.

Та нічого не подієш, треба було йти на тимчасову роботу в лісництво, де тяжко працював за копійки.

На той час виникла моя перша суперечка з владою – мені не захотіли з колгоспу видати довідку, без якої не міг отримати паспорт. А без паспорта не можна було нікуди виїжджати і не можна було отримати яку-небудь роботу. Мені пропонували тільки йти робити в колгосп, а коли я категорично відмовився, то нас попередили, що віднімуть присадибну ділянку, а це означало голодну смерть. Мама підтримала мене і, незважаючи на попередження, ми город засадили. Тоді колгоспна влада подає на маму позовну заяву про «самовільне захоплення землі». Отак! Мені було тоді лише 17 років, і я попросився виступити в суді, в якому зі сльозами на очах розказав правду про батька, якого вже не було, і про маму, що з розпуки захворіла. Нас не засудили, мені таки видали паспорт. А через два роки паспорти вже почали видавати всім.

Я вступив у лісовий технікум на заочний відділ і почав працювати в Коломийському лісокомбінаті. Навчання було тільки російською мовою. Викладачі, правда, казали нам,

що можете відповідати по-українськи, проте всі підручники були російськими і вибору в нас не було.

Після моїх поневірянь по різних лісництвах і служби в Радянській армії, де нас називали «бандерівцями» або «западенцями», 1970 року я перейшов на роботу в контору лісокомбінату і вступив заочно в УСГА (Українська сільгоспакадемія) на лісогосподарський факультет. Навчання і підручники тут також були російською мовою, проте деякі викладачі вперто з нами говорили по-українськи. А в лісокомбінаті вся документація також велася по-російськи. Про те, що існує КГБ, нагадували «сексоти», які старалися підслуховувати нашу розмову. Ми їх між собою називали «молотобойцями», бо вони протирали штани у відділі кадрів, де, замість одного, працювало три або й чотири.

А ще були тайні, про яких ми могли тільки здогадуватися. Так що розмовляти голосно на патріотичні теми ми не могли. Анекдоти і ті розповідали без політичного забарвлення. Про кольори українського прапора в радянській райдузі забули, мовби їх і не було. Фарбувати домівки чи писати картини цими кольорами теж не можна було.

Ми середня ланка управління виробництвом, всіх нас однаково величали інженерами, навіть старшого із сторожів називали інженером ПСО (пожежно- сторожова охорона), і таким чином нівелювалося звання інженера. Крім того, без хабара вже вступити в інститут було неможливо. Хто більше заплатив, того швидше і радше приймали, бо він буде за кожний екзамен платити, а на виробництві плідно працювати не було кому. Спочатку машиністка, старша інтелігентна людина, казала: «Я тут вам трохи скоректувала...», пізніше вже друга машиністка-секретарка, перед тим як виїхати до Росії, казала «гробанныe инженерыі». Так ці вищеназвані люди спочатку читали обов'язкову для передплати «Правду», особливо, коли там йшов черговий з'їзд, і

тішилися, що піднімуть зарплату на 15%, а пізніше почали шукати шляхи і методи для поліпшення свого сімейного добробуту, а частіше для бодай хоч на трохи поліпшення життя. Я не буду вдаватися в подробиці, як це було насправді, скажу тільки, що багато людей були втягнуті у виробництво народних промислів. Ці з дозволу сказати «сувеніри» вироблялись для складування на базах, але люди на цьому почали заробляти досить великі гроші. Та й на виробництві, якщо поїдуть головні спеціалісти в центр не з порожніми руками, то премія нам була забезпечена.

Чим більше люди почали заробляти грошей і відкладати на збереження в «Сберкаси», тим швидше почали порожніти прилавки магазинів. Чергам не було кінця, але в них здебільшого стояли жінки та пенсіонери. Слово «дістати» стало магічне. Але ще можна було дістати путівку на курорт, ще можна було сподіватись на частково безоплатне лікування. Але цей процес швидко змінився. Як тільки «чадо» закінчувало інститут за батьківські гроші й ставало на роботу, то перш за все хотіло вернути затрачені гроші. А по- простому, почали вже відкрито вимагати хабарі. Вступали туди, де після закінчення можна було брати калим. Лізли в медичні, юридичні та частково економічні вищі навчальні заклади. На простого інженера і вчителя йшли неохоче. Звичайно, серед вступників були й добросовісні, кмітливі учні, але при вступі і їм доводилося, хоч і менше, платити.

Мені вже набридно чекати підвищення по службі, і я звернувся до добрих людей за порадою. Так, ви здогадуєтесь, треба було мати членство. І я наважився. На позитивний результат не надіявся. Ніхто з наших родичів, через вуйка, що був членом ОУН, туди не потрапляв, крім мене. Чому так сталося, не знаю. Я став членом партії, але комуністом ніколи не був. Мені дали все ж таки вищу посаду, але через два роки відбулися сумнозвісні горбачовські вибори керівників, і я, не захо-

тівши нікому в ласці стояти, не був обраний. Я повернувся на роботу в контору і одним із перших віддав квиток парторгові. Таких як я було чимало, але ще був Радянський Союз і ще працювали всі підприємства. Проте нові віяння почалися.

Якщо я не розповідаю про відродження національної свідомості в цей період, то це ніяк не означає, що його не було. Воно було, хоча не таке, як хотілося б. Були «шістдесятники», було «інакомислієє», був студентський рух, створена була «Гельсінська спілка». Але про це та інше можна в повному обсязі прочитати в численних працях дисидентів. Я передаю те, що було характерне для пересічних людей, до яких я причисляв себе. Це вже перед розвалом імперії відродження національної свідомості почало стрімко розвиватись. Було створено Товариство української мови, «Просвіта», набирав сили Український Народний рух. Причому ключові пости в цих організаціях стали захоплювати люди, м'яко кажучи, нечисті на руку. Але це не стосується більшості патріотично налаштованих людей. Люди збиралися на демонстрації, вшановували пам'ять Т.Шевченка. Влада й партія збирали активістів, щоб через них дискредитувати ці заходи, але вже відчувалось безсилля влади.

Розвал Радянського Союзу почався з розвалу підприємств, спочатку не платили зарплату, потім деякі підприємства платили тими товарами, що самі виробляли. А торгові точки в рахунок зарплати стали видавати горілку. Створювалися дочірні підприємства, які ще деякий час працювали,а в той же час виробництва розпадалися.

На мою думку, до розвалу імперії готувалися заздалегідь. Партійні та комсомольські функціонери, дуже вже активні патріоти придумували нові й нові засоби для захоплення майна, для обману пересічних людей. Вони знали, що станеться з вкладами в «Ощадбанках», і забирали свої депозити, щоб вкласти в золото, нерухомість. Брали великі

позики в банках, щоб потім розрахуватися копійками. Це, повторюю, могли робити тільки вибрані, а переважній масі людей цього робити було зась.

Далі події розвивалися з калейдоскопічною швидкістю. Спочатку ГКЧП, коли «старперди» зробили переворот з метою реанімації старого комуністичного режиму, новий союзний дововір, яким Горбачов хотів відтягнути агонію Радянського Союзу. Все це з тріском провалилося, і 24 серпня 1991 р. проголошено Декларацію про суверенітет Української незалежної держави.

Український народ з величезним захопленням вітав ці події. Ейфорія досягла найвищої точки. Нам усім здавалося, що в Україні настане найщасливіша пора, що всі стануть щастивими й багатими. Люди в цій гарячці пропустили акції, які призвели до зубожіння більшості. Росія стала спадкоємицею Радянського Союзу. Всі борги Союзу пропорціонально поділили між колишніми республіками, а тепер незалежними державами, а от про вклади людей в ощадкаси... Росія, як спадкоємиця, відразу відмовилася. Таким чином тяжко зароблені й відкладені на старість заощадження пропали в один момент. Мільйони людей залишились без засобів існування. Підприємства почали розвалюватися. Робітників стали переконувати придбати акції, через які вони стануть співвласниками підприємств, натомість справжніми власниками ставали невідомі особи, які вже тоді перетворювалися в так званих нових русских, теперішніх олігархів. Почалася безпощадна «прихватизація» нерухомості та землі.

Недавні «лжепатріоти», які дорвалися до влади, ставали керівниками підприємств, що почали розвалюватися. Вони дорозкрадували і дорозпродували все, що ще можна було продати. А коли вже, здавалося б, нічого не залишилося, різали й продавали на експорт верстати, устаткування, а також металеві конструкції.

Аналогічно почали розпродувати й державні природні русурси, а насамперед лісосировину.

Утворились якісь приватні підприємства і навіть холдинги, які масово стали виробляти пиломатеріали і також відправляти на експорт. Новоутвореним державним лісовим підприємствам не виділяли фінансування, і вони змушені йти цим же шляхом. Достиглі та достигаючі насадження цінних лісових порід вирубували вщент. Лісове господарство занепало.

З річок масово безоплатно стали забирати пісок і гравій для будівництва висотних будинків у містах, які будували на місцях скверів, садів та дитячих майданчиків, надіючись на величезний прибуток від продажу квартир.

За короткий проміжок часу з'явилась величезна кількість аптек, а ціни на ліки виросли до хмар. У лікарнях та поліклініках стали явно вимагати грошей. Якщо не заплатити, то на хворого ніхто не подивиться. Ніхто, ні лікар, ні медсестра, ні навіть санітарка. І це не кажучи вже про їжу для хворих. А ліки? Це ж треба додуматися – підробляти ліки! Відбирати в хворих останню надію на видужання! «Схаменіться! Будьте люди, бо горе вам буде....» І найосновніше, це не приїхали сюди якісь чужі – це роблять свої, які в церкві в перших рядах стоять.

Стали розростатися, як ракова пухлина, ринки, на яких продають зарубіжні товари. Переважно китайсько-турецькі, низької якості, польські з продовольчих товарів. Свиняче сало, і те почали масово привозити з Польщі. Потім, правда, відкрили українські птахо- і свинофабрики і почали на ринках продавати м'ясо з вирощених на гормональних кормах тварин.

Про культуру говорити не доводиться: кінофільми – це російські та американські боєвики, «мильні опери». Українських майже немає, а якщо й виробляють, то дуже вже

незначний відсоток. Російські книжки заполонили український ринок. Незалежних українських телеканалів залишилось мало. Канали стали проросійські, російські та ще олігархічні.

Розплодилися виші. Їх стало, мабуть, більше, ніж у цілій Європі. Ясно кожному, що спеціалістів стає чимраз менше, а грошей за навчання треба платити чимраз більше і більше. Після закінчення таких вишів ніхто на роботу не бере, бо вони не дають навіть посередньої кваліфікації. Безробітні «спеціалісти» поповнюють армію претендентів на соціальні виплати та ще поповнюють когорту клубу «купи-продай». У цих «інститутах» студенти оплачуть кожний екзамен та залік. А якщо добре заплатити, то можна й купити диплом спеціаліста, та що там диплом спеціаліста, купують звання кандидата наук.

Великі сільськогосподарські підприємства розвалили вщент. У деяких місцях навіть будівлі розібрали на цеглу. А про невеликі колгоспи й казати нічого – залишились поодинокі будівлі з проваленими дахами. Землю роздали в оренду і в приватні руки. Вона поросла бур'янами. Фермерські господарства, які ще спочатку утворювалися, через недосконалу податкову політику та не маючи підтримки від держави, швидко банкрутіли.

Коли все навколо розвалювалося, люди стали між собою ворогувати через міжконфесійні стосунки. Комусь було вигідно, щоб люди чубилися, доказуючи один другому, яка має бути на їхньому терені церква, бо в той же час грабували під виглядом приватизації, яку люди охрестили «прихватизацією», заводи і фабрики, колгоспи і радгоспи.

Здавалося б, що ще треба – ми одержали таку багатостраждану державу без кровопролиття; треба би тішитися, засукувати рукави для праці на благо її. А я песимістично розповідаю лише про невеличку частинку тих

зловживань (бо називати це недоліками не дозволяє моя громадянська позиція), що випали на нашу долю після отримання незалежної України. Я вважаю, що це потрібно знати, щоб пояснити оте протистояння між народом і владними структурами, яке вже тягнеться понад два з половиною місяці в центрі Києва і на місцевому рівні. На мою особисту думку, ми ще мусимо довго боротися за нашу демократичну незалежну державу, бо ніхто з кримінально-олігархічного клану, що захопив владу в Україні, так просто її не віддасть.

Поки я писав ці сторінки та спостерігав за подіями на Майдані, що мінялися з калейдоскопічною швидкістю, там відбулося кровопролиття. Сотня молодих людей полягла смертю героїв, та ще декілька сотень покалічено. Вже нам здавалося, що ми отримали таку довгождану перемогу. Навіть найбільший бандит, що правив нашою державою, ганебно втік до Росії, а наш тимчасовий уряд визнав цілий світ, але не Росія.

Цей «дружній» сусід не хоче відпустити Україну зі своїх гострих пазурів. Коли Росії в особі її президента (а насправді нового царя) Путіна не вдалося остаточно подолати її економічно через проросійськи налаштовану українську владу, коли всякими інтригами та провокаціями знизив її обороноздатність, то він відкрито анексував Кримську автономну республіку. Війська Російської федерації захопили півострів і під дулами автоматів фальсифікували волевиявлення народів Криму. Загарбники присвоюють майно, що належить Україні, беруть приступом або затоплюють кораблі Українського Чорноморського флоту. Визвольна війна українського народу триває. Ці всі події будуть детально описані й проаналізовані спеціалістами, ці золоті сторінки ввійдуть в історію українського народу.

УКРАЇНА ВІЛЬНА

Перш за все треба сказати, що більшу частину України заселено лише за нових часів. Доти ж на широких просторах «диких степів» панували кочовики й точились війни козаків з татарами. Османське врядування у XV-XVIII ст. наблизило Україну до Чорного моря й мусульманського світу. Польське врядування після 1569 р. привело в Україну силу польських землевласників та польських євреїв. Російське врядування, яке поступово, від 1654 по 1945 р., охоплювало дедалі ширші території, принесло росіян і русифікацію.

Чимало росіян переселилося в Україну після жовтневого перевороту 1917 р., в роки радянських п'ятирічок. Так, з 1926 по 1970 рр. російське населення в Донбасі та Придніпров'ї збільшилося в 2,9 раза. У 80-90 рр. відбувався процес масового переселення росіян в Україну. Донецька, Дніпропетровська, Одеська, Миколаївська області, Крим — це ті регіони, куди впродовж століть відбувалося переселення людей з Росії.

А чому молодих хлопців направляли служити в армії до Росії і навіть на Далекий Схід? А чому молодих спеціалістів направляли будувати «соціалізм» до Сибіру та Центральної Росії? Що, не було своїх спеціалістів з Росії? Були, але їх скеровували служити і працювати в Україну. У російських містах рябіло закликами їхати на постійне проживання і роботу в Західну Україну, де добра земля, клімат, є житловий фонд і багато робочих місць на підприємствах. І це чиста правда, бо депортовано таку кількість населення, що будь-хто міг знайти собі житло і роботу до смаку, тільки не місцеві жителі села, яким і паспорт не видавали.

Росіяни, які після 1933 р. переселялися на південний схід України, мріяли про море, родючі землі та залишені вимерлими українцями будинки і майно...

Що б там не було, але їхні нащадки живуть на цих зем-

лях і є громадянами України. І не варто було б згадувати про те, що було колись, якби минуле не мало наслідків у наш час. А наслідки вражають. Це велике переселення росіян виявилося бомбою сповільненої дії, і час цієї дії настав сьогодні. Ми маємо здебільш непатріотичний, неукраїнський південь, який тяжіє до Росії так, що аж готовий злитися з нею. Частина громадян нашої держави не зацікавлені в її територіальній цілісності і в її існуванні взагалі.

Від 1989 р. та після проголошення незалежності України в нашій державі почалося відродження суспільно-громадського життя. Працювати доводилося в різних напрямках. Не завжди це вдається. Постколоніальне суспільство — здебільшого байдуже, цинічне, агресивне, ледаче, втрачено глибину- відсутнє закорінення у рідну історію, свою родину. Наше суспільство не прислухається до інтелектуалів, бо мас-медія кишить попсою, вульгарністю, елітою назвали зовсім не еліту... Сьогодні суспільство- це калькулятор, воно мало думає, не мислить, отже не творить. Для лікування цих хвороб необхідно позбутися нав'язаних нам стереотипів — передусім комплексу меншовартості. Люди Західної України здебільшого завдяки сімейним традиціям не страждають на цю хворобу, але нас не завжди чують і не завжди розуміють в інших регіонах, де добре попрацювала чужа агресивна ідеологія, яка не приховувала свого завдання — провести глибоку прірву між двома частинами України.

Але мусимо працювати, інформувати, наштовхувати на роздуми та робити власні висновки. Отже, на себе треба дивитися не через чужі окуляри, а вірити своїм очам.

Щодо Галичини, то слід зазначити, що українці-галичани здавна прагнули з'єднатися з Великою Україною, як її з повагою тут називали. У галицьких хатах у відміських помешканнях поряд з образами вішали портрет великого Шевченка, обрамляючи вишитим рушником.

Щодо України загалом, то треба наголосити, шо й сьогодні перед українцями стоїть те саме завдання, що і століття перед тим: нам потрібно об'єднати державу правдивою історією, для чого має відбутися порозуміння заради майбутнього між двома частинами України, а українці мають зрозуміти обставини, в яких були ті й інші (перебування під владою чужих і різних держав). Найбільше маємо вшанувати тих, хто боровся і віддав життя за вільну і соборну Україну, бо як інакше може бути у вільній соборній Україні.

Я хочу, щоб мої діти, внуки і правнуки гордились тим, що в них був великий родич Ганцяк Василь, який боровся і віддав життя за вільну Україну, як і його сусід і побратим Атаманюк Микола, а також Гасюк Василь, Карп'як Дмитро, Гасюк Олена і Гасюк Василь (Тихонів). Зовсім небагато односельців знало про їхню діяльність тоді, потім старались, щоб їхні імена зовсім викинути з пам'яті, та їхні потомки і всі люди села повинні знати імена своїх героїв.

Пам'ять національну та пам'ять родинну забрати в людини не можна. Радянська історія домоглася поставленої мети, внаслідок чого здеформовано розщеплену українську історичну свідомість.

Тому наша боротьба ще не завершена. Хіба не дивно, маємо свою державу, а до своїх героїв ставимося з точки зору більшовицької пропаганди?

Наша спільна історія не найкраща, але не найгірша в світі: ми не будемо плакати, бо в нас крім поразок є і перемоги, не маємо підстав виправдовуватися, бо наші предки як могли і вміли боронили свою землю і домагалися власної держави, не жаліючи свого життя.

Я не ставлю крапку, бо все це написане доведеться доповнювати. Наша національна боротьба триває. Ми ще не добилися того, за що проливали кров наші пращури. На Майдані пролилася кров, і не знаємо, скільки ще її проллється. Дай же

Боже, щоб більше не проливалась. Свободу без крові не здобути, владу запросто не залишають. Тим більше, якщо влада кримінальна, корумпована. І що найстрашніше – це те, що ми не впевнені в тому, що нова влада буде не така. Ми постійно наступали на ті самі граблі і дай нам Боже розум не наступити на них і тепер.

Майже всі ми – повоєнні діти Західної України — жили в період подвійної моралі, з подвійними стандартами. Батьки вдома розповідали одне, але ми знали, що поза домом цього казати не можна. Ні про свого вуйка Василя, що часом приходив вечорами провідати своїх племінників, ні про другого вуйка Йвана, якого забрали ще до війни і він пропав безвісти, ні про свою тету Анну і двоюрідного брата Дмитра, яких вивезли до Казахстану, ні про тих «нічних», які хотіли послухати наші національні колядки і за це щедро нам, дітлахам, платили.

Що не кажіть, а наша молодість була цікавою. Ми ходили на вечорниці й співали пісень, ми читали при каганці й при гасовій лампі 7-го калібру, ми ставили п'єси і їхали з ними по навколишніх селах. А чи зрозуміють наші нащадки, як ми все, що могли, «діставали»: діставали книжки і ліки, взуття й одяг, діставали продукти і навіть пиво «Львівське». А як кожний хотів дружити з касиром на вокзалі, в аеропорту, на базі....Без цього ти не міг придбати ні холодильника, ні килима, годинами мусив стояти в черзі за квитком на транспорт, щоб почути «немає». А от особисте знайомство або бронь якогось місцевого органу і кілька рублів зверху творили з тебе всемогутню особу. Навіть туалетний папір «діставали»! Чи зрозуміють і повірять нащадки? Хотілося б залишити історію історією (але без замовчувань), пам'яттю застереженням, гірким уроком тощо і творити власне життя на власній землі у добросусідстві сьогоднішньому і на перспективу.

Використана література, публікації та інші першоджерела

1. EXLIBRIS – Українська електронна бібліотека.
2. ВІКІПЕДІЯ – інтернетенциклопедія.
3. ВЕЛИКА ІСТОРІЯ УКРАЇНИ – видав Іван Тиктор у Львові 1935 року. Видавництво «Глобус» 1993 рік –репринтне перевидання. Впорядкував Микола Голубець.
4. Михайло Антонович – ІСТОРІЯ УКРАЇНИ –(фрагменти з книги) – Літопис Української Вільної Академії наук №1 1966 рік.
5. Михайло Аркас – ІСТОРІЯ УКРАЇНИ-РУСИ – Третє видання, Вінніпег, 1967.
6. Дмитро Дорошенко – НАРИС ІСТОРІЇ УКРАЇНИ (Галицько-Волинська держава, Литовська доба, Гайдамацькі рухи на Правобережжі і в Галиччині) – «Дніпрова хвиля» - Мюнхен- 1966. Перевидання «Глобус»-1992.
7. Микола Лазарович – «Гей ви, Стрільці Січові» – «Джура»-Тернопіль-2004.
8. Євген Наконечний – «Украдене ім'я, чому русини стали українцями». Третє доповнене видання Львівської наукової бібліотеки ім. В.Стефаника НАН України. Львів -2001.
9. Володимир Антонович – «Про козацькі часи на Україні». Видавництво художньої літератури «Дніпро», 1991 рік.
10. Дорошенко –Товмацький Борис - «Симон Петлюра». Просвіта-2005.
11. Юрій Киричук – ІСТОРІЯ УПА- короткий виклад. Тернопіль-1991.

12. Петро Мірчук – НАРИСИ ІСТОРІЇ ОРГАНІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ. Том № 1. За редакцією Степана Ленкавського –Мюнхен-Лондон-Нью-Йорк. Українське видавництво, 1968 року.
13. Петро Мірчук – УКРАЇНСЬКА ПОВСТАНСЬКА АРМІЯ. Репринтне відтворення видання 1953 року в Мюнхені. Книгозбірня «Просвіти», Львівська обласна радаТовариства Української мови ім. Т.Г.Шевченка. Львів-1991.
14. Василь Офіцинський «Дистрикт Галичина (1941-1944) «Гражда» Ужгород 2001.
15. Омелян Нестайко – «Великі міфи імперії» «Афіша» Львів-2003.
16. Вольф-Дітріх Гайке – «Українська дивізія «Галичина» (Автор книжки був начальником дивізії). Переклад з німецької Романа Колісника. Торонто-Париж-Мюнхен – 1970.
17. Юрій Шаповал – «Україна ХХ століття». Київ- «Генеза»-2001.
18. Наталія Коваль-Кіндратович. «Родинний портрет в історичній управі. Видавництво Львівської Політехніки- 2012.
19. Галина Могильницька. «Міфотворчість як обгрунтування історичного мародерства». Броварі- Українська ідея -2010.
20. «Над Прутом у лузі», Коломия в спогадах – за редакцією Зиновія Книша- видання комітету покутян – Торонто, 1961.
21. Михайло Каркоць –Вовк «Від Вороніжа до Українського Легіону Самооборони» видавництво СТИР- Міннеаполіс- 1995.

Перший відгук про написані вище рядки надіслала мені Надія Ганцяк з Коломиї. Вона була моєю вчителькою української мови, вдова по моєму двоюрідному братові Дмитру Ганцяку, який ще малим був вивезений з мамою до Казахстану, а тата, мого вуйка Івана забрали ще в 1939-у, та ні слуху ні духу. А Дмитро з Надією все своє життя пропрацювали в освіті

...Щодо рукопису, то я прочитала за вечір, дізналася багато цікавого, добре, що Ти хочеш, щоб Твої діти і внуки знали історію свого краю, чиї вони діти (лиш аби вони хотіли це знати), Ти унікум!..

В нашій «незалежній» Україні робиться все, щоб молодь хотіла лише грошей, видовищ, «жіть стало лучше, весєлєй» (Азаров), а з підручників викидають все, що не подобається україномобу Табачнику, міністру освіти, наприклад: з історії 5 класу вилучили прізвища Шевченка, Грушевського і ін. наших світочів, у старших класах подібне.

Так щоТи робиш добру справу для родини, для села.

З листа Н. Ганцяк,
отриманого 12 березня 2013 р.

ЗМІСТ

Моє село. *Спогади і роздуми* 5

Історія мого краю 140

Використана література,
публікації та інші першоджерела 257

КАРП'ЯК Іван Іванович

МІЙ РІДНИЙ КРАЙ

Короткі нариси історії, роздуми та спогади

"Писаний Камінь"
Косів
2014

Скоректував та підготував до друку
Дмитро Карп'як

Видрукувано в ПП "Писаний Камінь"
Свідоцтво Держ. реєстру: серія ІФ, № 44
Івано-Франківська обл., м. Косів,
вул. Незалежності, 28.
Тел-факс: 2-24-91
E-mail: Evrika-pk@ukr.net

Підписано до друку 04.08.14. Формат 60x84\16. Папір офсетний.
Друк офсетний. Умов. друк. арк. 15,17. Обл.-вид. арк. 10,76.
Тираж 300 прим. Замовне 393.